

САБИР РИЗАЈЕВ
ӘКБӘР ЈЕРЕВАНЛЫ

ЈУНИС НУРИ

ЈЕРЕВАН

792 (479.24) (092) Курц

Ермонистан театр Ғамияти

САБИР РИЗАЈЕВ
ӘКВӘР ЛЕРЕВАНЛЫ

50005
Д-Т
ЛУНИС НУРИ

КОНТРОЛЬНЫЙ ЭКЗЕМПЛЯР

Тереван 1980

ББК 85.443 (2А)
И 901р

Бу ытабча Ермәнистанда Азәрбајчан театрынын баниләриндән бири, мәшһур драм вә кино артисти Јунис Нурунин һәјаты вә сәһнә фәәлијјәтинә һәср олунмушдур. Бүтүн һәјатыны вә тәләјини бу театрә бағламыш олан Јунис Нури халг сәадәти, халг сәнәти уғрунда мүбаризәдә мәтинлик, фәдакарлыг кәс-тәрмиш сәнәткарларымыздан иди. Бөјүк актјорун вә вәтәндашыи анадан олмасынын 100 иллији мүнә-сибәтилә бурахылан бу ытабчада Јунис Нури илә бирликдә онун сәнәт достлары, актјорлар вә режис-сорлар, Јереван Азәрбајчан театрынын 1886-чы ил-дән 1950-чи иләдәк кечдији јол һаггында да сөһбәт кедир.

Р 4907000000-012 12 (,) 728(02)80

БИРИНЧИ ФӘСИЛ. ЗҮЛМӘТ АЛӘМИНДӘ БИР НУР

1978-чи илдә Ермәнистанда Азәрбајчан театры-
пын баниләриндән вә ветеранларындан бири олан
Јунис Нуринин анадан олмасынын 100 или тамам
олду.

Јунис Нури әсил халг сәнәткары иди. О, бүтүн
варлығы илә халга, театра бағлы олан, фәдакар вә
мүбариз бир актјор кими танынмышдыр.

Јунис Нури әлли ил мүтәмадијән Азәрбајчан сән-
нәсинә, Азәрбајчан инчәсәнәтинә вә мәдәнијјәтинә
јорулмаг билмәдән хидмәт етмиш, ингилабдан әввәл
наданлығын, дини фанатизмин һөкм сүрдүјү зүлмәт
аләминдә халг арасында мәдәнијјәт нуру јаймыш,
ону азадлыг уғрунда, зүлмә вә чәһаләтә гаршы мү-
баризәјә руһландырмыш, совет дөврүндә исә үлви
вә мүгәддәс социализм гуручулуғу идеалларына са-
диг олан маһир сәнәткар сәвијјәсинә јүксәлмишдир.

Јунис Нуринин һәјаты вә јарадычылығы Јереван
Азәрбајчан театрынын тарихи илә үзви сурәтдә бағ-
лыдыр, бу тарихин өзү, тәркиб һиссәсидир. Јереван-

да Азербайжан дилиндә илк тамашанын көстәрилди-
ји 1896-чы илдән 1950-чи иләдәк олан бир дөврүн
50 илдән чохуну Јунис Нурн бу театрда кечирминш,
онун бүтүн ачылыгларыны вә ширииликләрини дад-
мыш, онунла нәфәс алмышдыр. Јунис Нуринин 50
иллик јарадычылыг өмрү бу театрын салнамәси де-
мәкдир. Мәһз буна көрә дә онун өјрәнилмәси вә
ишыгландырылмасынын Азербайжан театршүнаслы-
гы үчүн чидди әһәмијјәти вардыр.

Е'тираф етмәк лазымдыр ки, Јереван Азербайжан
театры, елә дә онун ветераны Јунис Нуринин јарады-
чылыг ишинә даир мәтбу мәнбәләр чох дејил. Ер-
мәнистанда Азербайжан театр труппаларынын фәа-
лијјәти һаггында чох шеј һәмишәлик итиб-батмыш-
дыр, чүнки бунлар мәтбуатда гејдә алынмамыш, му-
сирләр исә хатирәләр јазмамышлар... Совет Ермә-
нистанында Азербайжан театрынын фәалијјәтиниә кө-
линчә, о да мәтбуатда там шәкилдә әкс олунмамыш-
дыр, әкс олунанлар исә информасија, јахуд кичик
гејдијјат хасијјәтлидир ки, бунлар да тамашанын,
режиссор ишинин, актјор ојунунун чидди тәһлилини
иддиә едә билмәзләр (48, с. 8) һәтта театрын јени
тамашаларына даир ири һәчмли рә'јләрин әксәриј-
јәтинин пешәкар сәвијјәси чох ашағыдыр, онларын

1 Гејд: бурада вә сонра мо'тәризәдә верилминш рәгәмләр ки-
табчанын сонундакы әдәбијјат снјаһысынын сыра ном-
рәсини вә сәһифәсини көстәрир.

бә'зиләри һәтта гәрәзлә јазылышы чызмагара характери дашыјыр.

Доғрудур, әлиминиз алтында олан ики китаб: С. Ризајевин русча «Азәрбајчан театры Ермәнистанда» вә Һ. Һовакимјанын ермәничә «Јунис Нури» китаблары бу китабчанын јазылышында бизә көмәк етмишдир. Лакин биз бу китабча үзәриндә ишләркән бир сыра јени чәтинликләрлә гаршылашдығымыздан бир тәрәфдән Јереван Азәрбајчан театрынын тарихи илә, диңкәр тәрәфдән Јунис Нуринин сәһнә фәалијјәти илә бағлы олан вачиб мәсәләләри ајдынлашдырмағ, дәһигләшдирмәк үчүн јени ахтарышлар апармалы олдуг. Јери кәлмишкән демәлијик ки, театрыңунас Һ. Һовакимјан «Јунис Нури» китабчасында она вердијимиз мәтбу вә гејри-мәтбу материаллардан кениш истифадә етмишдир (60, с. 15). Биз бу материаллары јенидән пәзәрдән кечирмиш, Һ. Һовакимјанын китабчасында кедән сәһв вә гејри-дәһиг мә'луматлары дүзәлтмәли олмушуг.

I.

Јунис Нури Сүләјманов 1878-чи илдә Ирәванын «Шәһәр» мәһәлләсиндә, «Һачы Новрузәли» мәсчидинин јанындакы ата-баба евиндә шәһәрин мә'тәбәр шәхсләриндән олан Һачы Сүләјманын аиләсиндә анадан олмушдур. Онун доғулдуғу вә алтмыш илдән чох јашадығы бирмәртәбәли ев инди дә дурур.

Јунис Нуринин улу бабалары Арарат вадисиндә јерләшән Гәмәрји (индики Арташат) рајонунун Сабунчу кәндиндән имишләр. Истәр әчдады, истәрсә өзләри, бу кәндлә бағлы олан гоһумлар ја гоһум олмајан азәрбајчанлыларын һамысы орада јашајыб-јашамамаларындан асылы олмајараг өзләрини «Сабунчулу» адландырмышлар. Јер ады чох заман нәсли ады мә'насында да ишләнмишдир. Бу ән'әнә индијә-дәк давам едир.

Һачы Сүлејман да, оглу Јунис вә Ирәванда доғулуб бөјүмәләринә бахмајараг өзләрини данма ифтихарла «Сабунчулу» һесаб едәрмишләр.

Јунис Нуринин атасы Һачы Сүлејман савадлы вә дүнјажөрмүш, тәмизгәлбли, дүзкүнлүјү севән, әдаләтли бир инсан имиш. Буна көрә дә чамаат арасында бөјүк һөрмәт газаныбмыш. Дејиләнә көрә ону һеч бир заман аядатмаг олмазмыш. Халг арасында онун паклығы вә дүзкүнлүјү һаггында бир рәвајәт дә јараныбмыш. Јереванын гочаларындан ешитдијимиз бу рәвајәтдә бир тачирин тахыла торпаг гарышдырыб Һачы Сүлејманы аядатмаг истәмәсиндән, лакин ифшә олунамасындан данышылып. Куја Һачы Сүлејман бир тачирдән он беш пуд тахыл аямаг истәјир. Тахылы чәкдирир вә бир күн сонра кәлиб апарачағыны сөјләјир. Тачир, 15 пуд тахыла 5 пуд да торпаг гарышдырыр. Лакин икинчи күн тахыл бир даһа чәкиләндә јенидән 15 пуд кәлир. Тачир горхуја дүшүр вә Һачы Сүлејмандан хаһиш

едир ки, тахылы бир күн сонра апарсын. О, тахылы элэтдирир, 5 пуд торпагы аырыр, тэмиз тахылын чэкиси јенэ дэ 15 пуд олур.

Бу рэвајэт эфсанэви маһијјэт дашыса да, Һачы Сүлејманын шэхсиндэ дүзкүнлүјү тэблиғ едэн фолклор нүмунэси кими эһәмијјәтлидир.

Һачы Сүлејман чох јашамады вэ јеканэ оғлунун тәрбијәси илә мәшғул олмаға имкан тапмады. Јунис һәлә беш јашында икән атасы вәфат етди. Јунисин тә'лим-тәрбијәси илә анасы Лејла ханым мәшғул олду. Мадди чәтинлик ичәрисиндэ јашаса да оғлуну молла мәктәбинә гојду. Јунис бурада чәми алты ил охуду, өз фитри истә'дады, сә'ји вэ чалышгандығы сајәсиндэ Азәрбајчан дили илә јанашы фарс вэ әрәб дилләрини дэ өјрәнди. Шәрг әдәбијјаты илә таныш олду. О, бир тәрәфдән Сә'динин «Күлүстан»ыны, ди-кәр тәрәфдән Гур'аны јахшы билир, Азәрбајчан дилинә тәрчүмә едирди. Лакин чансыхычы вэ дәһшәт-ли моллаһана мүһити, шакирдләрин јерли-јерсиз тәһгир едилмәси, дөјүлмәси вэ фәләггәјә салынма-сы, бир чохлары кими, Јуниси дэ орадан гачмаға мәчбур етди. Дикәр тәрәфдән дэ анасынын еһтијач үзүндән әријиб кетмәси, молланын һаггыны өдәјә билмәмәси Јунисин моллаһанадан гачмасыны сүр'әт-ләндирди.

Ушаглыгдан зарафаты, шән ојунлары севән, халг тамашаларына һәвәслә бахан Јунис моллаһанада өзүнү јахшы «сахламырды». О, бурада мүхтәлиф

шәһәр оҗунлар тәшкил едәр, молланы җамсылаҗырды. Ушаглар да она гошуларды. Молла бунлары билирди вә биринчи нөвбәдә Јуниһи чәзаландырырды. Лакин Јутһис өз «әмәлләриндән» әл чәһмирди. Бу исә онунла молланын мүнәсибәтинин даһа да кәскинләшмәсинә сәбәб олурду. Јуниһи истә'дадлы шакирд олса да, чох җахшы охуса да, молла өз чәза тәдбирләрини шиддәтләндирир, тәһсил һаггыны артырыр, мүхтәлиф васитәләрлә Јуниһи әзаб-әзијјәт верирди. Анасы өвладыным кәләчәһи һаггында һәҗәчан кечирир, тәһсил һаггыны вахтлы-вахтында верә билмирди. Беләликлә аиләнин ағыр мадди вәзијјәти онсуз да моллаханаҗа нифрәт едән Јуниһи чох еркән орадаһи узаглашдырды. 14 җашлы јенијетмә Јуниһи тәһсиль бурахды, фәһләлик етмәҗә мәчбур галды. Онун даими иши јох иди. Ким һансы иши тапшырырдыса ону да едир, чөрәк пулу газанырды. Асудә вахтларында исә әлиһә кечирдији китаблары, хусусән Шәрг әдәбијјатыны ачкөзлүклә охујурду. Фәрди мүталиһә нәтичәсиндә о, фарс вә әрәб дилләринә вә әдәбијјатына даһа мүкәммәл јијәләнди. Бизә җахшы мә'лумдур ки, о, Ираг фарсҗарындан олан вә башга дил билмәјән гајынанасы илә фарсҗа чох сәрбәст данышырмын. Гур'аны кор-коранә өзбәрләјән вә бир кәлмәһини белә баша дүшмәјәнләрә күләр вә јери кәлдикчә истәдији әјәһи онлара тәрчүмә едәрди.

Јуниһи Нуриһини ушаглыг вә илк кәһнлик илләриндәки Ирэван чәһи 12 мин әһалиһи олан керидә гал-

мыш кичик бир гəза шəһəri иди, ətалət, наданлыг вə диндарлыг һөкм сүрүрдү. Лакин 80-чи иллəрдən е'тибарən бурада да маариф-мəдəнијјət гыгылчым-лары аловланмаға башлајыр, истəр ермəни, истəрсə дə азəрбајчанлылар ичəрисиндə зијалыларын, китаб вə мətбуатла марагланап-ларын сајы артырды. Ирəванын габагчыл азəрбајчанлы зијалылары əсасən шəһəрдə јеканə кимназијанын сајча аз мүəллимлəриндən ибарət иди. Онларын сырасында Гори семинаријасынын мə'зуну, 1885-чи илдən бурада ишлəјən, кəлəчəјин мəшһур филомогу Фиридун бəј Кəчəрли дə вар иди. Əсрин 80—90-чы иллəриндə Јереван азəрбајчанлылары арасында маарифи-мəдəнијјəти јајан зијалыларын онүндə Ф. Кəчəрли кедирди. Бу зијалылар башга шəһəрлəрлə əлагə сахлајыр, јени китаблар, гəзет вə журналлар кəтиртдирирдилəр. Азəрбајчанда вə Русијада баш верən һадисəлəрлə јахындан марагланырдылар. Халгы маарифлəндир-мəјə, мəдəнијјəтə чатдырмаға чан атап шəһəр мүəллимлəринин, хусусən Ф. Кəчəрлинин сон иллəрдə Бакыда, Нахчыванда, Шушада вə с. јерлəрдə Азəрбајчан дилниндə кəстəрилən театр тамашалары чох севиндирир вə руһландырырды. Онлар, нəһајət бу сəһədə өз гүввəлəринин сынамағы гəрара алдылар. 1886-чы илдə кимназијанын мүəллими 23 јашлы Фиридун бəј Кəчəрли Ирəванда Азəрбајчан дилниндə илк театр тамашасыны тəшкил етди. Бəјүк драматург Мирзə Фəтəли Ахундовун «Мүсјə Жордан вə

дәрвиш Мәстәли шаһ» комедијасы бөјүк мүнәффе-
гијјәтлә тамашаја гојулду (48, с. 21).

Ф. Көчәрлинин тәшкил етдији илк театр тамаша-
сы Ирәван әһалисинин һәјатында һәдсиз фәдакар-
лығын вә чәсарәтин нәтичәси олан мисилсиз јени-
лик, бөјүк мәдәни һадисә иди. Әслиндә бу, Ирәва-
нын чохсајлы руһаниләринә, диндар фанатикләринә,
бүтүн мүртәчеләрә гаршы мүнәрибә е'лан етмәк иди.
Бу дөврдә Ирәванда дини фанатизм, мәдәни кериллик
һөкм-ферма иди вә баш галдырмагда олан маариф-
чилији боғуб мәнв етмәјә чалышырды. Мәнз буна
көрә дә Ф. Көчәрлинин, сонралар исә онун јолуну
давам етдирән Јунис Нуринин вә саир тәрәгги зијә-
лыларын театр, маариф-мәдәнијјәт сәһәсиндә атдыг-
лары чәсарәтли аддымлар һәгиги фәдакарлыг, рәша-
дәт нүмунәси иди.

«Мүсјә Жордан вә дәрвиш Мәстәли шаһ» коме-
дијасынын Ирәванда илк тамашасынын тәшкилиндә
вә сонралар тәкратән көстәрилмәсиндә Ф. Көчәрлијә
Е. Султанов вә фарс Аббас кими ачыг фикирли јерли
зијәлылар јахындан көмәк көстәрмишдиләр.

Јери кәлмишкән, Ирәванда илк театр тамашасы
һаггында сон заманлар дејилмиш гејри-дәгиг бир
фикри рәдд етмәлијик. Бир мүнәллифин «Јереван-
да Азәрбајчан театры» мәғаләсиндә Ф. Көчәрлинин
1886-чы илдә тәшкил етдији тамаша там он ил дала
атылып. Һәтта гејд едилир ки, Ф. Көчәрли «Мүсјә
Жордан вә дәрвиш Мәстәли шаһ»ы тамашаја гојмаг

үчүн дүз... он ил мүбаризэ анармышдыр. Мөгаләдә охујуруг: «1885-чи илдән Ирәванда ишләјән Фири-дун бәј «Мүсјө Жордан»ын Ержәнистанда сәһнәјә чыхмасы үчүн хејли зәһмәт чәкмишдир. Дүз он ил бу јолда мүбаризэ апарыб тамашанын һазырланма-сына шәраит јарат»мышдыр... (46, с. 17). Бу, доғру дејил. Ән әввәл она көрә ки, 1896-чы илдә Ф. Көчәр-ли Ирәванда дејилди. 1895-чи илнн октјабрындан о, бурадан кетмиш вә Гори мүәллимләр семинаријасын-да ишә башламышды. «Мүсјө Жордан»ы тамашаја гојмаг үчүн дә Ф. Көчәрли он ил јох, узаг башы бир ил зәһмәт чәкмишдир. Тамаша Ф. Көчәрлинин Ирә-вана кәлдији 1885-чи илдән бир ил сонра көстәрил-миш вә сонракы илләрдә тәкрар едилмишдир. Ф. Көчәрлинин өзүнүн тәсдиг етдији кими, һәммин әсәр 1890-чы ил апрелин 4-дә дә көстәрилмишдир. 1890-чы илдә «Кәшкүл» гәзетиндә чап етдирдији «Ирәван-дан мәктуб» мөгаләсиндә Ф. Көчәрли Ирәван азәр-бајчанлылары арасында маариф вә мәдәнијјәтә, ху-сусән театра вә драматуркијаја марағын хејли арт-дығыны руһ јүксәклији илә гејд әдәрәк јазырды:

«Бу ахыр вахтлардан бәри, демәк олар ки, Ирә-ван мүсәлманлары да чүмбүш вә һәрәкәтә кәлиб, көзләрини гәфләт јухусундан ачыб, инсанлыг, елм вә тәрбијә вә тәгәддүмә һүммәт етмәкдәдирләр.

... Бу апрелин 4-дә дарүлмүәллимејидә елм вә камал тәһсил едән мүсәлман чаванлары һөкүмәт рүсхәти илә мәрһум Мирзә Фәтәли Ахундовун «Мәс-

гәли шаһ» үнванында тәртиб етдији комедијасыны ојнајыб, чүмләнин диггәт вә һөрмәтиниң чәлб етдиләр. Комедија түрк дилиндә ојнанды. Тәклиф олуна ичманын о гәдәр хошуна кәлди ки, пәрдәнин ахырында афәрин сәдасы көјә чыхыб үч-дөрд дәфә пәрдәнин галхмасыны вә ојнајанларын зүһурә кәлмәсини әл чалыб тәләб едирдиләр. «Мәстәли шаһ»дан сонра «Көнүлсүз» үнванында бир пәрдә дә тәртиб олунмуш тәффригә (водевил) ојнанды. О дәхи һамынын хошуна кәлди. Мә'лум ола ки, «Көнүлсүз никаһ»ы јазан дарүлмүәллимеји шакирдләриндән Рзајев фамилјасында бир шакирддир ки, мүсәлманча охујуб-јазмаға артыг шөвгү вар.¹ Мүсәлман чамааты бир дәрәчәдә комедијадан разы галдылар ки, дүбарә тәк-рарына талиб вә хаһишмәнд олдулар» (37. с. 33-34).

Ф. Көчәрлинин вә онун зијалы достларынын Ирә-ванда сәпдикләри тохум сүр'әтлә чүчәрир вә өз бәһ-рәсини верирди. Ф. Көчәрли 1895-чи илдә Ирәвандан кетдикдән сонра театр һәјаты даһа да чанланды вә арасы кәсилмәјән бөјүк бир фәалијјәтә чеврилди.

Ирәваның азәрбајчанлы һәвәска-р актјорлары

1 «Көнүлсүз никаһ» әсәриниң ғыса мәзмуну белә иди: Һејдәр-аға адлы бириси өз арвадына рус дили ојрәтмәк мәгсәдилә өз әмиси оғlundан хаһиш едир ки, онула мәшғул олсун. О да бу хаһиши јеринә јетирир, лакни дәрс вахты ғыза ашиг олур. Ғыз онун бу ешигнә чаваб вермир, чүнки о баһгасы-ны севдији һалда Һејдәрағаја зор илә верилмишир. (39, с. 62).

Ермәнистанда Совет һакимијјәти гуруланадәк театр ишини давам етдирдиләр.

1896-чы ил декабр аяынын 8-дә Ирәванда «Мүс-
јө Жордан вә дәрвиш Мәстәли шаһ» комедијасы је-
нидән тамашаја гојулду. Тамашанын иштиракчыла-
ры М. Ф. Ахундовун гуманист вә маарифпәрвәр иде-
јаларыны бир даһа сәһнәдә чанландырдылар. Тама-
ша мүвәффегијјәтлә кечди, азербайчанлы вә ермәни
тамашачылары она бөјүк марагла бахдылар.

Ермәни драматургу, Ирәван сакини Емин Тер-
Григорјан ермәничә «Нор дар» гәзетиндә дәрч ет-
дирдији «Ирәванда түркчә илк тамаша» адлы мәга-
ләсиндә јазмышды: «Декабрын 8-ни түркләрин
(азербайчанлыларын — Ә. Ј.) театр тамашасынын вә
үмуми хејријјә ишинин башланғычы һесаб етмәк ла-
зымдыр.¹

Дүнән түрк театр һәвәскарларынын кичик бир
дәстәси биринчи дәфә олараг өз илк тамашасыны
верди. Тамаша, әлбәттә түрк дилиндә иди вә өзләри-
нин һәјатындан алынмышды. Ону, дин ајрысечкили-
ји гојмадан јерли кимназијанын шакирдләринин хеј-
ринә ојнадылар.

Комедија, афишада көстәрилдији кими, капитан
Мирзә Фәтәли Ахундовун әсәрләриндән бири —
«Мүсјө Жордан» иди. Бу мүәллифин өзүнүн русчаја

¹ Бурада мүәллиф сәһв едир. Артыг дејилмишидир ки, Јере-
ванда илк театр тамашасы 1886-чы илдә көстәрилмишидир.

тәрчүмә етдији бүтүн комедијаҗарыны (сајча беш)¹ охуја билмишәм, китаб һәлә 1853-чү илдә чап едилмишдир...» (56).

Сонра мүүллиф тамашадан алдығы тәәссурат һаггында сөһбәт ачараг җазыр:

«Тамашаја кәлинчә демәлијик ки, илк тәчрүбә олдуғуна көрә, ону пис һесаб етмәк олмазды. Гадыналарын ролларыны да јоғун бығлы кәнчләр ифа едирдиләр; бу роллары сәсләри гадын сәсннә даһа мувафиг кәлән чаван оғланлара вермәк барәсиндә дүшүнмәмишдиләр. Бир сөзлә, бу тамаша бизи апарыб бизим 60-чы илләрә чыхартды, о заманлара ки, биздә гадын ролларыны көјчәк сифәтли оғланлар ифа едирдиләр, чүнки о заманлар бизим гадынлар вә гызлар да сәһнәјә чыхмагдан чәкинирдиләр.

Ифачылардан Шәкрәбану ханым (ролунда чыхыш едән) чох јахшы иди, бу ролу бир мәлаһәтли түрк кәнчи ифа едирди. Онда сәһнә гығылчымы өзүнү көстәирди...

Тамашачыларын бөјүк һиссәси ермәниләрдән вә түркләрдән ыбарәт иди. Руслар да вар иди, бир нечәси исә өз арвады илә кәлмишди. Салон бандан-баша тамашачыларла долу иди» (56).

-
1. М. Ф. Ахундовун сонунчу «Мүрафнә вәкилләри» комедијасы 1855-чи илдә җазылдығындан 1853-чү илдә нәшр едилән русча китаба даһия ола билмәзди. Буна көрә дә Е. Тер-Григорјан М. Ф. Ахундовун чәми беш комедијасы олдуғуну зәһи едир.

Өзүндө сәһнә гығылчымы бирузә верән мәлә-
һәтли азәрбајчанлы кәнч, кәләчәјини көркәмли актјо-
ру Јунис иди. О индијәдәк Ирәванда көстәрилән бир
чох тамашалара һәдсиз мараг вә һәвәслә бахмыш,
үрәјиндә сәһнәјә чыхмаг арзусу илә јашамышды. Бу
күн онун чохданкы арзусу чичәкләнмиш вә о, өм-
рүндә илк дәфә сәһнәјә ајаг басмышды, гадын ролун-
да ојнаса да!

О, бөјүк јарадычылыг һәјатынын илк хошбәхт
аныны јашамышды. Бу бирчә аи 18 јашлы кәнчи
инчәсәнәтин, сәһнәнин сәһркар аләми илә һәминә-
лик бағлады, мә'налы сәнәт аләмијини гапыларыны
онун үзүнә ачды. Бу бирчә аи, Јунис Нурини чәһа-
ләтин гаранлыгларыны гован бир нура чевирән ин-
санларын гәлбинә вә зәһнинә һәрарәт, ишыг сәпән
театр сәнәтинини фәдаиси етди! Тәсадүфи дејилдир
ки, о өзүнә «Нури» тәхәллүсүнү гәбул етмишди. Бу
тәхәллүс онун мә'нәви аләмини, һәјат гајәсини ајдын
бир сурәтдә ифадә едирди. Ирәванда Азәрбајчан
театрынын тәшәккүл дөврүндә вә сонралар онун сәһ-
нәсинә чохсајлы һәвәскар актјорлар кәлмиш, ләкин
сонадәк орада ғалмамышлар. Јунис Нури јеканә
актјор иди ки, һеч бир заман ондан узаглашмамыш,
әксинә, һәвәскар актјордан исте'дадлы пешәкар акт-
јор сәвијјәсинә учалмыш, ингилабдан әввәл вә сон-
ралар илләр боју бу театрын рәһбәри, актјору вә
режиссору кими ону јашатмыш вә учалтмышдыр.

1896-чы ил тамашасындан сонра Ирәван театр

һәвәскарылары даһа сых бирләшдиләр. Мәһз о замандан е'тибарән Јунис Нури Ирәван театрынын әм фәал хадиминә вә рәһбәринә чеврилмишдир.

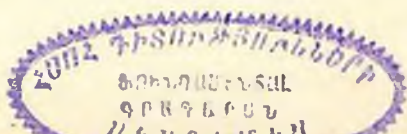
Кечән өсрин 90-чы илләриндә Ирәван азербайжанлылары арасында маариф вә мәдәнијјәтин кеңишләнмәси, зијалыларын, мүәллимләрин вә шакирдләрин сајынын артмасы театр ишләринә мүсбәт тә'сир кәстәбирди. Кәләчәјин бөјүк ингилабчы-демократ әдиби Чәлил Мәммәдгулузадә 1898—1903-чу илләрдә Ирәванда јашајыр вә јерли зијалыларла сых әлагәдә фәалијјәт кәстәбирди. Кеч шүбһә јохдурки, онун театр ишләринә дә кәмәји дәјирди. Ирәван зијалылары Азербайжан фолклоруну топлајыр вә нәшр етдирирдиләр. Бу чәһәтдән мүәллим Мөһәммәд Вәли Гәмәрлинин 1899-чу илдә Ирәванда нәшр етдирдији илк «Аталар сөзү» китабчасы диггәти чәһб едир. Бурада драматуркија вә театрла марағланан зијалылар да јетиширди. Кәлә 1890-чы илдә јерли мүәллиф Рзајевин «Көнүлсүз никаһ» адлы бир пәрдәли пјеси тамашаја гојулмушду (37, с. 33—34). Ирәван ермәниләриндән олан Васаг Мөдәтов Нәзминин шөһрәт газанмыш «Гырт-гырт», «Таманкарлыг дүшмән газанар», «Көзә көрүнмәјән шал» әсәрләри мәһз бу шөһәрдә, һәм дә азербайжанча јазылмышды. Ирәванын азербайжанлы зијалылары Васаг Нәзминин водевилләрини сәһнәдә кәстәрмәклә јанашы китабча шәклиндә дә чап едирдиләр.

«Каспи» гəзетинин вердији хəбərə кərə Ирəван ким-назијасынын мۈəллими Мирзə Ибраһим Хəлилов 1900-чу илдə һəмини драматургун «Таманкарлыг дۈшимən газанар» вə «Кəзə кəрۈнмəјən шал» водевиллəрини ајры-ајры китабчалар һалында нəшр ет-дирмишди (39, с. 89—90).

Азəрбајчан милли халг театрынын мۈрəккəб вə зияддијјətли эи'əнəлəри (дۈнјəви вə дини группара бөлۈнмəsi) Ирəванда да тəкрат едилмиш вə бу һадисə јерли тəдгигатчы зијалыларын диггəтини чəлб етмишди. Рəһим Хəлиловун 1899-чу илдə Ирəванда нəшр едилən «Ирəван губернијасы шнə мۈсəлман-ларынын арасында мəһəррəмлик тə'зијјəдарлыгы» адлы китабында шəбни тамашалары һаггында да да-нышылырды (39, с. 87).

Јери кəлмишкən хатырладаг ки, шəбни тамаша-лары тəдричən өз тə'сир кۈчүнۈ итирирди. Ирəванда она ағыр зəрбə ендирən биринчи нəвбədə дۈнјəви, реалист театр тамашалары иди. Халг һəгиги театр алəминə бағландыгча мۈртəчə дини тамашалардан ۈзаглашырды.

... 1903-чۈ илин əввəллəри иди. Ирəванын мə'тə-бər адамларындан олан Пəнаһ хан Макински Јунис Нуријə бир тамаша һазырламагы тапшырмышды. Васаг Мədəтов Нəзминин «Гырт-гырт» водевилини ојнамаға ичазə алынды. Бу водевил о иллəрдə Азəр-бајчан сəһнəсиндə шəһрəт газанмыш вə тез-тез тама-шаја гојулан əсəрлəрдən иди. Ирəван театр һəвəс-

карларынын «Гырт-гырт»а көстөрдикләри марагын илкүн сәбәби бәлкә дә бу иди. Лакин водевилин мөвзу-идеја актуаллыгынын да әһәмијјәти аз дејилди. Тәдрис ишиндә олан чидди нөгсанлары, хусусән азәрбајчанлы ушаглара әрәб әлифбасынын өјрәдилмәсиндә јарамаз адәтләри сатирик јолла тәнгид едән әсәрдәки һадисәләр санки бүсбүтүн Ирәван мүһитинә аид иди. Тамаша чамааты күлдүрмәклә јанашы, дүшүнмәјә дә мөчбур едәчәкди.

Һәмни тамашанын руһландырычысы вә тәшкилатчысы Јереван моллаханасында бу тәдрис «гајдаларыны» өз«дәриси» үзәриндә сынамыш Јунис Нури иди. Мәһз о, моллаханада көрдүкләрини водевилдә тапмышды вә бүтүн бунлара сәһнәдә чамаатын көзү гаршысында күлмәјә чан атырды. Буна көрә дә Јунис Нури ифачылары тапмаг үчүн јорулмаг билмәдән бүтүн шөһәри долашыр, тамашада иштирак етмәк үчүн кимназијанын шакирдләри илә разылыға кәлирди. Тамаша һазыр оlanda Пәнаһ хан ону габагча өз евиндә аилә үзвләринә көстөрмәји тапшырды.

Тамаша тә'јин олунмуш јердә дә көстөрилди (36). (Пәнаһ ханын имарәти Ирәваның Тер-Гукасовски, индики Налбандјан күчәсиндә јерләширди, о сөкүлүб јериндә бөјүк јашајыш биначы тикилмишир).

Тамаша сәс-күј салды, хана јахын адамлар онун јенидән көстөрилмәсини хаһиш етдиләр. Буна көрә дә «Гырт-гырт» Пәнаһ ханын имарәтиндә бир нечә дәфә тәкрат едилди.

«Гырт-гырт»ын Јеревандакы илк тамашасынын иштиракчысы, соиралар көһнө болшевик вә фәрди пенсиячы Һүсейн Салманов өз хатирәләриндә Јунис Нуринин 1903-чү илдә Ирәван театр дәстәсинә рәһбәрлик етдијини, елә дә «Гырт-гырт» водевилинин Пәнаһ ханын сарајында көстәрилдијини тәсдиг едир. О јазыр: «Јунис Нурини мән илк дәфә сәһнәдә 1903-чү илдә көрмүшәм, нәинки көрмүшәм, һәтта онун тәшкил етдији тамашада шәхсән иштирак етмишәм.

1903-чү илә гәдәр, көрүнүр Јунис Нури театр тамашаларында иштирак едибмиш, мән о заман ушаг идим вә инди хатырламырам. Анчаг 1903-чү ил бу күнкү кими јадымдадыр. Мән онда 10—12 јашларында олардым.

Ирәванын театр һәвәскарлары Јунис Нуринин баһчылығы алтында Мәдәтовун о заманлар чох дәрәҗә олан «Гырт-гырт» водевилини тамашаја һазырлајырдылар. Һәмин эсәрдә көһнә мәктәб гајда-гануналары писләнир, Азәрбајҗан мәктәбләриндә әрәб әлифбасынын төрәтдији җәтинликләр тәнгид вә ифша олуруду.

Јадымдадыр ки, тамашада иштирак етмәк үчүн гимназијада охујан бир нечә ушаг чағырмышдылар. Мән дә онларын ичиндә идим. Мәнә әрәб әлифбасыны охуја билмәјән вә бунун үчүн тез-тез фәләггәјә салыныб дөјүлән шакирд ролу верилмишди. Јунис Нури мәктәбдар ролуну көтүрмүшдү.

Биз һәммин тамашаны Пәнаһ ханын евинин һәјә-тиндә көстәрдик (51, с. 4).

Јунис Нури вә онун сәһнә достлары «Гырт-гырт»ы чамаат үчүн көстәрмәк фикриндән әл чәк-мәдиләр вә буна наил олдулар. 1903-чү илин фев-рал ајынын әввәлләриндә «Обществениы клуб»да (чамаат клубунда) да «Гырт-гырт» тамашаја гојул-ду (39, с. 94). Водевил чох бөјүк мүвәффәғијјәт га-занды, салонда тез-тез күләш курултулары гопду. Мүәллим ролуну ифа едән Јунис Нури азәрбајҗанлы ушаглара һәр һансы бир дәјәрли шеј өјрәтмәк бача-рығындан мәһрум олан күтбејин вә гәддар молланын сурәтини имкан дахилиндә даһа парлаг вә инанды-рычы шәкилдә јаратмаға чәһд едирди. Бу тамаша узун мүддәт ирәванлыларын јәдындан чыхмады.

«Гырт-гырт»ын мүвәффәғијјәтиндән руһланан Јунис Нури вә онун достлары 1903-чү илдә јени-јени әсәрләр тамашаја гојмаға чалышдылар. Театр дәстә-си көзләнилмәз вә чәсарәтли бир аддым атараг, адн водевилдән мүһүм ичтимай проблемләрә тохунан чинди сијаси комедијаја мүраҗиәт етди. Бу, даһи рус јазычысы Гоголун «Мүфәттиш» әсәри иди. Һ. Салмановун тәсдиг етдијинә көрә Јунис Нурини театр дәстәси «Гырт-гырт»дан сонра мәһз «Мүфәт-тиш»и тамашаја гојмушдур. О јазыр: «... Икинчи тама-шамыз Гоголун «Мүфәттиш» комедијасы олду. Бу пјес өз ифшаедичи күчү илә тамашачыларын диггәти-ни чох чәлб етди (51, с. 4).

«Мүфәттиш» һәлә 1895-чи илдә Нәриман Нәриманов тәрәфиндән тәрчүмә едилмиш вә илк дөфә 1897-чи илдә Азәрбајчан сәһнәсиндә тамашаја гојулмуш, сонралар дөфәләрлә тәкрар едиләрәк бојук шөһрәт газанмышды. Белә ки, Ирәван зијалылары Гоголу вә онун мәшһур әсәрини јахшы таньјырдылар вә бу әсәрин Ирәванда тамашаја гојулмасы тәсадүфи дејилди. Лакин тәәссүф ки, тамаша, актјорларын ојуну һаггында һеч бир сәнәд сахланмамышдыр.

1903-чү илдә Ирәван театр дәстәси Јунис Нурини рәһбәрлији алтында бир сыра башга тамашаларда көстәрмишдир. Тез-тез көстәрилән әсәрләрдән М. Ф. Ахундовун «Мүсјө Жордан вә дәрвиш Мәстәли шаһ», Васәг Нәзминин «Тамәһкарлыг дүшмән газанар» комедијаларыны да гејд едә биләрик (39, с. 94—95).

Бу дөврдә Ирәван театр дәстәси кетдикчә күчләнир, онун данми үзвләринин сајы артырды. Дәстәнин ән фәал үзвләри ичәрисиндә Кәрим Әһмәдов, Мирзә Әли, Гәннады Чаббар, Чәфәр Әһмәдов вә башгалары вар иди. Дәстәнин рәһбәри Јунис Нури һәвәскара актјорлара пешә вәрдишләри ашыламаға чалышырды. Тамашаларын бәдни сәвијәси кетдикчә јүксәлирди.

Јунис Нури театрын илк дөврләрдәки вәзијјә-

тиндән данышаркән хатырлајырды ки, «Биз һәвәс-карларын о вахт театр сәнәтиндән тәләб олунаи гәдәр хәбәримиз јох иди. Грим нә олдуғуну билмәјирдик, Ирәванын бир дәлләји һәмишә бизә грим едәрди. Лакһи биз һәр бир шеји тәдричән ојрәнирдик. Театр ојнајаркән бир-биримизин палтарыны дәјишик кејир, тәрс үзүнү дөндәрир, чох вахт да театразымы олан палтарлары кирә илә алып, сонрадан саһибләринә гајтарырдыг. Белә чәтин вәзијјәтдә биз һеч бир шејдән чәкинмәдән өз ишимизи давам етдирдик. Һәр ил јени пјесләр тамашаја гојурдуғ» (32).

2.

1905-чи илдән е’тибарән Ирәвамда Азәрбајчан дилиндә тамашалар кәстәрилмәсиндә, елә дә Јунис Нуринин сәһнә фәалијјәтиндә јени мәрһәлә башланды. Биринчи рус ингилабы бүтүн Русијанын һәјатында дөнүш нөгтәси олду, халглары вә милләтләри ајылтды, зәһмәткеш күтләләри азадлыг уғрунда кәләчәк гәти мүбаризәләрә һазырлады, ејни заманда мәтбуатын, әдәбијјатын вә инчәсәнәттин инкишафына тәкан верди, онларә ингилаби, мүбариз мәзмун вә әһвал-руһијјә кәтирди.

Биринчи рус ингилабы дөврүнүн зәнкһи сијаси һадисәләри Јунис Нуринин һәјатына вә фәалијјәтинә дә бөјүк тә’сир кәстәрди. Бу илләрдә о, әввәлчә го-

зет-журнал сатычысы, сонра исә онларын бригадирн
вэзифэсиндә ишләјир (51). сијаси һәјатла даһа ја-
хындан марагланырды. Гәзет сатычысы олмасы Ју-
нис Нуријә Ирәванын көркәмли шәхсләри, хусусән
ингилабчыларына јахынлашмаг имканы вермишди.
Онлар легал гәзетләрлә бәрабәр гадаған едилмиш
болшевик вә фәһлә гәзетләрини дә мүәјјән үнванла-
ра чатдырмағы Јунис Нуријә е'тибар едирдиләр вә
о. бу мәс'ул тапшырыға вичданла әмәл едирди. Чох
сонралар о. ингилаб ишинә, кичик дә олса, хидмәт
көстәрдији барәдә ифтихарла данышарды. Елә һәмни
ингилабчыларын тапшырығы вә комәји илә Јунис
Нури 1906-чы илдә Ирәванын Чанполадов клубунда
бир тамаша—бејнәлмиләл кечә тәшкил етмишди.
Салона топлашмыш азербәјчанлылар вә ермәниләр
ики халгын әсри гардашылығы һаггында данышмыш,
ермәни-мүсәлман гырғыныны инфрәтлә дамғала-
мыш, фитнәкарлара ујмамаға, достлуг әлагәләрини
даһа да мөһкәмләндирмәјә анд ичмиш, сонра исә бә-
рабәр тамашаја бахмышлар. Бејнәлмиләл кечә шә-
һәрдә милли гырғынларын габағыны хејли алмыш-
ды. Буну Н. Салманов да тәсдиг едир. О јазыр ки,
«Биринчи рус ингилабы илләриндә вә сонракы ил-
ләрдә Ирәван театр һәвәскарлары дәстәсинин фәа-
лијјәти күчләнмишди. Дәстә зәһмәткеш халг арасын-
да бөјүк иш көрүрдү. Јадымдадыр ки, 1906-чы ил-
дә, ермәни-мүсәлман гырғынынын түнд вахтларын-
да Јунис Нурини башчылығы, габагчыл азербәјчан-

лы вә ермәни јолдашларын көмәји илә бир тамаша көстәрилди, она һәм азәрбајчанлыларын, һәм дә ермәниләртин бахмасы тәшкил олунду, орада достлуг вә гардашлыг һаггында данышылды вә бу јолла гырғынларын гаршысы хејли дәрәчәдә алынды (51, с. ...). Бу да мә'лумдур ки, бу достлуг тамашасындан хәбәр тутан бир азәрбајчанлы гочу салона сохулараг Јунис Нурини күллә илә вурмаг, чамаат арасына гарышыглыг салмаг вә көзәл тәдбири позмаг чәһди көстәрмишди. Лакин чамаатын сајыглыгы онун алчаг инјјәтнин позмушду.

Јерн кәлмишкән дејәк ки, һәмини достлуг тамашасынын мәнз болшевик тәшкилатларынын тапшырыгы илә тәшкил едилдијини сөјләмәјә әлдә мүәјјән әсаслар вардыр. Күман етмәк олар ки, бу тапшырыг былаваситә көркәмли ингилабчы Степан Шаумјандан алынмышды. О. 1906-чы илин мај ајында Јереванда јашамыш вә бурада ингилаби-болшевик тәшкилатларынын ишинә рәһбәрлик етмиш, хусусән милли гырғынлары јатырмаг үчүн бөјүк фәалијјәт көстәрмишди.

1906-чы илдә Ирәван азәрбајчанлы театр дәстәси Јунис Нуринин рәһбәрлији илә бир сыра тамашалар верди. Август ајында Пәнаһ хан Макинскинин маликанәсиндә милли гираәтхананын нәфинә тамаша көстәрилмиш, 426 манат пул топланмышды. Сент-јабрын 22-дә јенә һәмин јердә, М. Ф. Ахундовун «Мүсјә Жордан вә дәрвиш Мәстәли шаһ», елә дә

Рүстәм ханын «Әгди бимәһәббәт» әсәрләри, сентјаб-рын 29-да Р. Әфәндијевин «Ган очагы», В. Мәдәтовун «Гырт-гырт»ы көстәрилмишди. Тамашаја азәрбајчанлыларла бәрабәр руслар вә ермәниләр дә бахмышдылар (39, с. 127—129).

1906-чы илдә Ирәванда көстәрилән әсәрләрдән М. Ф. Ахундовун «Һачы Гара» комедијасыны, С. М. Гәнизадәнин «Дурсунәли вә баллыбады» вә «Хор-хор» водевилләрини дә гејд етмәк олар. 1897-чи илдән е'тибарән Азәрбајчан сәһнәләриндә мүвәффәғијәтлә тамашаја гојулан бир пәрдәли «Дурсунәли вә баллыбады» водевилл ермәни драматургу Е. Тер-Григорјанын «Хечонун әнчири» әсәриндән тәбдил едилмишди. Бу водевил Јереван театр һәвәскарынын вә тамашачыларынын ермәни драматуркијасы илә илк танышлығы иди. Водевилдә һазырчаваб, лијләкәр, көзүчыг нокәр Дурсунәлинин өз дејинкәнлији илә ону бездирән тачир Ағачәфәр Галибанидән үстүнлүју, ону әлә салмасы тәсвир едилир. Бу, проф. Ч. Чәфәровун гејд етдији кими «... Тамашачыларда Гомер гәһгәһәси јарадырды (55, с. 150).

Сонралар Ирәван театр һәвәскарылары С. М. Гәнизадәнин икинчи әсәринә, бөјүк ермәни драматургу Г. Сундукјанын «Ахшам сәбри хејир олар» комедијасы әсасында јазылмыш водевилинә дә мүрачмәт етмишләр. «Дурсунәли вә баллыбады» («Хечонун әнчири») вә «Ахшам сәбри хејир олар» әсәрләри Ирәван Азәрбајчан театры сәһнәсиндә ермәни дра-

матуркијасындан көстөрилән илк нүмунэләр кими бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Кәләчәкдә көрәчәјик ки, театр тәбдилләрдән билаваситә ермәни драматуркијасына мүрачнәт едәчәк, «Пепо», «Хатабала», «Намус» гә с. мәшһур әсәрләри тамашаја гојачагдыр.

Биринчи рус ингилабы дөврүндә вә сонракы илләрдә Јунис Нуринин рәһбәрлик етдији Ирәван азербәјчанлы театр труппасы бөјүк мадди вә мә'нәви чәтинликләрлә растлашмалы олурду. Һәвәскар актјорлар пешәкар режиссор үзү көрмәмишдиләр. Труппанын јери-јурду јох иди, тамашалар һәрдән бир јердә көстөрилирди, театр бинасы һаггында дүшүнмәк хәјалдан белә кәнар иди. Јерли руһаниләрин вә фанатик диндарларын һүчумлары исә арды-арасы кәсилмәдән давам едирди. Мүтәрәгги дүңјакөрүшлү зијалыларын, елә дә Пәнаһ хан Макинскинин һәвәскар актјорлары һимајә етмәләри дә мүртәчеләрин тәһдид вә тәһгирләринин гаршысыны ала билмирди. Лакин һәгиги бир сәнәт фәданси олан Јунис Нури өз амалындан әл чәкмирди. Ағыр иш шәраити, тәһгирләр үзүндән театр труппасы тез-тез дағылыр вә јенидән тәшкил едилирди. Бу исә тамашаларын вахташыры көстөрилмәсинә мане олурду. Белә бир вәзијјәтдә чидди театр сәнәти, мүкәммәл тамаша һаггында данышмаг белә артыгды. Бунунла белә һәвәскар актерлар кетдикчә пүхтәләшир, даһа чидди әсәрләрә әл атыр, тамашаларын кәјфијјәти тәдричән јүксәлирди.

1907—1908-чи илләрдә Ирәванда бир сыра көзәчарпан әсәрләр тамашаја гојулмушду. Бунлардан хусусән Н. Камалын «Вәтән», Н. Вәзировун «Јағышдап чыхдыг, јағмура дүшдүк» вә «Ев тәрбијәсинин бир шәкли» комедијаларыны көстәрмәк олар (32, с. 154, 164., 167). Бу тамашаларда Јунис Нури илә бирлигдә јерли зијалылардан Мирзә Мустафа Рәчәбов, Асәф бәј Шәфибәјов вә башгалары да иштирак етмишләр.

Јунис Нуринин вә онун сәнәт достларынын пүх-төләшмәсиндә Азәрбајчан актјорларынын Ирәвандакы гастрол тамашаларынын мүнһүм ролу олмушдур. Јунис Нури бир тәрәфдән Бақыдан, Тифлисдән кәлмиш Азәрбајчан актјорлары илә шәхсән таныш олур, онларын Ирәвандакы тамашаларынын тәшкилиндә онјара көмәк көстәрир, бу тамашалара бахыр, өјрәнирди. Азәрбајчанлы актјорлар Јунис Нурини өз тамашаларында иштирак етмәјә дә'вәт едирдиләр. Бүтүн бунлар, һеч шүбһәсиз Јунис Нуринин бир актјор кими јетиншмәсинә көмәк едирди.

Азәрбајчан артистләринин Ирәван гастролларынын тәмәлини өлмәз сәһнә устады Һүсәјн Әрәблински гојмушдур. Онун башчылыг етдији театр труппасы (Сидги Руһулла, ханым Мәлик Шәһнәзәрјан, Чәлил Бағдадбәјов вә Јусиф Ағажев) 1909-чу илин мај ајынын әввәлләриндә Ирәвана кәлмиш вә шәһәр клубунда дөрд әсәр— Ә. Һагвердијевин «Бәхтсиз

чаван», Н. Нәримановун «Надир шаһ», Ј. Чириковун «Јәһудиләр» вә Молјерин «Зорән тәбиб» пјесләринин көстөрмишләр. Бу тамашалар, Азәрбајчан актјорларынын, хүсусән Һ. Әрәблинскинин маһир ифачылыг истә'дады истәр тамашачылар, истәрсә јерли театр һәвәскарыларына дәрин тә'сир бағышламышдыр. Ирәванлылар Һ. Әрәблински вә онун јолдашларыны бәјүк һөрмәтлә гаршыламышлар (40, с. 90—91).

Ирәван зијалыларындан Мир Аббас Мир Бағыров «Тәрәгги» гәзетинин 1909-чу ил 26 мај тарихли 114-чү нәмрәсиндә чап етдирдији мәгаләсиндә шәһәр әһалисинин бу тамашалар мүнәсибәтилә һәдсиз севинч вә разылыгыны билдирәрәк јазырды: «Ирәван чәмаәти исә артыг бир һәмийјәтлә театр залына өз тәшрифләри илә мала-мал етмишдиләр ки, издиһам әлһәгг шајани-фәрәһ бир һалда иди.

... Сағ олсун Әрәблински кими артистләримиз дә ки, сәһнеји-тамашаја гојдуглары әсәрләр чәмаатымызын интибаһ вә тәјәггүсүнә (ојанмасына) баис олачаг бу кими ибрәтамиз вә пүрбәһа әсәрләр олур» (40, с. 92).

Һ. Әрәблински јерли актјорлардан бә'зиләрини, о чүмләдән Јунис Нурини өз тамашаларында иштирак етмәјә дә'вәт етмиш, Ирәванда галдыгы тәхминән бир ај әрзиндә онларла бир режиссор кими ишләмиш, билаваситә јарадычылыг көмәји көстөрмиш, пешәкар сәһнә вәрдишләри ашыламаға чалышмыш,

һәтта онлара «... кејим ескизләри, реквизит әшјалары вә о вахтлар мәтаһ олан грим бағышламашыдыр (46, с. 17). Тәәссүф ки, Јунис Нуринин вә диһәр Ирәван актјорларынын Һ. Әрәблинскинин гастрол тамашаларында һансы роллары ојнадыгларыны мүәјјән етмәк мүмкүн олмады. Јалныз Сидги Руһуллаһнын хатирәләриндән ајдын олур ки, Ирәван чаванларындан бири (ады көстәрилмир) «Зорән тәбиб» тамашасында арвад ролунда ојнамышдыр (40, с. 38).

Һ. Әрәблинскинин Ирәван гастроллары јерли һәвәскар актјорларын гәлбиндә дәрин из бурахмышдыр. Јунис Нури өз хатирәләриндә јазыр ки, «Һүсејн Әрәблински Ирәван театры тарихиндә силинмәз бир из бурахараг кетди. Һәвәскарларын сајы күндән-күнә артырды. Биз мүтәшәккил дәрнәк тәшкил едиб гәдим Чанполадов клубунда Һүсејнсиз 1-чи тамашамызы, бөјүк Азәрбајчан драмтургу, философу Мирзә Фәтәли Ахундовун «Молла Ибраһим Хәлил кимјакәр» комедијасы илә башладыг. Бундан сонра «Дағылан тифаг», «Бәхтсиз чаван», «Иранда гарәт», «Мән өлмүшәм», «Гыз истәмәк» вә саир комедијалары тамашаја гојдуг. Шүбһәсиз ки, дөврүнә корә мүтәрәгги рол ојнајан бу пјесләр зәһмәткеш тамашачылар тәрәфиндән һәвәслә гаршыланырды» (32).

Јери кәлмишкән дејәк ки, Јунис Нуринин хатирәләриндә Һүсејн Әрәблинскинин Ирәвана илк гастрол сәфәринин тарихи сәһвән 1906-чы ил кетминдир. Корүнүр бу, ја мәтбәә хәтасы олмуш, ја да гочаман ар-

тистин јаддашы ону алдатмышдыр. Сонралар һәммин сәһв байға мүәллифләр (А. Ахундов, Һ. Һоваким-жан, Һ. Оручов вә б.) тәрәфиндәг тәкрат едилмишдир. Көркәмли театршүнас вә журналист Гулам Мәммәдли «Һүсејн Әрәблински» китабында бу сәһви дүзәлтмиш, бөјүк актјорун Ирәвана илк дәфә 1909-чу илдә кәлдијини сүбут етмишдир (40, с. 90—91). Һүсејн Әрәблински икинчи дәфә 1912-чи илдә Ирәванда гастрол тамашаларында олмушдур (1, с. 55).

Һ. Әрәблинскинин дәстәсинин Ирәвандакы тамашалары башға Азәрбајчан актјорларынын бу шәһәрә гастрол сәфәрләринин әсасыны гојмушдур. Бундан сонра демәк олар ки, һәр ил һәр һансы бир театр вә ја мусиги дәстәси Ирәвана кәләрәк тамашалар кәстәрир, концертләр верирди. Мәс. 1911-чи илин мај ајында Сидги Руһулла Ирәвана кәлмиш вә јерли театр һәвәскарларынын иштиракы илә Н. Б. Вәзировун «Мүсибәти-Фәхрәддин» фачиәсини тамашаја гојмушдур (39, с. 247). Һәмин илин ијун ајында јерли театр һәвәскарлары Бакыдан кәлмиш артист Чәлил Бағдадбәјовун иштиракы илә Н. Б. Вәзировун «Јағышдан җыхдыг јағмура дүшдүк» комедијасыны кәстәрмишләр. Јенә һәмин артистин иштиракы илә Чанполадов клубунда бөјүк концерт-тамаша верилмишдир. «Хор-хор» вә «Ев тәрбијәсинин бир шәкли» водевилләри ојнанмыш, концертдә Азәрбајжан муғамлары охунмушдур (39, с. 251—252). Сентјабр

вə октјабр ајларында исə Зүлфугар Гачыбəјовла Мирзəаға Əлијевин дəстəси Ирəвандə «Əлли јашын-да чаван», «О олмасын, бу олсун» оперетталарыны тамашаја гојмушлар. Мəшəди Ибəd ролунда М. Ə. Əлијевин, Күлназ ролунда Кəјəрчин ханымын чыхышлары Ирəванын театр пəрəстишкарлары тəрəфиндən бəјүк рəғбəтлə гаршыланмышдыр. Хүсусən Кəјəрчин ханымын ојуну бəјүк мараг доғурмушдур. Гəтта гадынлар белə тамашаја бахмаға кəлмишдилəр. «Еривански вестник» гəзети 1911-чи ил 9 октјабр нəмрəсиндə доғру олараг јазырды ки, Ирəван сəһнəси вə театры илк дəфə нди гадын ролунда мүсəлман гадыны кəрүрдү. Мүсəлман гадынлары ортүлү ложалардан сəһнəјə тамаша едирдилəр. Онлар тамашадан чох разы галдылар (39, с. 261).

Фанатик руһанилəр исə Кəјəрчин ханымын сəһнəјə чыхмасыны гылынчла гаршыламыш, ону «чəһəннəмлик» һесаб едэрək, өлүмүнə фитва вермишдилəр. Лакин Ирəванын мүтəрəгги зијалыларынын, илк нөвбədə театр дəстəсинин үзвəринин кəмəји илə Кəјəрчин ханым тəһлүкədən гуртармышды. Јунис Нури өз хатирələриндə јазыр ки, «Мир Аббас адын-да бир сeјид.— азəрбajчанлы гызыны сəһнədə кəрдүкдə өзүндən чыхмышды, ону тəғиб едиб өлдүрмək истəјирди. Лакин биз ону (Кəјəрчин ханымы) һəр нөв јоллар илə мүдафиə етдик вə горудуг» (32). «Јени иршад» гəзетинин 1911-чи ил 28 октјабр нəмрəсиндə јазылмышды ки, «Əввəлчə Ирəван əһалиси

Көжөрчин ханымын сәһнәдә олмасына бир аз е'тираа етмәк истәјирдиләр. Ахырда сакит олмага мәчбур олдулар вә бәлкә даһа да разы галдылар. Һәтта чаванларымыздан бири сәһнәдә Көжөрчин ханымә бир саат да тәгдим етди, «Баку» гәзети дә 29 октябр нөмрәсиндә белә бир мә'лумат дәрч етмишдир (39. с. 264).

Көркәмли шаир вә жүһәррир Әлигулу Гәмжүсар «Молла Нәсрәддин» журналынын 1911-чн ил 20 ноябр тарихли нөмрәсиндә «Чүвәллағыбәј» имзасы илә чап етдирдији «Ирэван сәјаһәти» адлы фелјетонунда Көжөрчин ханым әһвалатындан Ирэван фанатикләрини ифша үчүн бир факт кими истифадә етмишдир. О јазмышдыр:

«Мән бу шәһәрин вәз'индән узагдан чох шәј ешитмишдим. Амма кәлиб көрдүм, биядим ки, нә гәдәр ки, тә'риф едирдиләр, јүз о гәдәр имиш. Мүсүрманчылыг, мә'мүнлүк вә диндарлыг вәр имишсә дә бу шәһәрдә имиш. Белә ки, бир мүсәлман артисткасы, билмирәм Көжөрчин иди, тутн гушу иди, газалаг иди, нә иди, бураја кәлмәклә чамаатын ичинә вәлвәлә дүшүб. «Ва шәриата! Ва милләта!» сәдасы асимаңә бүләнд олмушду ки, дин әлдән кедиб, мүсәлман гызы шәһәрләри кәзир. Мәсчиддә шура едиб адам тә'јин еләмишдиләр ки, ону күлләләсин вә бу бөјүк ләкәни мүсәлман милләтинин үстүндән көтүрсүн. Даһа бундан артыг дин тәәссүбү чәкмәк нечә олар?» (19, с. 115).

Ёрмёнистан ССР халғ артысти Ыасмик вә Јүнис Нүри.

4. Чаббарлы адына Јереван Азәрбајҹан Довләр драм театрынын јарадычы һејәти. 1937-чи ил.

Азәрбајҹан актјорларынын Ирəван гастроллары сонралар да давам етмин вə буналарын чохунда јерли актјорлар, о чүмлəдən Јунис Нури дə иштирак етминдир. 1912-чи илдə Зүлфүгар Һачыбəјовун рəһбərлији илə Ирəванда «Евли икən субај», «Хор-хор», «О олмасын, бу олсун», «Əлли јашында чаван», «Кəрбəлајы Шүкүр халча сатан» əсəрлəri тамашаја гојулмушдур. «Игбал» гəзети 1912-чи ил 22 нојабр нөмрəсиндə хəбər верминдир ки. Ирəвана гастролла кəлмиш мүсəлман сəһнəсинин бəзəји Рүхсарə ханым вə Антонинанын иштиракы илə З. Һачыбəјов тэрəфиндən «Əлли јашында чаван» опереттасы ојнаначагдыр. Ордухан ролунда Тифлис сəһнəсинин комикки Мирзəхан Гулијев ојнајачагдыр. Бир башга мəлүмата кərə. М. Гулијев, онун бир нечə нəфər артист јолдашлары вə јерли һəвəскарлар тэрəфиндən нојабрын 30-да З. Һачыбəјовун «Гочалыгда јоргалыг» адлы јени опереттасы ојнаначагдыр (39, с. 301—306). Күман етмək олар ки, бу оперетталар тамашаја гојулмушдур.

1912-чи илдə Ирəван театр һəјатында бир башга мараглы һадисə дə баш верир. Истанбул артистлəриндən Османбəј, Əли Фəһми вə Мəрзијə ханым јерли һəвəскарларын иштиракы илə мајын 18-дə «Вəтən» тамашасыны ојнајырлар (39, с. 292).

1913-чү илдə «Батум ислам театр чəмијјəти»нин үзвлəri Əбүлфəт Вəлинин вə Мəммəd Нуринин иштиракы илə Ирəванда «Ики севдазадə», «Кəһнə Түр-

кијә», «Алдаймыш нишанлы», Тифлис актјорларындан М. С. Кирманшаһлынын вә Тәрлан ханынын иштиракы илә ««Кавеји-аһәнкәр» («Дәмирчи Кавә»), «Дөјмә гапымы, дөјөрләр гапыны», «Әлмәнсүр» әсәрләри тамашаја гојулмушдур (39, с. 314, 316, 339, 340). Бир ил сопра Батум драм артистләри Ирәванда актриса Арсен ханынын шәрәфинә «Заваллы фәгир» тамашасыны көстәрмишләр (39, с. 364). 1916-чы илдә актјорлардан М. Мәрданов, М. С. Кирманшаһлы, Н. Исфәһанлы, Ә. Лүзбанов, Тәрлан ханым, П. Таналанди вә шаир Әлигулу Нәчәфов (Гәмкүсар)дан ибарәт олан дәстә Ч. Мәммәдгулузадәнин мәшһур «Өлүләр» комедијасыны вә Ш. Саминин «Дәмирчи Кавә» драмыны вә с. әсәрләри бөјүк мүвәффәгијјәтлә тамашаја гојмушдур (41, с. 32). Бу тамашаларда јерли актјорлар—Јунис Нури вә јолдашлары да иштирак етмишләр (32). Бир нечә ил әввәл Көјөрчин ханынын башына гәзә ачмаг истәјән Ирәван мүртәчеләринин «Молла Нәсрәддин» журналында ифша едән Әлигулу Гәмкүсарын өзү дә бу дөфә һәмни мүртәчеләрин тәһгир вә тәһдидинә мә'руз галды. «Өлүләр»дә Шейх Нәсруллаһ ролунда чыхыш едән Ә. Гәмкүсары онлар мөһкәм дөјүб баш-көзүнү гана буламышдылар (41, с. 33).

Азәрбајҗан актјорлары Ирәван ме'минләринин тәһдидләриндән чәкинмәдән тамашләр көстәрмәкдә давам едирдиләр. Ирәван актјорлары да онлара јахындан көмәк көстәрир, тамашларда иштирак едир-

диләр. - Азәрбајчан халг артисти Мустафа Мәрдановун јаздыгына көрә Ирәван актјору Мәммәдага Шаһтахтин «Дәмирчи Кавә» әсәриндә Зәһһак ролунда чыхыш едирди. Бу заман Ирәвана кәлән мәшһур мүғәнни Бүлбүлүн иштиракы илә Азәрбајчан артистләри «Аршыи мал алан» вә «Әсли вә Кәрәм» тамашаларыны көстәрмишләр (41, с. 33).

Азәрбајчан актјорларынын Ирәван гастроллары, беләликлә, бир јандан тамашачылара, о бири јандан да јерли актјорлара чох мүсбәт тәсир бағышламын, бурада театр һәјатынын даһа да чанланмасына сәбәб олмушдур. Јунис Нури вә онун сәнәт достлары театр ишнин даһа чидди әсаслар үзәриндә гурмага, идеја-бәди и чәһәтдән даһа самбаллы әсәрләр тамашаја гојмага, гастрола кәләнләрдән нәники кери галмамага, һәлә бәлкә даһа үстүн олмага чәһд едирдиләр. Ирәванын габагчыл зијалылары, мүәллимләр, јазычылар, мүһәррирләр театрын инкишафына билаваситә көмәк көстәрир, группа јени-јени истәдадлы зијалыларла даһа да мөһкәмләнирди. «Молла Нәсрәддин» журналынын фәал әмәкдашлары олан Чаббар Әскәрзадә, Ачиз Ирәвани, Әли Мәһзун (Һачы Зейналабдынзадә, Рәһимов Тәһвил) кими көркәмли әдәбијјат вә мәтбуат хадимләри театр ишнинә дә гошулмушдулар. Хатырладаг ки, Ч. Әскәрзадә 1914-чү илдә Ирәванда Азәрбајчан дилиндә илк мәтбуат органы олан «Лејләк» сатирик журналыны (Мир Мәһәммәд Фәтуллајевлә бирликдә), Әли

Мəһзун исə 1917-чи илдə «Бурһани-һəғигət» адлы ичтиман-сијаси вə елми журналы нəшр едирдилər. Бунунла јанашы онлар театра кəмək стмəји өз мүгəддəs борчлары билирдилər. Белəликлə, 1910—1917-чи иллəрдə Ирəванда јерли актјорлар сырасында Јунис Нури илə јанашы ашағыдакылар да варды: Мəчид Рəчəбов, Мəһди Назымов, Асифбəј Шəфибəјов, Əли Мəһзун, Əкбəров, Чəлал, Сə'д. Мəммəдаға Шаһтахтински, Мир Аббас. Рза Шейхзадə, Сəнд вə б. (39, с. 251—320, 355, 437).

1913-чү илин мартында Əли Мəһзун вə Əскəр Ахундов рəсми данрəлəрдən ичазə аларг «Ирəван драм ширкəти» тəшкил етдилər (39, с. 316). Һəмин ил ширкəтə дахил олан јерли һəвəскарлар «Кимдир мүгəссир», «Пул далынча», «Ач һəрифлэр», «Севкили овлад», «Миллэтпэрəстлик јахуд үрəфа гијəфəсиндə сүфəһа», «Дəјмə гапымы, дəјəрлэр гапыны», «Ибраһим бəј јахуд истибдад гурбаны», «Алдандылар» драм вə мəзһəkəлəрини тамашаја гојмушлар (39, с. 320, 323, 338, 339, 343). 1914-чү илдə кəстəрилэн əсəрлэр ичəрисиндə «Зорən тəбиб» (ханым Тамаринанын иштиракы илə), «О олмасын, бу олсун», «Сəфəһəтнин сону», «Дашым-дашым», «Мən өлмүшəм», «Севкили овлад» вə с. олмушдур (39, с. 353, 355, 359, 374, 376, 379). Бу иллəрдə Ирəван театр һəвəскарлары фəал јардычылыг иши илə мəшғул олан јерли драматург, совет дəврүндə кəркəмли партия вə мəтбуат ишчиси кими танынмыш Мəммəдəли

Насирин әсәрләринә тез-тез мұрачиәт едир, онун «Бәдбәхт аңлә», «Зорәи издивач», «Милләтпәрәстлик-ми, шәрабхорлугму?», «Рүшвәтхор газин» пјесләрини тамашаја гојурдулар. Ирәван театр дәстәсинин репертуарында чидди драм әсәрләри кетдикчә даһа кениш јер тутурду. Бу чәһәт 1915—1917-чи илләрдә даһа чох нәзәрә чаршырды. Н. Пәримановун «Надән-лыг», Ә. Нагвердијевин «Дагылан тифаг», Ш. Саминин «Дәмирчин Кавә», М. Начынскинин «Зүлм вә истибадын ахыры», мүүәллифи бизә мә'лум олмајан «Иран фачиәләри», «Ирәван фачиәјә-әлимләри» вә с. тамашалар буну сүбүт едир. Белә чидди репертуара мұрачиәт, шүбһәсиз, заманын тәләбиндән ирәли кәлирди. Һәјәтдә ичтиман, синфи зиддијәтләрин артмасы, ингилаби әһвал-руһијјәнин күчләnmәси театр хадимләринин тамашачыларын диггәтини даһа мұһүм проблемләрә чәлб етмәјә вадар едирди. Бир мәибәдә дејиләр ки, Ирәванда «... һәвәскарлар драм ојнамаға чох мәјилдирләр. Һәвәскарлардан бирини «Нә үчүн оперетта ојнамырсыныз?»—дејә верилән суала, «Биз чамәаты мұфтә вә бичавахт кечирмәјә алындырмаг истәмиринк» дејә чаваб вермишдир (39, с. 436). Бунуңла белә опереттасыз да кечнимәк олмурду. Һәмни илләрдә бә'зи оператталар вә мәғһәкәләрини («Аршын мал алан», «О олмасын, бу олсуң», «Гыз истәмәк») тамашаја гојулдугу мә'лумдур (39, с. 436—439, 447, 453, 482).

Ирәванда Азәрбајчан театр һәјәты чанландыгча

халг театра кетдикчә даһа мөһкәм бағландыгча фанатик мүсәлманлар да бир о гәдәр гудузлашыр, јерли актјорлары тәһдид вә тәһгир едир, онларын нормал ишләмәсинә һәр вәһилә мане олмага чалышырдылар. Көјәрчин ханыма өлүм фитвасы верән, Әлигулу Гәмкүсары дөјүб өлдүрмәк чәһди көстәрән мүртәчеләр Ирәван театр фәданләринин раһат бураха биләрдиләрми? Өз шәхси вә сәһнә һәјаты илә динә, әталәтә, фанатизмә, зүлмә вә әдаләтсизлијә, мәдәни керилијә ғаршы чыхыш едән, халг арасында азадлыг, маариф идеялары јажан Јунис Нурини Ирәван фанатикләри динсиз, «бабы» адландырыр, һәтта ону мәһв етмәјә чалышырдылар. Азғын гочулардан бириси моллаларын фитвасы илә Јунис Нурини хәнчәрлә башындан јараламышды. Белә бир сун-гәсд икинчи дәфә тәкрат едилмишди. Лакин Јунис Нуријә дәрин һөрмәт бәсләјән чамаатын көмәји илә о, һәр ики дәфә дә өлүмдән хилас олмушду. Бу гәсдләр нә Јунис Нурини, нә дә онун сәнәт достларыны горхутмамыш, онлары тутдуглары шәрәфли јолдан узаглашдырмамышды. Әксинә, онлар даһа бөјүк мәтиилик көстәрәрәк сәһнә сәнәти васитәсилә халгы ајылтмаг, маарифләндирмәк, тәрәггијә чатдырмаг јолунда инадла, сәбрлә ишләмәкдә давам етминдиләр. Азәрбајчан театр труппасынын мүвәффәгијјәтләри күндән-күнә артмышды. Ирәванын бир дәстә «көзүачыг», «узагкөрән» варлысы театр труппасынын бу мүвәффәгијјәтләриндән өз чибләринин хејринә истифадә етмәк мәг-

сәдилә 1916-чы. илдә «Чәмийјәти хејријјә» тәшкил етдиләр вә труппаны она табе етдиләр. Бир нечә ил әввәл тәшкил едилән «Ислам драм ширкәти» «Чәмийјәти хејријјә»дән онунла фәргләширди ки, ширкәти актјор зијалыларын өзләри јаратмыш вә өз ишләрини өзләри гајдаја гојурдулар. Инди исә труппанын бүтүн ишләрини, ән башлычасы исә малијјә һесабларыны «Чәмийјәти хејријјә» идарә едәчәкди. Беләликлә, јохсул һәјат сүрән актјорларын алын тәрилә газандыглары мөбләгә һәмни чәмийјәт саһиб дуруп, труппанын. онун үзвләрини гајгысына исә баһдансовду галырды. Бунунла белә театр фәданләри бир күн белә руһдан дүшмүр. Јорулмадан халг арасында маарифи вә мәдәнијјәти јайыр. јени-јени тамашаларла чамаатын көзүнү ачырдылар. Ирәван азәрбајчанлыларынын театр һәјатынын тәшкилатчысы вә илһамчысы јенә дә Јунис Нури иди. О. бир тәрәфдән тамашаларын гурулушчу режиссору, кәнч актјорларын мүәллим киши чыхыш едир, театра јени-јени һәвәскарлар чәлб едир, диқәр тәрәфдән дә ичтиманјјәти театра даһа мөһкәм бағламаг, тамашалара даһа чох адам топламаг үчүн јорулмаг бәлмәдән чалышырды. Көһнә болшевик Рза Шейхзадә өз хатирәләриндә һәмни илләр һағгында јазыр ки, «О заман Јунис Нури өз тәшәббүсү илә Ирәванда тәшкил етдији Азәрбајчан театр коллективини рәһбәри вә мүғтәдир профессионал артистләриндән еди.

О, өз бүтүн һәјатыны бу ишә һәср етмиш вә чар үсул-идарәси заманында зүлмәт ичәрисиндә богулан халгын көзүнә нур верән, ону мәдәнијјәтә, маарифә чағыран, дини хурафатын гара пәрдәсини јыртмаг үчүн садә адамлары мүбаризәјә руһландыран гочаг, мүбариз маариф хадимләримиздән бири иди. Һеч тә-садүфи дејилдир ки, Јунис дајы өзүнә «Нури» ләгә-би сечмишди» (62. с. 1).

Р. Шејхзадә сонра гејд едир ки, бир чох чәтти-ликләрә, Ирәван гочуларынын вә диндарларынын тәғибләринә бахмајараг, Азәрбајчан драм коллективинин тамашалары мүвәффәгијјәтлә кечирди. Бир чох кәңчләр тамашалара бахдыгдан сонра руһланыр, Јунис Нуринин мәсләһәти илә театр тамашаларында иштирак етмәјә кәлирдиләр. Онлардан бири дә Р. Шејхзадәнин өзү иди. О јазыр: «Мәшә Јунис дајы һәмишә гочу вә бәј ролларыны тапшырырды. Сәбә-бини дејә билмәрәм. Корүнүр о, мәни бу роллара мүнасиб билирмиш. 1916-чы илдә биз «Һачы Гара», «Аршын мал алаң», «Мәшәди Ибад» вә саир бир не-чә әсәр тамашаја гојдуг. Тамашалары индики Муси-гили комедија театрынын биначасында. Чанполадов клубунда (индики Забитләр евиндә) көстәрдик. Ју-нис Нури бу тамашаларда Һачы Гара, Султан бәј, Мәшәди Ибад кими мәс'ул роллары ојнајырды. Та-машаја кәләшләр онун ојунуну вә үмумијјәтлә тама-шалары сәмимијјәтлә гаршылајырдылар» (62. с. 1 — 2).

Јунис Нури репертуара чидди фикир верирди. Театршүнас Н. Ёовакимјанын доғру олагағ гејд етдији кими Јунис Нури сахта, мә'насыз күлүш доғураи пјесләрә алудә олмајыр, јүксәк идеја мәзмунуна, чидди бәдни дәјәрә малик олан, билаваситә халғы һәјәчанландыран вачиб мәсәләләрлә сәсләшән. Азәрбајчан халғынын һәјатынын мүһүм дөврләрини әкс етдирән әсәрләр сечирди. Азәрбајчан драматуркијасынын баниси М. Ф. Ахундовун «Һачы Гара» комедијасы. Азәрбајчан пешәкар мусигисинин баниси У. Һачыбәјовун «Аршын мал алан» вә «О олмасын, бу олсун» мусигили комедијалары мәһз белә әсәрләрдән иди. «Һачы Гара»да мүәллиф бир сыра чидди проблемләр ирәли сүрүр, сәләмчиләри, хәсисләри, бәјләри вә чар мә'мурларыны амансыз тәшчид атәшинә тутур, зәһмәткеш инсанларын һалал әмәјини, халғларын достлугуну тәрәннүм едирди. Зәһмәткеш вә тәвазәкар ермәни әкинчиләри Аракеллә Мкртич сүрәтләрини сәләмчи вә хәсис Һачы Гараја, мүфтәхор Һејдәр бәјә вә башгаларына гаршы гојан мүәллиф һәјатын вә јашајышын јеканә доғру јолу олан һалал зәһмәтә, елә дә халғларын гардашлыгына вә бирлијинә чағырырды. Һәлә 1852-чи илдә јазылмыш «Һачы Гара» комедијасы XX әсрин илк онилликләринин Азәрбајчан мүһити илә дә билаваситә сәсләширди. Һәјатда һачыгаралар вә Һејдәрбәјләр чох иди. Онлара гаршы мүбаризә дә һәјати тәләб иди. Аракелин вә Мкртичин дили илә тәблиғ едилән

һалал зәһмәт, халгларын гардашлығы вә бирлији идејасы күнүн ән мүнһүм проблемләриндән бири ки-ми галырды (60, с. 27—28). Ү. Һачыбәјовун «О ол-масын, бу олсун», «Аршын мал алай» мусигили ко-медијалары һаггында да ејни сөзләри демәк лазым-дыр. Бу әсәрләрдә феодал-капиталист мүнһитийин көһнәлмиш, чүрүк адәт вә вәрдишләринә истәһза едилир, һуманист, мütәрәгги идејалар тәблиг олунур. М. Ф. Ахундовун вә Ү. Һачыбәјовун комедијалары тамашачылара дәрин тәсир бағышлајыр, онлары әс-ри јухудан ојадыр, күндәлик һәјата, әтраф мүнһитә ачыг козлә бахмаға, дүшүнмәјә сөвг едирди. Бу әсәр-ләр Јунис Нуринин руһуна, онун актјорлуг дәст-хәт-тинә дә чох јахын иди. Театршүнәслрын фикрийчә Јунис Нури там мәнада мәһһәкәви-комик актјор де-јилди, о даһа чох драматик актјор иди, һәм дә өз рол-ларыны комик бојаларла зәнкинләшдирән актјор иди (60, с. 29). Ы. Ыовакимјан дејир ки, Һачы Гара-нын мүрәккәб вә чидди ролуну да о, мәһз бу руһда, бу сәпкидә йфа етмишдир. Һачы Гара өзүнүн һәр аддымыны өлчүб-бичән, хејрини-зијаныны дүшүнән шәхсдир. Лакин М. Ф. Ахундов ону елә вәзијәтләрә салыр ки, о, тәбии јолла күлүнч һала дүшүр вә йфша олунур. Јунис Нури Һачы Гара сурәтинин бу хүсу-сијәтини јахшы мәнимсәмиш вә истәр ингилабдан әввәл, истәрсә дә совет доврүндә онун јаратдығы Һачы Гара сурәти мүәллифин гајәсинә тамамилә үј-ғун кәлирди. Актјор ојунунун техникасындан да

усталыгла истифаде едөн Јунис Нури сәләмчи вә хәсис Һачы Гаранын гаранлыг. гејри-инсани дахили аләмини мәһарәтлә ачырды. Ону ојуну һәјати вә чанлы иди. О. Һачы Гаранын шәхси һәјатыны, рәзиллијини тамшачыја чатдыра билир, бунула да онда дәрин инфрәт һисси доғурурду. Јунис Нуринин јаратдыгы Султан бәјни («Арышын мал алаи» вә Мәшәди Ибадын («О олмасын, бу олсун») сәһнә сурәтләри һаггында да ејни сөзләри демәк олар (60, с. 29—30).

Көпч актјор кадрлары јетиндирмәк Јунис Нуринин гаршысында дуран әи мүнһүм вәзифәләрдән бири олмуш вә бунун үчүн о вар гүввәсилә чалышмышдыр. Бир чох шаһидләрини (Ғ. Салманов, Р. Шейхзадә, Һ. Әлијев) тәсдиг етдикләринә көрә актриса мәсәләси о дөврүн әи чәтин һәлл едилән проблемләриндән иди вә Ирәванда да гадын ролларыны кишиләр ојнајырды. Јунис Нуринин өзүнүн дә гадын ролларында чыхыш етдијини көрмүшләр. Ирәванын кечмиш сәкинләриндән бири,һазырда Азәрбајҗан ССР Газах рајонунун Калининкәнд гәсәбәсиндә јангајан көһнә коммунист вә фәрди пенсиячы Гүсәји Әлијев бизимлә сәһбәтиндә демишдир ки. 1916-чы илдә Јунис Нуринин, елә дә театр труппасынын үзвләриндән Ајахчы Садығын, кимпазија шакирдн Мирзә Бағырбәјовун вә баиғаларынын гадын ролларында ојнадығларыны көрмүшдүр.

Јунис Нури чүрүк мүсәлман зәһнијјәтинин алт-

үст едиб сәһнәјә азербайжанлы гыз чыхармага чалышырды. Өз дөврү үчүн чох тәһлүкәли вә чәсарәтли бир иш олан бу арзуну о, 1916-чы илдә һәјата кечирә билди. Ирәванда сәһнәјә чыхан илк јерли азербайжанлы гыз Гәссаб Әсәдин гызы Тамара олду. Догрудур, о, сәһнәдә бирчә дәфә чыхыш етди, театры өзүнә һәјат јолу сечмәди, лакин елә бир дәфә театрда ојнамағын өзү дә Ирәван шәрантиндә чох бөјүк һадисә иди. Һәмин һадисәнин шаһиди олан Р. Шейхзадә өз хатирәләриндә бу барәдә јазыр: «Јахшы јадымдадыр. «Аршын мал алан»ы һазырлајырдыг. Күлчөһрә ролуну ифа едәчәк гадын исә тапылмырды. Јунис Нури мүтләг бу ролу гадынын ифа етмәсини истәјирди. Чүнки бу, тамашанын мүвәффәғијјәтини бирә он артырарды...

Јунис Нури чох дүшүнүб дашындыгдан сонра иши, нечә дејәрләр, јолуна гојду. Ирәван сакини, маарифпәрвәр адамлардан олан Гәссаб Әсәди разы салды вә онун гызлыгы Тамаранын Күлчөһрә ролуну ојнамасына ичазә алды. Тамара бу ролу көзәл ифа етди вә тамаша бөјүк мүвәффәғијјәт газанды. Лакин тамаша заманы бизә хәбәр чатды ки, Ирәван гочулары вә мөвһуматчылар театрын габағыны кәсиб көзләјирләр ки, Тамара чыхаркән ону вурсунлар. Бизим ајыг дүшмәјимиз, Јунис Нуринин елә алдыгы тәдбирләр сәјәсиндә гочуларын ијјәти пуч олду. Тамара сағ-саламат кедиб евинә чатды» (62, с. 3).

Һ. Салманов, Р. Шейхзадә вә баһгалры шаһид-

лик едирләр ки, чамаат, јерли зијалылар вә театр һөвәскарлары Јунис Нуринин театр дәстәсинә әлләриндән кәлән көмәји әсиркәмирдиләр. Мәсәлән, мәшһур ханәндә Мәшәди Әсәд оғлу Әкбәрин башчылыг етдији халг чалғы аләтләри дәстәси тамашаларда һеч бир һагг тәләб етмәдән чан-башла иштирак едирди. Р. Шейхзадә тәсдиг едир ки, Јунис Нурн тамашаларын мүвәффәғијјәтлә кечмәси үчүн чох әмәк сәрф едирди. О. тамашалара режиссорлуг едир, чамаат арасында театрын вә маарифин хејринә тәблиғат анарыр, чох заман билетләри өзү јајырды. Јунис Нурн театра марағы артырмаг, онун көмәји илә динә вә керилијә зәрбә ендирмәк мәгсәдилә чох заман билетләри чамаат арасында пулсуз јајырды (62. с. 2).

Јунис Нуринин рәһбәрлик етдији театр коллективн өз фәалијјәтини 1918-чи илә гәдәр давам едирди. Лакин дашнагларын ганлы һакимијјәт күнләри башландыгда труппа дағылды. Адамлар театр һагында дүшүнмәк јох, өз чанларынын һајына галмалы олдулар. Јунис Нуринин хатирәләриндә дејилир ки, сон илләрдә өзүнү дирчәлтмиш Ирәван Азәрбајчан театр труппасы дашнагларын ганлы һакимијјәти үзүндән «... бирдән-бирә дағылды, алчаг, мәнфур дашнагларын Ермәнистанда һөкмранлыг етдикләри ки ил јарымда вәтән бир харабазара чеврилмишиди» (32).

Дашнаг һакимијјәти заманы Ирәванда јарады-

лан бир сыра милләтчи мүсәлман партијалары да өз нөвбәсиндә театр вә мәдәнијјәт ишинә агыр зәрбә вурдулар. Онлар бир тәрәфдән Азәрбајҗан вә ермәни халглары арасына әдавәт тохуму сәпмәклә мәшғул олур, диҗкәр тәрәфдән ингилаби һәрәкаты боғмаға чалышыр, мүтәрәгги һәр нә варса силиб атмағ үчүн чапфәшанлығ едирдиләр. Театра гаршы мүбаризә, гадынларын театра кетмәләрини гадаған етмә миләтчиләрини мәрамнамәсиндә хүсуси јер тутурду. Ирәванлы әдиб Мәммәдәли Насир «Јолдаш» гәзетинин 1920-чи ил 2 феврал тарихли биринчи нөмрәсиндә чап етдирдији мәгаләсиндә һәмин милләтчиләри ифша едәрәк јазырды: «Тәҗрибән ики ил бундан габағ Ирәванда «Иршад», «Иттиһад», «Мүдафиеји-мәзлуман», «Јени фиргә» намлары илә дүрлү-дүрлү фиргәләр мејдана кәлди...

Иран фәррашбашыларындан чадукәр Мирзә Һүсејн: «ва шәриәта!» дејәрәк фанатикләри башына јығарағ өзү бир мәрамнамә јазыб, «Јени фиргә» нам бир фиргә мејдана чыхартды.

Аббасәли бәј, Кәрбәләји Мәммәд бәј вә Һүсејн-гулу бәј үч гардаш илә бәрәбәр јухарыда кәстәрилән Мирзә Һүсејн чадукәри фиргә башына кәтирдиләр. Фиргә мәрамнамәсиндә әввәлчә гадынларын театра кетмәси гадаған олунуб. Әкс тәҗдирдә гәтл олуначағы тәһти-гәрара алынды» (39, с. 545).

1918-чи илин агыр вә фачиәли күнләриндән бири

иди. Дашнаглар шәһәри талан едирди. Бир јандан да түрк гошуилары кәлиб Ирәванын јахынлыгларына чатмыш вә шәһәри тутмаға һазырлашырдылар. Белә бир вәзијјәтдә адамларын һәјаты бөјүк тәһлүкә гаршысында дурмушду. Јеканә чыхыш јолу шәһәрдән узаглашмаг иди. Ирәванын чохсајлы азәрбајчанлы анләләри тә'чили сурәтдә мүхтәлиф јерләрә мүһачирәт етди. Јунис Нури анләси илә бирликдә кедиб чәнуби Азәрбајчанын Хој шәһәриндә мәскән салды, ики илә јахын орада јашамалы олду. Анләни доландырмаг үчүн әзаблара гатлашан Јунис Нурини мүһачирәтдә дә театр, сәһнә фикри тәрк етмирди. Хојун руһаниләринин, фанатик мүртәчеләринин даһа азгын олдугларыны көрсә дә, Јунис Нури бурада өзүнә јахын мәсләкдашлар тапды, онларын көмәји илә бир нечә тамаша тәшкил едә билди. Она гәдәр Хој чамаатынын тамаша үзү көрүб-көрмәдијини дејә билмәрик. Јакин бу мә'лумдур ки, Јунис Нуринин тәшкил етдији тамашалары хојлулар бөјүк севинч вә һејранлыгла гаршыламышдылар. Бунунла јанашы Јунис Нури вә онун јени сәһнә достлары фанатикләр вә һаким тәбәгәләр ичәрисиндән чохлу дүшмән газанмыш, тә'гибләрә вә тәһгирләрә мә'руз галмыш, бир сөzlә чәтин вә чыхылмаз вәзијјәтә дүшмүшдүләр. Јунис Нури белә бир вәзијјәтин ағыр дүшүнчәләри алтында әзаб чәкдији бир анда вәтәндән шад бир хәбәр алынды: Ермәнистанда Совет һакимијјәти гурулмушду! Бу хәбәр бүтүн мүһачирләри

үрәндән севиндирди. Онлар дәрһал керијә, Јеревана гајытдылар. Јунис Нури дә онларын ичиндә иди.

Бир чох илләр сонра һәмин шад вә үмидләрлә долу күнләри јада салан Јунис Нури ифтихар һисси илә јазырды: «Бөјүк вә шанлы болшевикләр партијамыз, совет халгы өзләринин горхмаз Гызыл Ордусуну Ермәнистана, бурада јашајан халгларын һарајына көндәрди. Ермәнистан зәһмәткешләри болшевикләр партијасынын рәһбәрлији алтында Гызыл Ордунун јардымы илә дашнагларын һөкмранлығыны јыхды. Ермәнистанда Совет һакимијјәти гурулду. Театрымыз әсас инкишаф јолуна да бу замандан башлады» (32).

ИКИНЧИ ФӘСИЛ. ИШЫҒЛЫ ДУНЛАНЫН ГНАДЛАРЫНДА

Совет һакимијјәти өлкәмизин бүтүн бөјүк вә ки-
чик халгларынын дирчәлиши, мәдәни интибаһы үчүн
кениш имканлар ачды. Коммунист Партијасы вә Со-
вет дәвләти һәр јердә олдуғу кими, Ермәнистанда да
милли мәдәнијјәтләрин инкишафына күндәлик ғај-
гы вә јардым көстәрди. Ермәнистан КП МК вә һөку-
мәтниниң әлә алдығы вә һәјата кечирдији тәдбирләр
сајәсиндә әсрләрдән бәри бу өлкәдә ермәни халғы
илә јан-јана јашајан азербәјчанлылар арасында маа-
риф-мәдәнијјәт, инчәсәнәт ишләри дә сүр'әтлә тәрәғ-
ги јолуна гәдәм гојду. Јереванда Азәрбајчан театры
јенидән дирчәлди. Бу бөјүк мәдәни ишин тәшкилат-
чысы јенә дә Јунис Нури олду. 1921-чи илдә Ермә-
нистанда баш вермиш дашнағ авантүрасы јатырыл-
дыгдан вә Совет һакимијјәти һәмнишәлик бәргәрар
олдугдан соңра Јунис Нуринин тәшәббүсү илә 1922-чи
илин әввәлләриндә Јереванда Азәрбајчан театр
коллективи јенидән тәшкил едилди. О заман бу кол-
лектив М. Әзизбәјов адына азербәјчанлылар клубу-
нун нәздиндә ишләјирди. Она Ермәнистан КП МК-
нын азлыгда галан милләтләр арасында иш аһаран

шө'бәсинин мүдирі Бала Әфәндијев јахындан јардым көстәрирди. Театр коллективинин үмүмү рәһбәри вә режиссору Јунис Нури иди. Театра чохлу истә'дадлы кәпч һәвәскарлар кәлмишди. Онларын ичәрисиндә фәһлә вә гуллуғчуларла јанашы танынмыш партија вә комсомол ишчиләри дә вар иди. 1922—1928-чи илләрдә театрын тамашаларында иштирак едәнләрдән Бала Әфәндијев, Әкбәр Рзајев, Рза Шейхзадәни, Аббасәли Ахундову, Мәшди Рзајев, Әшрәф Јусифзадәни, Јусиф Зијаны, Чәфәр Әһмәдову, Һәбиб Мәммәдзадәни, Һүсәјн Салманову вә башгаларыны (14 а) көстәрә биләрик. Онлар керилијин вә фанатизмин һәлә дә һөкм сүрдүјү бир заманда чох фәдакар иш көрүр, халғ арасында маариф вә мәдәнијјәт ишығыны аловландырап мајаклара бәнзәјирдиләр.

1921—1928-чи илләр әрзиндә Ермәнистан КП МК-нын үзвү вә шө'бә мүдирі, Ермәнистан КП МК Рәјасәт Һеј'әтинин үзвү, дахили ишләр комиссарынын мүавини, ичтимаи тә'минат комиссары, ејни заманда «Рәнчбәр» вә «Зәнки» гәзәтләринин редактору кими мәс'ул вәзифәләр дашыјан Бала Әфәндијев һәм дә Ермәнистанда Азәрбајҗан маарифинин вә мәдәнијјәтинин инкишафына рәһбәрлик едирди. Ермәнистанда јени әлифба комитәсинин сәдри кими о, бөјүк фәалијјәт көстәрирди. Онун Азәрбајҗан дилинә, јени әлифбаја даир ијирминчи илләрдә мәтбуатда чап едилмиш аловлу мәғаләләри инди дә уну-

дулмамышдыр (26). Б. Әфәндијев чох мәшгул олмасына бахмајараг, театрла сых әлагә сахлајыр, һәтгә тамашаларда белә чыхыш едирди. Азәрбајҗанлы гадынларын вә гызларын сәһнәјә чыхмасы «бнабырчылыг» һесаб едилдији, тәһгир вә бөһтанла гаршыландыгы һәмин илләрдә Б. Әфәндијев өз арвады Фатма Әфәндијеваны театра кәтирмишди. Көркөмли комсомол, сонралар исә партија хадими Әкбәр Рзајев дә онун кими һәрәкәт етмишди. Онун арвады Фирәнҗиз Рзајева Фатма ханымла бирликдә театрын тамашаларында чыхыш едирдиләр. «Зәнки» гәзети 1926-чы илдә Ы. Чавидин «Шејда» әсәринин тамашасында Роза ролуну ојнајан Фатма Әфәндијеваны Јереванда «... сәһнәјә чыхан илк гадын» кими алгышламышды (43). 1926-чы илдә Физзә Әлијева адлы бир гыз да Молјерин «Зорән тәбиб» комедијасында мүвәффеҗијјәтлә чыхыш етдијинә көрә һәмин гәзет тәрәфиндән тә'рифләнишди (28). Савадлы вә мәдәни гадынлар олан Ф. Әфәндијева вә Ф. Рзајева Ермәнистанда азәрбајҗанлы әһалиси, хусусән гадынлар арасында мәдәнијјәти јажмаг, онлары әсри әтәләтдән гуртармаг ишиндә бөјүк хидмәт кәстәрмишләр. Онларын бу хидмәтини јалныз театр аләминдә дејил, Ермәнистанын азәрбајҗанлы гадынларынын һәјатында бир инҗилаб адландырмаг олар. Ф. Әфәндијева Јереван азәрбајҗанлы гадынлар клубунун илк мүдирәси иди. Ф. Әфәндијеваны вә Ф. Рзајеваны ичтиман фәалијјәтә гошмаг ишиндә онларын әр-

лэри Б. Әфәндијев вә Ә. Рзајевин хидмәтләрини унутмаг олмаз. Онларын партија вә халг гаршысында сажсыз-һесабсыз хидмәтләриндән бири дә өз шәхси нүмунәләри илә јени һәјатын бүнөврәсини гојмаг, чүрүк көһнәлијә, мәнфур зәһниј-јәтә гаршы амансыз мүбаризә апармагдан ибарәт олмушдур. Јереванда Азәрбајчан дәвләт театры тәшкил едиләндән сонра да истәр Б. Әфәндијев, истәрсә Ә. Рзајев она бөјүк гајгы вә көмәк көстәрмишләр. Ә. Рзајев 1930—1931-чи ил мөвсүмүндә театрын сијаси-бәдни шурасынын сәдри олмушду (25).

1922—1928-чи илләрдә Јереван азәрбајчанлы театр коллективини тамашаларында ермәни театр һәвәскарлары да иштирак едирдиләр. Онлардан Халг Әкинчилиг Комиссарлығынын гадын әмәкдашы Минасјаны, көһнә болшевик Јаппшевскајаны, Асјаны вә башгаларыны хатырламаг олар. 1922—1923-чү илләрдә Минасјан «Аршын мал алаң»да Күлчөһрәнин ролуну ифа едирди (62).

Театр дәстәси гыса мүддәт әрзиндә хејли мөһкәмләнди. 1923-чү илин әввәлиндә драматик коллективин Низамнамәси тәртиб едиләрәк Ермәнистан Сијаси Маариф Идарәсинин тәсдигинә верилди. (Тәәсүфки, Низамнамәнин мәтни сахланмамышдыр). 1923-чү илин мартында халг маариф комиссары А. Мравјанын сәдрлији илә кечән комиссарлығын коллекијасы азәрбајчанлылар клубу нәздиндәки драм болмә-

сини мүстәгил театр дәстәсинә чевирмәк һаггында гәрар гәбул етди (48, с. 39—40).

Театрын тамашалары Көј мәсчидин јахынлығындакы М. Әзизбәјов адына азәрбајчанлылар клубунда да кечирилди. Халгын даһа мәсчидә дејил, мәһз клуба, театр тамашаларына ахышмасы јени чәмијјәтин, совет гурулушунун гәләбәсинин рәмзинә чебрилир, инсанларын шүүрунда баш верән ингилабы сүбүт едирди.

Театр дәстәсинин үзвләриндән бири, сонралар Азәрбајчан ССР халг артисти Әшрәф Јусифзадә өз хатирәләриндә гејд едирди ки, театрын иши кәркин вә ишкүзар шәраитдә кечирди. Мәшгләр күнүн икинчи јарысында Азәрбајчан клубунун бөјүк бир отагында анарылырды. Һәвәскара актјорлар ишдән сонра бураја топлашырдылар. Рух жүксәклији ичиндә олан актјорлар јорғунлуг нә олдугуну билмәјирдиләр. Театр труппасынын ишинә рәһбәрлик едән Јунис Нурн һәр бир актјора бөјүк гәјгы вә диггәтлә јанашыр, ролу нечә ојнамагы, бир сөзлә сәһнә ичәсәнәтинин әлифбасыны саатларла онлара изаһ едирди (33). Шаһидләр гејд едирләр ки, труппада ишин пешкара сәвијјәдә тәшкили ән вачиб мәсәлә олмушдур. Һәр бир тамаша чидд-чәһдлә һазырланмыш, мәшгләр лаборатор мәшгәләси характери дашымышдыр. Бу мүкәммәл ишин нәтичәсиндә жүксәк идејабәдин сәвијјәдә һазырланмыш тамашалар мәркәзи азәрбајчанлылар клубунда көстәриләндән сонра Ер-

мәни дәвләт театрынын вә ја Ингилаби театрын сәһ-
нәсиндә верилірди.

Театрын јеканә пешәкар актјору Јунис Нури ол-
са да, мүхтәлиф јерләрдә ишләјән, јалныз ахшамлар
клуба јығышан һәвәскара актјорлар бөјүк сә'јлә ча-
лышырдылар. Онлар дәрин мәс'улијјәт һиссилә театр-
нын гаршысында дурап мүһүм вәзифәләрини—сосиа-
лизм гурулушуну мөһкәмләндирмәк, маарифи вә мә-
дәнијјәти јажмаг, кечмишини мүртәчә адәт-ән'әнәләри-
нә, синфи дүшмәнләрә, динә, фанатизмә гаршы мүба-
ризә апармаг, гадын һүругуну мүдафиә етмәк, халг-
ларын достлуг вә гардашлыг бажрағыны учалара
галдырмагда театрын ролуну дәриндән дәрк едир вә
бүтүн бу вәзифәләрини өһдәсиндән мүвәффәгијјәтлә
кәлирдиләр. Бу дәврдә театр ишинини бүтүн мәс'улиј-
јәти коллективин үмуми рәһбәри вә режиссору Јунис
Нуринин үзәринә дүшүрдү вә о, өз вәзифәләрини на-
мусла јеринә јетирмәк үчүн бөјүк сә'јлә, илһам вә
еһтирасла чалышырды. Нәтичәдә мараглы, јадда га-
лан тамашалар көстәрилир, әһали арасында бөјүк
мәфкурәви-тәблиғати, мәдәни иш апарылырды. 1922
— 1928-чи илләрин театр труппасынын реперту-
арыны көздән кечирәк: С. С. Ахундов — «Лачын ју-
васы», Н. Нәриманов — «Надир шаһ». Ч. Мәммәдгу-
лузадә — «Өлүләр», М. Ф. Ахундов — «Һачы Гара»,
Ү. Һачыбәјов — «О олмасын, бу олсун», «Әсли вә Кә-
рәм», «Әр вә арвад», Ә. Гәмәрлински — «Бизим ки-
рајәнишини өзүнү олдүрдү». Молјер — «Зорән тә-

биб», Ә. Һагвердијев — «Бәхтсиз чаван». «Дағылан тифаг», «Ағач көлкәсишдә», Н. Вәзирев — «Јағышдан чыхдыг, јағмура дүшдүк», Һ. Чавид — «Иблис», мүхтәлиф мүәллифләрини бирпәрдәли тәблиғат пјесләри. Чох заман бир чидди тамшадан сонра кичик һәчмли бир ја ики водевил көстәриллирди. Мәс. 1923-чү ил февралын 8-дә Ә. Һагвердијевин «Бәхтсиз чаван» фачиәсиндән сонра Ганблинин бирпәрдәли «Ач бәј» водевили тамашаја гојулмушдур. Јетә һәмни ил феврал ајынын 20-дә Рза Гулузадәнин (Шәрги) «Пул јохса аллаһ» адлы дөрдпәрдәли драмындан сонра бирпәрдәли «Дурсунәли вә Баллыбады», мартын 9-да исә Н. Нәримановун «Надир шаһ» фачиәсиндән сонра В. Мәдәтовун «Гырт-гырт»ы көстәрилмишдир. «Надир шаһ» бөјүк мүвәффәғијјәт газанырды. О. 1926-чы илдә һәтта ислаһ евиндә дә көстәрилмишиди (58).

Һәмни илләрдә ејни күн Азәрбајчан вә ермәни дилләриндә ики пјесин тамашаја гојулмасы ади һал иди. Мәс. 1923-чү ил мартын 12-дә Сарачевин «Дәһшәтли диван» әсәри ермәничә, М. М. Казымовскинин «Нә ганыр, нә гандырыр» әсәри исә азәрбајчанча көстәрилмишдир. Ермәниләрини вә азәрбајчанлыларын бир јердә бахдыглары һәмни тамашалар халгларын бејнәлмиләл тәрбијәси ишиндә бөјүк рол ојнајырды, үмумијјәтлә, Азәрбајчан труппасынын һәр бир тамашасына чохла ермәни бахырды.

Новруз бајрамы күнләриндә театр даһа чох та-

маша көстәрирдн. Репертуар рәнкарәнк олурду. Мәс. 1923-чү нлин март күнләриндә «Бәхтсиз чаван», «Дагылан тифаг», «Пул јохса аллах», «Гызымын гатили», «Кеч олсун, нуш олсун», «Мән олмүшәм», «Көһнә мәктәб», «Исламијјә отағы», «О олмасын. бу олсун» көстәрилмишдир. Белә репертуары көһнә дүнјаја, динә, фанатизмә гаршы јөнәлдилмиш, халгы ајылмага, ишыға, маарифә, јенилијә чагыран мүбариз репертуар адландырмаг олар. Чүнки тәзәчә азадлыға чыхмыш халг һәр шејә мараг көстәрир, јени чәмијјәт гуручулуғунда бөјүк руһ јүксәклији илә чалышырды. Театрын мәгсәдјөнлү репертуары исә онун көзүнү ачыр, јахын кечмишин һәлә дә јашамагда олан ејбәчәр адәт вә мүнәсибәтләриндән узаглашмагда, јени сосналист мүнәсибәтләринә алышмагда халга бөјүк көмәк көстәрирдн.

Көрүндүјү кими, театр репертуара хүсуси әһәмијјәт верир. әсәрләри диггәтлә сечирди. Тәсадүфи дејилдир ки. ингилаби, вәтәһпәрвәр мәзмунлу, ингилаби әһвал-руһијјә јарадан әсәрләр дә тамашачылар тәрәфиндән чошғунлуғла гаршыланырды. 1924-чү илдә тамашаја гојулан пјесләрдән С. С. Ахундовун «Лачын јувасы», «Ики јол», Н. Нәримановун «Надир шаһ», М. А. Әлијевин бирпәрдәли тәблиғати «Орда елә, бурда белә» вә с. диггәти чөлб едир. Октябр ингилабынын 7-чи илдөнүмү мүнәсибәтилә көстәрилән Исмајыловун «Соснализм јолунда» дөрдпәрдәли ингилаби пјеси дә тамашачыларда бөјүк ма-

раг догурмушду. Һәмни ил Сүлејман Рүстәмни «Чимназ ханым јухудадыр» пјеси дә мүвәффәғијјәтлә тамашаја гојулмушду.

Романтик пафослу бу әсәрләр көһнә-чүрүк дүнианын мәғлубијјәтини, јени чәмијјәтин төнтәнәсини тәсдиғ едирди. Актјорлар бу пафосу тамашачыја чатдырмағ, она јүксәк әһвал-руһијјә вә севинч бәхш етмәк үчүн вар гүввәләрилә чалышырдылар. Ијирминчи илләрдә Биринчи Ермәни Дөвләт театрынын бәдини рәһбәри режиссор Левон Калантар һәмни илләрдә азербайчанлы актјорларын ермәни театрында көстәрилән тамашаларына тез-тез бахар, тамаша салонунун онлара көстәрдији мүнәсибәтә, чошгун курултулу алгышлара һәмнишә тәәччүб едәрминш. Л. Калантар демишдир:— «Мән белә бир мүвәффәғијјәтни «сиррини» баша дүшмүрдүм. Ахы пешәкарлығ чәһәтиндән Азербайчан труппасы о гәдәр дә јүксәк сәвијјәдә дејилди. чүнки һәвәскарлардан ибарәт олан коллектив чох чаван иди. Јунис Нуринин пешәкар бачарығы мәнә таныш иди, о, дәрин реалистик планда олан артист, бөјүк ентузнаст вә мүдриг тәрбијәчи иди. Лакин Нури тәк иди. Галан актјорларын һамысы сәһнәјә аз әввәл кәлмишдиләр. Азербайчанлы һәвәскарларын мүвәффәғијјәтини «сиррини» тәдричән баша дүшдүм— түкәнмәз темперамент, сәмини, гызгын дујғу, әсәрдә чәрәјан едән һадисәләрә демәк олар ушағ инамы. Пешәкарлығын, техниканын чатышмамасы ифачыларын һәмни садәләвһ, лакин

чох гиймәтли инамы илә әвәз едилирди. Мәһз бу дужу тамашачыја сирајәт едирди. о тамашачыја ки, декорасијаларын һеч бир шәртилијиндән асылы олмадан актјорларын дужу аләминә дахил олурду» (49, с. 62).

Сонра Л. Калантар әлавә етмишдир ки, бу кейфијјәтләр сурәтләрин психоложи характеристикасынын бүтөвлүјү илә көзә чарпмајан илк ингилаби пјесләр үчүн хусусән вачиб иди. Мәһз бурада артистләрин сәмими еһтирасы ингилаби пјеси керчәклик дужусу илә долгушлашдырырды (49, с. 62).

Азәрбајчан театр труппасы өз зәнкин репертуары илә зәһмәткешләрә бөјүк мәдәни-иҗтимаи хидмәт көстәрирди. О јалныз Јереванда дејил, республиканын рајон мәркәзләриндә вә кәндләриндә дә тез-тез тамашалар верирди. Чамаат, үрәкдән хәбәр верән бу тамашалары даима алгышларла гаршылајырды. 1923-чү илдә Ермәнистан КП МК-нын тапшырығы илә ики күнлүјә Гәмәрли (индики Арташат) рајонуна кетмиш театр труппасы чамаатын тәләби үзрә 14 күн бурада галыб һәр күн тамаша көстәрмишиди. Белә тамашалар Зәнкибасар (индики Масис) вә Веди (индики Арарат) рајонларында да верилмишиди. 1924-чү илдә труппа республиканын узаг рајонларындан олан Ағбабада (индики Амасијада) да гастролда олду. Һәмин ил ики тамаша да Нахчыванда көстәрилди. Кәндләрдә чох заман тамашадан габаг мәс'ул партија ишчиләриндән бири театрын әһәмиј-

Јетиндән, репертуардан, хусусән өлкә гаршысында дуран мүһүм вәзифәләрдән данышырды. Ермәнистан КП МК-нын азлыгда галаң миллиәтләр шө'бәсинин мүдирн Бала Әфәндијев тамашалардан габаг әһали гаршысында тез-тез чыхыш едирди.

Совет һакимијјәтинин илк илләриндә театр труппасынын фәалијјәтинә мане олмаға чалышан, театр хадимләринин, биринчи нөвбәдә онларын башчысы Јунис Нурини тәһдид етмәкдән чәкинмәјән мүртәчеләр јенә дә тапылырды. Р. Шейхзадәнин хәтирәләриндә бу барәдә охујуруг: «Совет һакимијјәтинин илк илләриндә кечмиш дүнјанын төр-төкүнтүләрн, руһаниләр, диндарлар вә голчомаглар театр ишләринин поэмаға, театр хадимләринин, о чүмләдән Јунис Нурини тәғиб етмәјә чалышырдылар. Лакин нә Јунис Нуринин, нә дә онун достларынын даһа һеч нәдән, һеч кәсдән горхулары јох иди. Онларын партија вә совет дәвләти кими бөјүк дајаглары вар иди (62, с. 6).

Јереван Азәрбајчан театр труппасынын мүвәффегијјәти јерли зијалылары, фәһләләри вә шакирдләри чох руһландырмынды. Труппанын тәшәббүсү вә көмәји илә Јереванда вә рајонларда бир сыра театр дәрнәкләри јарадылмышды. Ијирминчи илләрин орталарында Јереван фәһлә факүлтәсинин, Азәрбајчан гадынлар клубунун, педагожи мәктәбин, 7-иллик мәктәбин, пионерләр клубунун Азәрбајчан театр дәрнәкләри мүвәффегијјәтлә тамашалар көстәрир-

ди (29). О илләрдә республиканын бир чох рајонларынын Азәрбајчан мәктәбләриндә дә театр дәрнәкләри ишләјирди. Мәктәбләрдә вахташыры театр тамашалары вә мусиги кечәләри тәшкил едилирди. Театр кетдикчә күтләвиләшир, зәһмәткеш халгын мәниәтинә мөһкәм дахил олур, ону мә'нәви зәңкинләшдирди. Азәрбајчан театр дәрнәкләринин дә бу ишдә мүһүм рол ојнадыгыны гејд етмәји унутмамалыјыг. Ијирминчи илләрдә бу дәрнәкләрин көстәрдикләри тамашалар сырасында Ь. Чавидин «Шејда», Ү. Нәчибәјовун «О олмасын, бу олсун», «Хәснслик нәтичәси», С. С. Ахундовун «Тамашкар», С. М. Гәнизадәнин «Дурсунәли вә Баллыбады», Ә. Ьагвердијевин «Дағылан тифаг», «Бәхтсиз чаван», «Агач көлкәсиндә», Ч. Мәммәдгулузадәнин «Өлүләр», Н. Вәзировун «Јағышдан чыхдыг, јағмура дүшдүк» вә с. ијесләри олмушдур (6).

1922—1928-чи илләрдә Азәрбајчан республикасы дәвләт театрларынын гастрол тамашалары да Јереванын вә Ермәнистанын һәјатында мүһүм мәдәни һадисәјә чеврилирди. Бу тамашалар Јунис Нуријә Азәрбајчан театр сәнәти вә онун хадимләрплә даһа јахындан таныш олмаг имканы верирди. Мәс. 1926 вә 1927-чи илләрдә Азәрбајчан драм театрынын Јеревандакы гастроллары заманы Јунис Нури Азәрбајчан сәһнәсинин маһир сәнәткарлары олан Аббас Мирзә Шәрифзадә, Үлви Рәчәб, Мәрзијә ханым Давудова, Сидги Руһулла, Исмајыл Ьидајәтзадә, Јева

ханым, Рза Дараблы, Мустафа Мәрданов. Соңа вә Әзизә Һачыҗевалар (ана вә гыз), режиссор Туганов вә башгалары илә көрүшмүшдүр (17).

Иҗирминчи илләрдә бә'зән Азәрбајчан актјорларынын кичик дәстәләри дә Јеревана кәлир. бурада азәрбајчанлылар клубу нәздиндә Јунис Нуринин башчылыгы илә фәалијјәт көстәрән драм труппасынын үзвләри илә бирликдә тамашалар һазырлајыб көстәрирдиләр. Азәрбајчан ССР әмәкдар артисти Һачы Мәммәд Гафгазлынын хатирәләринә әсасән дејә биләрик ки, 1924-чү илин јајында Јереванда «Дәмирчи Кавә», «Өлүләр» вә «Пәри чаду» кими мәшһур пјесләр тамашаја гојулмүшдүр. Бу тамашаларда Бакидан кәлмиш актјорлардан Һ. М. Гафгазлы, Лалә ханым, Бағыр Чаббарзадә, јерли актјорлардан Јунис Нури, Аббасәли Ахундов, Әкбәр Рзајев, Муртуза Мурадов, Чәдил Әлијев вә башгалары иштирак етмишләр (17).

XXX

Совет һакимијјәтинин илк илләриндән Јереван Азәрбајчан театр труппасынын тамашаја гојдуғу әсәрләрдә Јунис Нури бир сыра характерик ролларда чыхыш етмиш, дәрин мәзмунлу сәһнә сурәтләри јаратмышдыр. Бу сурәтләр сырасында хусусән М. Ф. Ахундовун «Һачы Гара»сында Һачы Гара, Мол-

жерин «Зорән тәбиб»индә һәким, Г. Чавидин «Ибләс»-индә Ихтијар, С. С. Ахундовун «Лачын јувасы»нда Һади Ләлә вә саир диггәти чәлб едир.

Һачы Гара, һәким сурәтләри өз мәзmunларынә вә сәчијјәләринә көрә Јунис Нуријә чохдан таныш иди вә сәһнәдә белә сурәтләр, јахуд онлара охшар сурәтләр чох јаратмышды. Совет дөврүндә онун үчүн ән јени сурәт Һади ләлә сурәти иди. Үмумијјәтлә «Лачын јувасы» пјеси истәр Азәрбајчан драматуркијасы вә театры, истәрсә Јунис Нури үчүн тамамилә јени һадисә иди. Ингилабдан әввәл белә бир әсәр тамашаја гојулмамыш вә гојула да билмәзди. О, өз мөвзусу вә идеја мәзмуну с'тибары илә тамамилә јени иди. Әсәрдә Азәрбајчанда чәми ики — үч ил әввәл, 1920-чи илдә кедән вәтәндаш мүһарибәси, Совет һакимијјәти гурулмасы уғрунда кедән ингилаби дөјүшләр өз бәдин ин'иқасыны танымышды. Һәркаһ әсәрин бә'зи сурәтләри (мәс. Әмирәслаһ ага вә онун гујруглары) истисмарчы синифләрин нүмајәндәләри кими тамшачылара танышдыса, Чаһанкир ага кими ингилабчылар, онлара гошулан вә Гызыл Орду сыраларына дахил олуб Азәрбајчанда Совет һакимијјәти уғрунда әлдә силаһ вурушан Һади Ләлә кими јохсул кәндли сурәтләри драматуркијамыз вә театрымызын там мә'нада јени сурәтләри иди. Азәрбајчан совет драматуркијасынын ингилаби мөвзуја һәср едилмиш илик әсәри олан «Лачын јувасы» һәм мөвзусуна, һәм сурәтләрин характеринә көрә јени

олдугундан актёрлар гаршысында мә'лум чәтинлик-
ләр ярадырды. Онлар јахшы билдикләри ән'әнәви
аләмдән вә сурәтләрдән ајрылмалы, јени ичтимаи
мүнасибәтләри, јени коммунист идејалары әкс ет-
дирмәли, бу идејаларын дашыјычылары олан јени
типли инсанларын типик, инандырычы бәдиин сурәт-
ләрини јаратмалы идиләр. Әсәрдә драматик мүнаги-
шә ики дүңјаны — зүлм вә азадлыг дүңјасыны тәмсил
едән Әмираслан ага илә онун оғлу Чаһанкир ағанын
барышмаз сифи индијјәтләри үзәриндә гурул-
са да, ингилабчы Чаһанкир ағанын башчылыг ет-
дији Гызыл Орду инсәләри, совет гурулушуну
гәбул етмәк истәмәјән вә сонадәк мүгавимәт көс-
тәрән мүлкәдар Әмираслан ағанын вә кечми-
шин төр-төкүнтүләрини әксингилаби дәстәсини дар-
мадагын етсә дә, ијесин ән типик, ән марағлы сурәти
Ғади Ләлә һесаб едилмәлидир. Чаһанкир аға да,
Әмираслан аға да әввәлчәдән дүз хәтдә көстөрилмин
сурәтләрдир. Биринчисин ингилабчы, икинчисин әкс-
ингилабчыдыр вә онларын бир характер кими инки-
шафларына еһтијач јохдур. Ғади Ләлә исә әксинә.
О, мәһз мүрәккәб бир инкишаф јолу кечәрәк, психо-
ложик аләми, дүңјакөрүшү мәрһәлә-мәрһәлә дәјишән,
мүлкәдарлара өмүр боју сәдагәт вә итаәткарлыг көс-
тәрән ади нөкәрдән онларын һакимијјәтини јыхмаг
үчүн ингилабчы, Гызыл Орду дејүшчүсү сәвијјәси-
нәдәк учалан бир инсандыр. С. С. Ахундов Ғади Лә-
ләни чох инандырычы бир сурәт кими гәләмә ал-

мышдыр. Бир чох онилликләр Әмираслан ағаја башыашағы нөкәрлик едән, онун оглу Чаһанкирн әлләри үстүндә сахлајыб бөјүдән, ону өз өвлады кими севән, Русияја охумага кедәркән ажрылыға дөзмәјиб онун үчүн гүссә чәкән Һади Ләлә мәзлум, итаәткар, сәдагәтли бир нөкәрни типик сурәтидир. Лакин мүәллиф Һади Ләләни заманын туфанлы, бурулганлы күнләринин гојнуна атыр, мәфкурәчә дәјишмәсинә, јениләшмәсинә, ингилабиләшмәсинә чалышыр вә бунун үчүн чох тәбни, инандырычы бир јол сечир. Һади Ләлә әввәлчә Бакыја, орадан да Русияја кедән вә чохдан бәри хәбәр-әтәри кәлмәјән Чаһанкир ағанын һәсрәтнин чәкдијиндән ону ахтарыб тапмаг гәрарына кәлир. Һәммин мәгсәдлә дә кедиб Бакыја чыхыр. Бу ана гәдәр һәлә дә мүлкәдарын итаәткар вә сәдагәтли нөкәри сәвијјәсиндә галан Һади Ләлә Бакыда галдығы бир ај әрзиндә көкүндән дәјишир. Ингилаби, дөјүшкән Бакы, онун мүбариз пролетарнаты јохсул кәндлилик дүнјакөрүшүндә чеврилиш јарадыр, о, өз һәгиги достуну вә дүшмәнини таңыјыр, илләр боју әмирасланлар тәрәфиндән истисмар олундуғуну, ачыначаглы, ләјагәтсиз бир һәјат сүрдүјүнү баша дүшүр. Бу ојаныш, бу чеврилиш Һади Ләләни апарыб Чаһанкир ағанын дөстәсинә, ингилабчылар сырасына салыр вә о. Гызыл Орду илә бирликдә доғма кәндинә гајыдыр, өз кечмиш ағасына гаршы дөјүшләрдә мәрдликлә иштирак едир.

Јунис Нури Һади Ләлә сурәтнин маһијјәтини

мәйиз бу шәкилдә дә ачырды. Театршүнас Һ. Һова-
кимҗанын Јунис Нуринин ифасында Һади Ләлә су-
рәтнинн шәрһилә там шәкилдә разылашдыгындан
ону олдуғу кими вермәји мүнәсиб билirik. О јазыр:

Јунис Нурн Һади Ләләнин сурәтнин өзүнәмәхсус
һәрарәтлә вә реалист бојаларла ифа едирди. Бирин-
чи һәрдәдә Һади Ләлә онун ифасында итаәткар вә
сәдагәтли бир һөкәрин нүмүнәсидир. Артистин мұла-
жим сәси, гајгыкешлик ифадә едән сифәти вә сакит
һәрәкәтләри сурәтин мәзмунуна тамамилә мұвафиг
көлирди. Лакин Һади Ләләнин хасијјәтиндә чәсарәт
вә гәтилик кими кејфијјәтләр дә вар иди ки, булар
илк заманлар кизли һалда иди. Јахуд ашкар олма-
йырды. Бу чәһәтә Јунис Нурн хусуси диггәт јетирир-
ди. Һади Ләлә Чаһанкири ахтармага кетмәк истә-
дикдә сакитлик гәтилијә чеврилирди, сонрадар исә,
Һади Ләлә— Јунис Нурн ингилаби Бақынын мүсбәт
тәсири алтында Чаһанкирлә бирликдә доғма кәнди-
нә гајыдаркән, онун гәтилијә јени мә'на кәсб едир-
ди. Һади Ләлә болшевикләрин апардыгы мұбаризә-
нин маһијјәтинин баша дүшдүјүндән, онларын тәрә-
финә кечир вә әкс-ингилаба гаршы вурушурду. Һади
Ләлә— Јунис Нурн даһа гәти вә мөһкәм олурду.
санки чаванлашыр вә јени һөјәт әлдә едирди» (60,
с. 41—42).

Һади Ләлә—Јунис Нуринин характериндә јени
чизкиләр, јени дујғулар баш галдырыр вә Јунис Ну-
ри—јени социалист чәмијјәтинин ифадәси олан бүтүн
Б.—Јунис Нурн

бу дујгулары чох тә'сирли вә инандырычы шәкилдә ифадә едирди. Бунула да о, инчәсәнәтин бөјүк тә'сир күчүнү күтлеләрә чатдырыр, кәндилләрдә совет гурулушуна инамы мөһкөмлөндирир, тәрәддүд едәләрин доғру јола тајытмасына көмәк едирди.

Јунис Нури о дөврдә бир сыра классик әсәрләрдә дә баш ролларда мәһарәтлә чыхыш етмин, дәрин реалистик сәһнә сурәтләри јаратмышдыр. Һачы Гара («Һачы Гара»), һәким («Хәјали хәстә») вә саир белә сурәтләрдәндир.

1922—1928-чи илләрдә Јунис Нуринин јаратдығы бәдни сурәтләрин дәјәрини үмумијјәтлә белә гијмәтлөндирмәк олар: ојунун реалист мәктәбинә садиг олан Јунис Нуринин сәһнәдә јаратдығы сурәтләр хүсусән марағлы олмушдур. Ахундов Һачы Гарасынын јахуд Молјер комедијасынын һәким сурәтләри артист тәрәфиндән о гәдәр доғру вә психоложи чәһәтдән о гәдәр инчә ишләнмишдир ки, һәтта сәһнә сәнәтинә Ваһрам Папазјан, М. Чанан, Л. Калантар кими әп чидди гијмәт верә биләниләри һејран гојмушдур. Ролларын партитурасында һеч бир тәфәррүат психоложи чәһәтдән әсассыз галмамышдыр. Совет драматуркијасындакы ролларында да артист һәмни принципә әмәл етминдир. Мәсәлән, «Лачын јуvasы» ингилаби пјесиндә Һади ролуну ојпајаркән... гочанын һәр бир һәрәкәтини бүтүн тәфәррүаты илә, психоложи чәһәтдән доғру шәкилдә әсасландырмышдыр.

Јунис Нуриини јаратдыгы унутулмаз сәһнә сурәтләриндән бири дә мәшһур Азәрбајчан драматургу Һүсәји Чавидин «Иблис» драмындакы Ихтијар шејх олмушдур.

Романтик фачиә әсәри олан «Иблис» әдаләтсиз мұһарибәләрә гаршы јөнәлдилән өз идеја-бәдин мәзмуну илә Азәрбајчан драматуркијасы тарихиндә јеңи һадисә иди. Мүәллиф әсәрдә империалист мұһарибәләри билаваситә бу мұһарибәләри төрәдән дәвләтләрин шәхсиндә дејил, әнлә фачиәләри фонунда тәсвир вә ифша етсә дә, тамашачыларын һүсн-рәғбәтини газанан, онларын үрәјиндән хәбәр верән, мұасир руһлу бир пјес јаратмышды. Кәскин драматик мұһагишәләр, бир сыра монументал инсан сурәтләри мүәллифин антиимпериалист, хејрхәһ, мүчәррәд дә олса, һуманист идејаларыны ашкара чыхармағ үчүн мүәллифә, сонра исә актјорлара бөјүк имканлар вермишди. Белә сурәтләрдән бири дә Јунис Нуриини мәһарәтлә ифа етдији Ихтијар шејх сурәти иди.

Ихтијар шејх—Јунис Нури тамашачынын көзү гаршысында мүсәлман Шәргиниң бүтүн инсанларын, бүтүн халгларын вә милләтләрини меһрибан, сүлһ, әмин-аманлығ ичиндә јашамасыны үрәкдән арзу едән хејрхәһ, аличәнаб, мүдрик бир гочасы кими учалыр. Лакин о, инсанлар, халглар арасында мәһәббәт, меһрибанлығ, сәмимијјәт көрмүр, онлары һеч бир јердә тапа билмир: Биринчи пәрдәдә онун тәәс-сүф һисси илә дедији

Јох кимсәдә мәрһәмәтлә вичдан,

Инсанлыгы һәм унутду инсан, — сөzlәри Ихтијар шејхин һәјатдан, чәмијјәтдән күскүнлүүнүн башлыча сәбәбидир. Онун фикринчә, инсанлары бу дәрәчәдә алчалмага мәчбур едән гүввә исә әсрин «мәдәнијјәтиндән» доған вәһшиликләрдир. Мүәллифин мүчәррәд шәкилдә «мәдәни вәһшиләр» адлан-дырдыгы бу «мәдәнијјәт» анлајышыны, тәбии олараг, XX әсрин әввәлләриндә инсан чәмијјәтнин, бир сыра Авропа өлкәләринин даһа јүксәк инсаншафа чатдыглары бир заманда дунјанын ганлы мүһарибәләрә гуршанмасы мәнасында баша дүшмәк азымдыр. Јунис Нури сәһнәдә Ихтијарын гәлбини тәләтүмә кәтирән бу индијјәтн. мүһарибәләр төрәдән, инсанлары бир-биринә дүшмән едән «мәдәнијјәтә» бәсләдији дәрин нифрәти өз парәһат һәрәкәтләри, тәшвиш, етираз билдирән мимикасы, титрәк, һәјәчанлы сәси васитәсилә ифадә едирди. Һәмин «мәдәнијјәтдән», јәни инсанларын вәһшиликләриндән, зүлмләрдән, чинајәтләрдән баш кәтүрүб узаг мәнәләрдә кушәниншин олан Ихтијарын гәлб чырпынтыларыны онун һәлә дә үмидлә јанашмасыны, инсанлара јенә дә мәһәббәт бәсләмәсини Јунис Нури инчә штрихләрлә кәстәирди. Ихтијар — Јунис Нури инсанлары инамла мәһәббәтә чағырырды:

Инсандакы һагсызлыгы, зүлмү унут артыг,
Гәлбиндәки нифрәтләри, вәһшәтләри јах, јых!

Бу сөzlәри дејәркән. Јунис Нуринин сәсиндә, миникасында инсанлара дәрин мәһәббәт һисси илә јанашы, һәм дә гәтијјәт, инам дујулурду. Лакин һәјәт онун бүтүн үмидләринин мәһв едир. фачнәләр, зүлмләр ону узаг мешәдә белә тәрк етмир. Оғул ки ми севдијн күрәкәни онун нәвәси Хавәри өлдүрүр. Бу ганлы һадисәнин баш вердијн үчүнчү пәрдәдә Ихтијарын—Јунис Нуринин мүлајим, сакит, динч һәрәкәтләриндән вә данышығындан әсәр-әләмәт галмыр. Пәришанһал, диванә вәзијјәтинә дүшән Ихтијар—Јунис Нурн дәрин изтираблар ичәрисиндә чырпыныр. һәјата, аллаһа гаршы үсјан едир, бир шејх олса да аллаһын варлығыны шүбһәләр алтына гојур:

Нердә?.. фәгәт таңрыны бир көстәрин!

Ah, она вар сөјләчәк сөzlәрим...

Лакин аллаһдан сәс кәлмир. Онун әвәзинә ибадәт ачы гәһгәһәләри салону долдурур, Ихтијарын—Јунис Нуринин руһи әзабларыны даһа да артырыр. Өз јеканә нәвәсинин чәназәси өнүндә Ихтијар шејхин—Јунис Нуринин ојуну һәдсиз дәрәчәдә тәсирли иди. О, әсәрин ремаркаларында мүәллиф тәрәфиндән гејд едилмиш вәзијјәтләри мәһарәтлә ифа едирди. Әввәлчә мә'јус вә шашғын бахышлар, сонра титрәк вә ачы бир фәрјад, бир гәдәр сонра синирли вә чылғың, ән нәһәјәт јенә дә ачы фәрјадлар... Баба гәлбиндән голан бу фәрјадлар заманы Јунис Нурн

ини сифәтиндән ахан көз јашлары тамашачыны да-
һа да сарсыдырды. Лакин актјор бәдбини бир сәһнә
јаратмағ, тамашачыны мә'насыз јерә ағлатмағ меј-
линдән узағ иди. О. нисанлары ајылтмағ вә меһри-
банлашдырмағ, мүһарибәләрә нифрәт етмәји ојрәт-
мәк, «адил» аллаһа олан чүрүк инамы гырыб парча-
ламағ мәгсәди күдүрдү. Бүтүн тамаша, хүсүсән Ју-
нис Нуринин ојуну тамашачыда мәһз бу тә'сир оја-
дырды. Әсәрдәки бүтүн галаң персонажларын әмәл вә
дүшүнчәләри дә бу мәгсәдлә үзви сурәтдә бағлы иди.
Ону ајдынлашдырмаға јөнәлдилмишди. Буна көрә дә
тамашанын мүвәффәғијјәти һәм дә баһға актјорларын
ифачылығ мәһарәтиндән чоғ асылы иди. Шаһидләр
тәсдиғ едирләр ки, труппанын бүтүн һеј'әти һәгигәтән
бөјүк мәһарәт көстәрмиш, бүтөв вә јеткин, узун за-
ман унутулмајан тә'сирли бир тамаша јаратмышды.
Актјорлардан хүсүсән А. С. Рзајев (Иблис), Фирәң-
киз Рзајева (Хавәр), Әкбәр Рзајев (Иблис), Мәммәд
Аббасов (Вағиф), Мәшди Рзајев (кичик забит), Фат-
ма Әфәндијева (Рә'на), Чәфәр Әһмәдов (Иби Јәмин),
Мәммәдбағыр Гараханов (јаралы забит) вә баһгала-
ры камил сәһнә сурәтләри јаратмышдылар. Тамаша-
нын режиссору габагча Јунис Нури олмуш, сонра
ону јени дә'вәт едилмиш режиссор вә актјор
А. С. Рзајев әвәз етмишди. 1924-чү ил декабрын 30-да

көстөрилән илк тамашанын програмында тамашанын мәс'ул мүдирй Бата Әфәндијев, режиссору А. С. Рзајев, режиссор м'авиний Јунис Нури гејд едилмишдир.

«Иблис» тамашасы тамашачылара дәрин тәсир бағышламындыр. Бу әсәр тәкрар-тәкрар көстөриләркән салон данма долу олармын.

Јереван Азәрбајчан театрынын тамашаларыңы ијирминчи илләрдән сонадәк марагла изләмиш, акт-јорларын, о чүмләдән Јунис Нуринин исте'дадыны јүксәк гијмәтләндирмиш мәшһур ермәни режиссору Левон Калантар «Иблис» тамашасы һағында де-мишдир:

«Азәрбајчан труппасы да классик пјесләр јахуд јүксәк кејфијјәтли јени әсәрләр тамашаја гојурду. Исте'дадлы Чавидин «Иблис» пјесинин тамашасы ја-да дүшүр. Чавидин пјеси өз илһамлы әдәби матерна-лы илә мәни, елә дә бизим театрын бир чох артистлә-рини сарсытды. Биз тамашаја бахыр вә драматургун исте'дадына һејран галырдыг. Е'тираф етмәлијәм ки, гурулуш да мүстәсна дәрәчәдә мараглы иди. Мән Јереванын Азәрбајчан сәһнәсиндә белә бир бүтөв театр әсәрини илк дәфә иди, көрүрдүм. Режиссорун фамилијасы јадымда дејил, ләкин јахшы хатырлајы-рам ки, тамашада һәмин илләрдә Азәрбајчан труп-

пасынын о гэдэр дэ наил ола билмәдији ансамбл
жаранмышды. Актјорлар да јахшы ойнајырдылар.
Усталыг дујулурду. Хүсусән Јунис Нури Ихтијар ро-
лунда мараглы иди. Гадын ролунда чыхыш едән
(Фатма Әфәндијева — Ә. Ј.) хош тә'сир бағышлајыр-
ды» (49, с. 62). Л. Калантар Јереван Азәрбајчан
театрынын сәһнәсиндә бахдыгы «Ајдын» вә «Пепо»
тамашаларыны, актјорларын тәбни ојунларыны да
јүксәк гижмәтләндирирди (45, с. 63—64).

ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ. ЛҮКСӘЛИШИН СЕВИНЧЛӘРИ ВӘ ҺӘҖҖАНЛАРЫ

Совет Ермәнистанында театр сәнәтинин сүр'әтли ишкишафы, халгын һәҗатына вә мәишәтинә мөһкәм дахил олмасы, зәһмәткешләрини сийәси тәрбијәси ишиндә кетдикчә артап ролу Азәрбајҗан дәвләт театрынын јарадылмасыны иүнүн вачиб тәләбине чевирминди. Азәрбајҗан сәһнәсинин нөркәмли хадимләриндән олан Һачы Мәммәд Гафғазлы 1927-чи илдә «Зәнки» гәзетиндә дәрч етдирдији бир мәғаләсиндә һағлы олараг кәстәрирди ки, Јереванда Азәрбајҗан дәвләт театрынын тәшкил едилмәсинин вахты чатмышдыр (16). Нәһајәт белә бир кун нәлиб чатды. 1928-чи илин јазында Јереван театр ичтиманјјәтинин, биринчи нөвбәдә Јунис Нуринин рәсми дәвләт театры һағгында узун илләрдән бәрн бәсләдији арзулар һәҗата кечди.

Ермәнистан һөкүмәти 1928-чи ил мартын 15-дә Јереванда Азәрбајҗан дәвләт театры јаратмағ һағгында гәрар гәбул етди. Театры тәшкил етмәк режиссор Миртич Чананла Јунис Нуријә тапшырыл-

ды. Онлар дәрһал ишә башладылар. Бир тәрәфдән актјор коллективи јаратмаг, диһәр тәрәфдән ғыса мүддәтдә тамаша һазырлајыб театры ачмаг үчүн јорулмаг билмәдән чалышырдылар. Индијәдәк Јереванын театр дәрнәкләриндә өз истәдадлары илә көзә чарпымыш кәнчләр театра актјор сифәтилә гәбул олундулар, мәшгүләр башланды.

Дөвләтнин гәрарына мувафиг олараг, ај јарым сонра Јереван Азәрбајҗан Дөвләт драм театрынын тәнтәнәли ачылышы олду. Молјерин «Зорәи тәбиб» комедијасы илә театр өз илк мөвсүмүнә башлады. Ачылыш үчүн бу әсәрин сәчилмәси дөвләт театрынын тәҗрибли тәшкил едилмәси зарур ијәтиндән вә тамашанын нисбәтән һазыр олмасыдан ирәли кәлмишди. Молјерин комедијасыны әввәлки театр труппасы дәфәләрлә тамашаја гојмушду.

Азәрбајҗанды вә ермәни тамашачылары театрын ачылышыны, тамашаны, актјорлары һәрарәтлә алғышладылар. Һәјәчәндән вә севинчдән Јунис Нуринин көзләри јашармышды. Өмрүндә илк дәфә рәсми дөвләт театрынын сәһнасиндә ыҗын етдијинә, даһа чоҗ, исә белә бир театрын јаранмасы үчүн узун илләрдән бәрн бәсләдији, арзуларын чинчәкләндијинә көрә...

Һәммин күндән өмрүнүн сонунадәк Јунис Нури өз һәјатыны вә сәһнә јарадычылығны бу театрла бағлады, реалист сәһнәнин ән парлаг зирвәләринә бу теат-

рын сәһнәсиндә учалды, үмүмхалг һөрмәти газанды, алгышланды.

Театр сәнәтинин көһнә мәктәб нүмајәндәси олан, һәм дә театр тәһсилли көрмәјән Јунис Нурн өз фитри исте'дады, көркәмли режиссорларын көмәји сәјәсиндә совет театрынын јени мәзмуилу, реалист маһијәтинин инчәликләринә јијәләнди, јарадычылыг азадлыгы әлдә етди, бу јарадычылыгы инкишаф етдирмәк үчүн совет театрынын вердији кенниш имканлардан истифадә етди.

1928—1941-чи илләр Јунис Нуринин сәһнә јарадычылыгынын ән зәнкин вә мәһсулдар илләри олмушдур. Бу илләрдә о, Азәрбајҗан, рус, ермәни, слә дә дүнја драматуркијасынын бир сыра мәшһур әсәрләринин тамашаларында унутулмаз образлар јаратмышдыр. Онун бүтүн ролларда чыхышлары тәбии вә сәмиим сәсләнмиш, реалист сәнәтин парлаг ифадәси олмушдур. Театры өзү үчүн бир «гибләкаһ», бир пәрәстиш очағы билән Јунис Нурн јалныз өзүнүн һәр бир јени ролуна дејил, тәқрарән ојнадығы роллара да там мәс'улијјәтлә јанашмышдыр. Һәјәт-да сон дәрәчә тәвазә'кар, ачыг үрәкли, сөһбәтчил олан, дүзкүнлүју вә һәғигәти севән Јунис Нурн јарадычылыг мәсәләләриндә дә һәғигәт јолу илә кетмәји, диггәтли олмағы лазым билир вә буну кәнчләрдән тәләб едирди. Режиссорлар онунла асанлыгла ишләјә билирдиләр. О, нәинки режиссорун фикрини дәрһал баша дүшүр, һәтта ону чох заман габаглајыр-

ды, режиссорлара агыллы мәсләһәтләр верирди. Режиссорлар бу мәсләһәтләрн данма гәбул етмишләр.

Театрын дахили аләми илә таныш оланлар билirlәр ки, тамаша заманы истәр сәһнәдә, истәрсә сәһнә архасында тамашанын кедишинә мане ола биләчәк һадисәләр баш верир. Мәс'улијјәт һиссини унудан бә'зи актјорлар «халтура» едир, әлавә сөzlәр ишләдир вә с. Тәчрүбәсиз актјорлар белә һалларда өzlәрини итирил вә тамашанын кедишин позулур. Јереван Азәрбајчан театрынын сәһнәсиндә бә'зән баш верән белә һадисәләр заманы Јунис Нури үрәкдән әсәбиләнисәдә, харичән буну бирузә вермир, јерсиз һадисәләрни гаршысыны алыб, тамашаны давам етдирирди. Сәһнәдә нә баш вердијиндән, әлбәттә, һеч бир тамашачынын хәбәри олмурду. И. Дағыстанлы нағыл едир ки, бир дәфә «Һачы Гара»нын тамашасы заманы сәһнәнин архасында данышырмышлар. Бу, Јунис Нуријә мане олурмуш. Икинчи пәрдә кедирди. Һачы Гара сәфәрә чыхмаға һазырлашырды. О, сандыгдан чыхардығы пуллары бир башға јердә кизләтмәк истәјирди. Бу заман сәһнәнин архасындан сәсләр ешидилир. Јунис Нури ајаға галхыр, отағын бир күнчүнә кедир вә декорасијанын арасындан јавашча дејир:

— Бу нә сәсдир, гојун ишләјәк.

Сәсләр кәсилир. Тамашачы һеч нәдән шүбһәләнмәсин дејә, Јунис Нури белә бир фәндә әл атыр: О, өз һәрәкәтләрини отағын о бири күнчүндә дә тәкрар

едир, сонра үзүнү салона тутуб өз-өзүнә нә исә де-
жир, отагын күнчләринә үфләјир, әлләрини көјә гал-
дырыб аллаһа дуа охујур.

Тамашачы актјорун бу әлавәсини белә баша дү-
шүрдү:— куја һачы Гара—Јунис Нури отагын күнч-
ләриндә шејтанлар көрдү, сонра кери чәкиләрәк он-
лары говмаг үчүн нифрин охуду вә шејтанлара тә-
рәф үфүрдү. Ахырда да аллаһа дуа охуду ки, сәфәрә
саг-саламат кедиб-гајытсын (22).

Беләликлә, Јунис Нури 1928-чи илдән өмрүнүн
сонунадәк (1950) өз әлилә јаратдыгы театрда ишлә-
ди, онун сүтуну, кәич актјорларын мүәллим, мә-
иәви атасы олду. Театрла бәрабәр о да јүксәлди, рес-
публиканын театр ичтимаијјәтинин, бүтүн халгын
ән севимли актјорларындан бири кими һөрмәт вә
шөһрәт газанды.

Партија вә дәвләт Јунис Нуринин халг вә инчә-
сәнәт гаршысында бөјүк хидкәтләрини дәнә-дәнә
јүксәк гүјмәтләндирди. Һәлә 1928-чи илдә билаваси-
тә Б. Әфәндијевин тәшәббүсү илә она республика
дәрәчәли фәрди пенсия тә'јин олунду. 1935-чи илдә
фәхри адлар тә'сис едилдикдән сонра илк дәфә Ер-
мәнистан ССР әмәкдар артисти ады олан ән мәшһур
ермәни сәһнә усталары илә јанашы Јунис Нуријә дә
бу ад верилди. 1939-чу илдә о, Ермәнистан ССР Али
Советинин Фәхри фәрманы илә тәјтиф олунду. Халг
бөјүк е'тимад көстәрәрәк ону биринчи чағырыш Је-
реван шәһәр советинә депутат сечди, бүтүн бунлар

гочаман сәһнә устадыны һәдсиз дәрәчәдә севиндирди, ону халга, совет инчәсәнәтинә даһа фәдакарлыгыла хидмәт етмәје руһландырды.

Х Х Х

Јереван Азәрбајчан Дөвләт театрынын илк 1928 — 29-чу ил мөвсүмүндә орада Јунис Нури вә режиссор Мкртич Чананла бирликдә ишләмиш истедадлы кәнчләрдән Әшрәф Јусифзадәни, Гафар Һәггини, Мәммәдбағыр Гараханову, Чәлил Әлијеви, Гәзәифәр Мәликову, Зарик Терјаны, Адрик Дерзакјаны, Асја ханымы, елә дә Рәһим Аллаһвердијеви, Һәмид Ибраһимову вә Рза Салаһову һөрмәтлә јад едирик. Бу кәнчләрдән бир нечәси (Р. Аллаһвердијев, Һ. Ибраһимов, Р. Салаһов) сонралар театрдан узаглашдыларса вә өз һәјәт јолларыны башга саһәләрдә тапдыларса да, әксәријјәти өмүрлүк театрла бағланды, Азәрбајчан сәһнәсинин маһир сәнәткарлары кими јетишди, Азәрбајчан вә Ермәнистан республикаларынын халг вә әмәкдар артисти кими јүксәк фәхри адлар газанды.

Х Х Х

Јени тәшкил олуимуш Јереван Азәрбајчан Дөвләт театры јухарыда дедијимиз кими, өз илк театр мөв-

сүмүнү И. Б. Молжерин «Зорән тәбиб» комедијасы илэ башлады. Өлмәз драматургун әсәри Азәрбајчан дилинә Ә. Гәмәрлински тәрәфиндән тәбдил едилмиш, бүтүн сурәтләр азәрбајчанлашдырылмышды. Лақин мәсәлә бунунла битмирди. Молжерин тәсвир етдији һадисәләр мүасир Азәрбајчан мүһитинә ујғунлашдырылмышды. Сәһнәдә дә мәнз бу мүһит өз әксини тапыр, буна көрә дә азәрбајчанлы тамашачы тәсвир едилән һадисәләри өз гәлбинә јахын тутурду. Азәрбајчан театры Молжер әсәринин кәсқин сатирик, комик хүсусијјәтләринин габарыг шәкилдә өн илаца чәкән, о дөврдә Азәрбајчан мүһитиндә кениш јајылмыш јарамаз етигадлары, хүсусән ара һәкимлијини кәскин тәнгид едән парлаг бир тамаша јаратмышды. Мә'лумдур ки, о дөврүн чүрүк зәһнијјәти елми тәбабәти гәбул етмир, мүаличәнин дини, сәһирли гүввәләрдән асылы олдуғуну илдиа едирди.

«Зорән тәбиб» тамашасы бу зәһнијјәтә кәскин зәрбә ендирән, халгы ајылдан бир бәдин васитә олду вә тамамилә мүасир руһда сәсләнди. Сәһнәдә чәрәјән едән һадисәләри тамашачылар өз јахшы билдикләри реал һадисәләр кими гәбул едирдиләр.

Гурулушчу режиссор Мкртич Чанан чох гыса бир мүддәтдә сәнәт камиллијин илэ нәзәрә, нарпан тамаша һазырламыш, актјор ојунунун тәбилијинә вә бүтөвлүјүнә инал олмушду. Актјорлар өз ролларыны мәнһәрәтлә ифа едир, Молжер комедијасынын идејасыны тәбии, инандырычы шәкилдә ашкара чы-

хара билир, мәнтиги сатирик ләвһәләр җарадырдылар. Јунис Нурини оҗнадыгы сәһнәләр хусусән чох тәбии тә'сир бағышлајырды. Актјорларын тамамилә рола «дахил олмасы» бу сәһнәләрдә өзүнү парлаг шәкилдә көстәрмишдир. Тамашада белә бир сәһнә вардыр: Сәмәд ағанын көндәрдији нөкәрләр (бу роллары актјорлардан Мәммәдбағыр Гараханов вә Әшрәф Јусифзаде ифа едирдиләр) ағанын хәстә гызыны муәличә етмәк үчүн һәким ахтарырлар. Олар одунчу Илјасы (Јунис Нури) көрүб онун һәким олдуғуну зәин едир, јахасындан јалышырлар ки, кәрәк кедиб ағанын гызыны сағалдасан. Одунчу Илјас—Јунис Нури өзүнүн һәким олмадығыны нә гәдәр дејирсә, нөкәрләр инанмыр вә куман едирләр ки, о, ағанын гызыны муәличә етмәк истәмир. Бурада вәзијјәт чох кәркишләшир. Нөкәрләр одунчу Илјасы—Јунис Нурини дөјмәјә башлајырлар. Комик вәзијјәтләрлә зәнкин, тамашачыларын үрәкдән гөһан күлүшләри: нә сәбәб олан бир сәһнә јараңыр. Одунчу Илјас — Јунис Нури зәһмәткеш инсана хас олан сәминијјәтлә өзүнүн һәким олмадығыны сүбута чалышырса да, нөкәрләри инандыра билмир вә әвәзиндә даһа кәскин дөјүлүр. Әталәтин вә наданлығын һәкм сүрдүјү аләмдә доғручу, намуслу адамларын дөјүлдүјү, тәһгир едилдији һәгигәт бу сәһнәдә актјорларын мәһарәтли ојуну сәјәсиндә парлаг шәкилдә ашкар едилир. Мәһз бу сәһнә тамашачыја дәррин тә'сир бағышлајыр вә ону ајылдыр, һәјатын ајдын һәгигәтләри

һаггында дүшүнмәҗә вадар едирди. Лакин бу сәһнә еҗни заманда актјорлары чошдурурду. Илјас—Јунис Нури өзүнүн һәким олмадығыны даһа еһтирасла сү-бута чалышыр, пөкәрләр—М. Б. Гараханов вә Ә. Јусифзадә дә ону даһа еһтирасла «дөјүрдүләр». Бу исә мәһз актјорун өз ролуна бүсбүтүн «дахил олма-сы», ролла «јашамасы» демәк иди. Әшрәф Јусифза-дә өз хатирәләриндә јазыр ки, онунла М. Б. Гара-ханов өзләрини һәнгәтәи унутмуш вә Илјас—Јунис Нурини сәһнәдә доғрудан да елә дөјмүшдүләр ки, о өз сөзләрини зорла дејирмиш. Тамашачы исә гәһ-гәһ чәкиб күлүр вә күман едирмиш ки, актјор өзү-гәсдән белә едир (33). Сонра Ә. Јусифзадә дејир: пәрдә салыһандан сонра мән Јунис Нурини јанына гачдым. Үзр истәдим, ону дөјмәјимизин тәсадүф ол-дугуну дедим. Јунис Нури күлдү вә деди ки, актјор өзүнү сәһнәдә сәмини һисс едирсә, бу, һәтта чох јак-шыдыр.

Илк тамашанын мүвәфғәғијјәти театр коллек-тивини даһа да руһландырды. Там ики ај јарым сон-ра 1928-чи ил ијунун 14-дә Ч. Чаббарлынын «Ај-дын» ијеси тамашаја гојулды. Сонралар дөфәләрлә тәқрар кәстәрилән бу әсәри дә тамашачы шадлыгла гаршылады. А. Ахундовун «Гызыл шәфәг» гәзетин-дә «Театро вә мусиги» башлығы алтында дәрч еди-лән рәјиндә гејд едилир ки, актјорлардан Һәмид Ибраһимов (Ајдын), Адрик (Күлтәкин), Мирзә (Сур-хај), Әләшрәф (Дөвләт бај), Асја (Бөјүк ханым)...

өзлэриндә олан исте дәд вә мәһарәт нәтиҗәсиндә вә Јолдан Чананын рәһбәрлији алтында өз ролларыны артыг дәрәҗәдә көзәл вә көзләнилмәјән бир сурәтдә ифа етдиләр (5). Јунис Нури бу тамашада ојнамырды.

Театр илк мөвсүмүнү «Ајдын»ла да баглады. Бу әсәрлә театрын һәјатына дахил олан Ч. Чаббарлы драматуркијасы сонракы онилликләр әрзиндә даима оңун репертуарында мүнһүм јер тутмушдур.

1929-чу илин јајында театр шәһәрдә мөвсүмү баглајандан сонра Јереванын мәркәзи фәһлә клубунда «шахсеј-вахсеј»ә («Шаһ һүсејн, ва һүсејн»ә) гаршы кампанијада фәәл иштирак етди вә республиканын шәһәр вә кәндләринә гастрол сәфәринә чыхды. Театр там икки ај бир сыра чәтииликләрә үстүн кәләрәк Веди, Гәмәрли, Ленинан, Амасија, Гараһнамаз, Аллаһверди, Дзоракәс, Улуханлы, Манес, Гаракилсә, Диличан, Ибиш, Хачапараг вә с. јерләрдә чохсајлы тамашалар верди. Молјерин «Зорән төбиб», Ч. Чаббарлынын «Ајдын», Н. Шалчјајын «Гырмызы гартал», елә дә «Көһнә фикирләр» адлы пјесләри көстәрди. Илк гастрол сәфәри халгын мәдәни интибаһында мүнһүм рөл ојнады. Һәр јердә актјорлар вә тамашалар алгышларла гаршыланырды. Омрүндә театрын нә өлдүгүнү билмәјән кәндлиләрини шадлығынын һәдди-һүдуду јох иди. Тамашалара азәрбајҗанлылар вә ермәнийләрлә јананы јуһанлар вә күрдләр дә һәвәслә бахырдылар. Театрын илк

режиссору М. Чананын бу гастрол сәфәри һаггында һесабатында охујуруг ки, чамаат тамашалары вә актјорлары алгышларла гаршылајыр, һәтта «... ја-зылы рә'јләр верирдиләр. Бу рә'јләр өз сәмимилији вә сәдәлији илә рәсми ресензијалардан даһа мә'налы иди (49, с. 47).

Азәрбајчан Дөвләт драм театры өз икинчи мөв-сүмүнү Ч. Чаббарлынын мәшһур «Севил» пјеси илә ачды (1929-чу ил декабрын 16-да). Тамашанын гу-рулушчу режиссору М. Чанан иди. Јунис Нури Ата-киши ролуну ифа едирди. Сонракы илләрдә о, бу ро-лу дәфәләрлә тәкрар етмишдир. Јалныз бир дәфә, 1933-чу илин декабрында о, Бабакиши ролунда ој-намышдыр.

«Севил» пјеси, елә дә драматургун диһәр әсәрлә-ри («Алмас», «Јашар», «1905-чи илдә») јалныз мү-әллифин јарадычылығында дејил, бүтүн Азәрбај-чан совет драматуркијасында әләмәтдар һадисә иди. «Севил» Азәрбајчанда Совет һакимијјәтинин тәнтәнә-си һаггында дәрин мәзмунлу, күчлү реалист бир әсәр иди. Әсас проблем гадын азадлығы олса да әсәр јал-ныз ондан бәһс етмәјирди. Кәскин барышмаз һәјати зиддијјәтләрлә гаршы-гаршыја дуран ики дүнјанын, ики идеолокијанын, буилары тәмсил едән инсанларын мүбаризәси пјесин лејтмотивини тәшкил едирди. Әсәр-дә јени, сәсналист дүнјасынын, ону тәмсил едән севил-

ләрин вә күлүшләрин, атакышларын вә бабагышларын көһнә, чүрүк дүнја үзәриндә, балашлар вә дилбәр ханымлар, әбдүләли вә мәммәдәли бәйләр үзәриндә чалдыглары сүјәси, һүгүти вә мә'нәви зәфәр парлаг бәдни бојаларла, типик әһвалатлар васитәсилә инкаст етдирилмишидир. Јени социалист идеаллар уғрунда апарылан мүбаризә, јенилијин көһнәлик үзәриндә һаким кәсилмәси пјесдә гадын азадлығы проблеминин һәлли үчүн ән вачиб амил кими ирәли чәкилир, һәм дә әсәр јалиыз һәмин проблемлә мәһдудлашмырды.

Ч. Чаббарлы чох доғру олараг «кыш» проблеминә дә тохунур, үмумијјәтлә зәһмәткеш инсанларын, кышларын дә көһнә дүнјага гаршы мүбаризәсини тәсвир едирди. Бу үмуми мүбаризәни, јени социалист һәјәт тәрзинин гәләбәсини өзүндә әкс етдирән марағлы сурәтләрдән бири дә Атакышидир ки, Јунис Нури оңу мәһарәтлә, өзүнәмәхсус һәрарәт вә еһтирасла ојна-јырды.

Атакыш — Јунис Нури, тәмиз гәләбли, тәвазокар, вичданлы вә сәмими олан бу кечмиш кәндли илк бахышда хошбәхт бир атадыр. Шәһәрдә банк мүдирин олан оғлу Балашын јанында раһат јашајыр. Ата оғлундан вә өз һәјәтиндан санки разыдыр. Нәвәсини үрәкдән севир, охшајыр, кәлини Севилә дәрин һөрмәт бәсләјир. Лакин һадисәләрин сонракы кедини Атакышын гәләбинин һәјәчанлар вә тәләтүмләрлә долу олдугуну ашкара чыхарыр. Оғлунун јашадығы зәһәрли мүһит, әлбир олдугу ејбәчәр адамлар, әхлагсызлыг,

омүр-күи сүрдүжү догма көндөн ажылмаг Атакиши-
ни саф гөлбннн дамла-дамла зөһөрлөмншди. Бу зө-
һөрлн мүһнтлө видалашмаг үчүн бир партлажын кифа-
жэт едәрди вә тезликлө бу партлажын баш верди: Ба-
лаш (Ө. Јусифзадө) анлө намусуну тапдалады, арвады
мө'сум Севилн (З. Тержан) ездөн говду, гажнатасы
көндлн Бабакишинн (М. Гараханов) тәһгир етди, өз
догма көндлн атасына исә олү палтары, һәм дә зијалы
палтары көјдириб ону күлүнч вәзијјәтә гојду. Бүтү;
булар буржуа-капиталист дүнјасынын зәһмәткөс
һүтүгсүз инсанлар үзәриндә ағалыгынын вә тәһгир-
ләриннн ифадәси иди. Лакин Ч. Чаббарлы драматур-
кијасынын күчү јалныз көһнө дүнјанын ејбәчәрлик-
ләриннн ифша етмәкдән ибарәт дејил, һәм дә јени до-
ғулмагда олан дүнјанын парлаг ишыгларыны көстәр-
мәкдән, бу јени дүнјанын горхмаз, мөрд вә намуслу
инсанларынын унутулмаз сүрәтләриннн јаратмагдаш,
онларын балашлар үзәриндә **чалдыглары** зәфәрләрн
бөјүк бир еһтирас вә инандырычылыгла тәсвир етмәк-
дән ибарәт иди. Ч. Чаббарлы көһнө вә јени дүнјанын
көсишдәјн, ажылдыгы чарнашмалара, дејүшләр
башлајачагы анларын мәнзәрәсннн јаратды.

Әсәрдә бу анларда Севил чадрасыны, Атакиши елү
палтарыны Балашын үзәринә чырпырды. Севил тама-
начыларын курултулу алгышлары алтында јени һә-
јәтлә говушмаға кедирди. Атакишин вә Бабакишин до-
ғучаглашыр, јени һәјәтлә көрүшмәјә доғру аддымла-
јырдылар. Бу мәнзәрәни Јунис Нури елә тәбии вә тә-

сирли ојнајырды ки, тамашачы Севили алгышладығы кими, ону вә тәрәф мүгабилини дә узун заман алгышлајырды. Сон пәрдә аз тә'сир бағышламырды. Јенидән доғулмуш инсанлар, совет һәјатынын гүдрәтиндән илһам алмыш вә ганадланмыш, савадлы вә мә'дәни Севил, чабанлашмыш Атакиши вә Бабакиши сәһнәдә көрүнәркән бүтүн салон һәрәкәтә кәлирдн. Соснализм чәмијјәтинини зәһмәткешләрә бәхш етдији сәадәти бу сурәтләрини симасында корән тамашачылар үрәкдән севинир, бир бучага ғысылмыш балашлара, дүнјанын бу заваллы төр-төкүнтүләринә ачы-ачы күлүрдү. Јунис Нури сон пәрдәни бөјүк бир еһтирасла ифа едирди. Онуи кәнчләрә мөхсүс тәрәвәти, шад әһвал-руһијјәси, зәңкии мимикасында, чевик һәрәкәтләриндә изһар олуиан сәадәт тамашачыја дәрин тә'сир бағышлајыр, онда совет гурулушуна инамы вә мөһәббәти бирә он артырырды. Атакиши—Јунис Нури тамашачыја мөһәрәтлә баща салырды ки, ону һәјата гәјтаран, шәрәфли инсана чевирән совет гурулушудур. Бу сурәти јаратмагда Ч. Чаббарлынын мәгсәди бу иди вә Јунис Нури бу мәгсәди парлаг сурәтдә ифадә едирди.

Атакиши ролунда Јунис Нуринин ојуиу истәр актјорларын, истәрсә театр тәһгидчиләринини диггәтини чәлб етмиш, онлар тәрәфиндән јүксәк гијмәтләндирилмишидир. Тамашада Әбдүләли бәј ролунда чыхыш еләи Гафар Һәгги өз хатирәләриндә гејд едир ки, бағга актјорларла бирликдә о да Јунис Нуринин ојуиундан чох шәј өјрәнишидир (12). С. Рајев Јунис Нури-

нин ојунуну белә тәһлил едир: «Јунис Нурн Атакишин чох мұлајим, характерчә хошхасијјәт бир сурәт кими јарадырды... Артист илк новбәдә персонажын һәјәтџынын доғру тәсвиринә чалышырды. Чох заман бу ну билмәк чәтин олурду ки, корәсән Јунис Нурн ојнајырмы? Усталыг она сәһнәдә ән доғру һәрәкәтнин әлдә едилмәси үчүн бир васитә иди. Атакишинин вә Бабакишинин дәһизчи кими гајытдығларыны көстәрән тамашанын финалында Атакиши ролунун бир чох ифачыларынын «ајағлары данышырды». Јереван тамашасында мәһз бу сәһнә ән јахшы сәһнәләрдән бири олмушдур. Һәм дә ән әввәл ифачыларын доғру ојуну сәјәсиндә. Ики гочанын гајытмасы мұәјјән дәрәчәдә ијесин өзүндән доған нә исә бир плакат һәрәкәтнинә бәизәмирди. Јунис Нурн вә М. Б. Гараханов сәһнәннин сахта нафосуна үстүн кәдә билмиш, ону сәминин инсани дујгуларла долдурмушдур. Арыг, учабојлу Бабакиши — М. Б. Гараханов вә тәвәзөкар, орта бојлу Атакиши — Јунис Нурн о гәдәр инсани мәлаһәт сачырдылар ки, тамашачылар онлары алгышламагдан өзләрини сахлаја билмирдиләр.

Бүтүн «Севил» тамашасы бир чох сәһнәләрин драматизминә бахмајараг, бајрам әһвал-руһинјәси илә долу иди! Адамлар театрдан шад, зәнкинләшмиш, һәјәт һағгында чинди дүшүнмәк мејли илә чыхырдылар.

«Севил» тамашасы јалпыз Азәрбајҗан гадынларынын дејил, бүтүн халгын ојајышында, онун сосна-

лист вәтәһпәрвәрлији руһида тәрбијәләнмәсиндә мүстәсна дәрәчәдә бөјүк рол ојнамышдыр.

Јереван Азәрбајчан Довләт драм театры өз иғни-чи мовсүмүндә «Севил»дән башга Ч. Чаббарлының «Ајдын», Молјерин «Зорән тәбиб», А. Славјанскинин «Гырмызы гартал», Глебовун «Иңчә» («Инга»), Н. Нуријевин «Чинар алтында мөһәббәт» вә с. пјесләри тамашаја гојду. 1930-чу илдә театрын сәһнәсиндә көстәрилән әһ марағлы тамашалардан бири даһи ер-мәһи драматургу Г. Сундукјанын «Пепо» комедијасы олмушдур.

«Пепо» һәлә иғгилабдан әввәл Азәрбајчан сәһнәсиндә дәфәләрлә тамашаја гојулмушдур. Пјесни азәрбајчанча илк тәрчүмәси 1888-чи илдә Тәбриздә тамашаја гојулмағ мәғсәдилә едилмишдир. Лакин бу иш о заман баш тутмамышдыр. «Дараз» журналының (1900, 2 апрел, № 12) вердији мә’лумата көрә «Пепо»нун Тәбриздә илк тамашасы 1900-чү ил мартын 18-дә олмушдур. Әсәри Азәрбајчан дилинә јерли театр һәвәскары А. Панвелјан тәрчүмә етмишдир. Сонралар «Пепо» Тәбриздә дәфәләрлә тамашаја гојулмушдур. 1908-чи ил тамашасы да мә’лумдур (39, с. 175). 1912-чи илдә «Пепо»нун јени тәрчүмәси мејда-на кәлди. Мәшһур драматург вә насир Ә. һагвердијев тәрәфиндән едилән бу тәрчүмә васитәсилә Г. Сундук-јанын әсәри Зағафгазијанын Азәрбајчан сәһнәләринә даһил олду вә келиш мөһрәт тапды. Бу әсәрдә гә-дәр исә һәһи драматургун «Ахшам сәбри хејир

онар» комедијасы С. М. Гәнизадә тәрәфиндән Азәрбајҗан дилинә тәбдиһ вә тәрчүмә едилмиш вә узун мүддәт Азәрбајҗан сәһнәләриниң доланмиш, о чүмләдән Јереванда дәфәләрлә тамашаја гојулмушду. «Пепо» исә Јереванда азәрбајҗанча илк дәфә тамашаја гојулурду. Театрын бүтүн коллективи «Пепо»ја мүстәсна марағ көстәрирди. М. Чананын режиссорлуғу илә һазырланмиш тамаша бөјүк мүвәффәғијјәт газанды.

«Пепо» Г. Сундукјанын шаһ әсәри иди. О, өз идеја-бәдини мәзмуну илә классик ермәни драматургијасынын тачы һесаб олунур. Мүәллиф, реал һәјати һадисәләр, психоложи чәһәтдән әсасландырылмиш камил, тиңик сурәтләр, илк нөвбәдә Пепо сурәти васи-тәсилә кечән әсрин орталарында зәһмәткеш инсанларын һүғуғларынын тандаланмасыны, тачир Зимзимовун шәхсиндә исә варлыларын өзбашыналығыны вә ријакарлығыны мәһарәтлә тәсвир етмишидир. Әсәрдә бир-бириниң там әкәс олан сурәтләр, демәли онларын тәмсил етдикләри сифи зүмрәләр үз-үзә дајаныр. Зимзимов Пепоун атасы тәрәфиндән она сахлова верилмиш јүз түмән (мин манат) пулу гајтармагдан вичдансызчасына имтина едир, вердији гәбзи истәјир. Гәбз исә итмишидир. Пепоун бачысы Кекелин тоју позулур. Пепо мәрд, гочаг, намуслу инсандыр. Зимзимову таланчы адландырыр. Бунун үстүндә мәһкәмә Пепоја һәбс чәзасы верир. Тәсадүфән тапылан гәбз вәзијјәти дәјишир, Зимзимов дәрһал «мүләјимләшир», чамат арасында биабыр олмамағ үчүн Пепоја «сүлһ»

тәкәлиф едир, пулу гајтармаг истәјир. Пепо онун тәк-
лифини рәдд едир, гаунун әли илә пулу керн алмаг,
Зимзимоу ифша етмәк үчүн мүбаризәни ахырадәк
давам етдирмәк гәрарына кәлир. О өз мүбаризәсиндә
тәк дејилдир. Онун Какули, Гико кими зәһмәткеш
һәммәсләкләри вардыр.

Јунис Нури «Пепо»да Гиконун ролуну ојнајырды.
О, буриуа чәмијјәтинини ејбәчәрликләринә дәрин ииф-
рәт бәсләјән бу саф гәлбли иисанын характерик хүсу-
сијјәтләрини, нәчиблијини вә мәрдлијини реалист бо-
јаларла, инандырычы психоложи мәнтиглә көстәрир-
ди. Јунис Нуринин ифасында Гико сурәти чох сәмини
иди. Шаһидләр тәсдиг едирләр ки, ермәни сәһнәсин-
дә Гико сурәтинин ән јахшы ифачылары олан Григор
Аветјан вә Гуркен Габриелјан Јунис Нуринин јарат-
дығы Гико сурәти һаггында һејранлыга данышырды-
лар. Илк тамаша гуртаран кими Григор Аветјан сәһ-
нәјә, галхмыш, һәдсиз бир шадлыгла Јунис Нуринин
әлини сыхмыш, сонра ону гучаглајыб өлмүш вә разы-
лыг иисилә сәһнәдән узаглашмышды (60, с. 52).

Мәтбуат Азәрбајчан театры сәһнәсиндә «Пепо»-
нун тамашасына јүксәк гијмәт вермишдир. Бүтүн ја-
радычы һеј'әт, о чүмләдән Јунис Нуринин ојуну тә'-
рифләнмишдир. Јазычы Гаряик Газарјанын тамаша
һаггында рә'јиндә охујург: «...Дејә биләрик ки, бир
нечә ил кечмишләри олан түрк артистләри, дејил
«Пепо»ну өлдүрдүләр, һәтта Сундукјанын мејдана
чыхардығы тилләри пардаг бир сурәтдә ојнајараг тәк-

рар дирялгдилэр вэ јени бир чан вердилэр. Биланс-
тисна бүтүн артистлэр олдугча бәснт, ајдын, артыг
хәрәкәтләрә јол вермәјәрәк, өз ролларыны мүкәммәл
бир һалда апарараг күтләни кифајәтләндирирдиләр»
(II). Мәгалә мүәллифи тамашада иштирак едән акт-
јорлардан Ә. Јусифзадә (Пепо), Хәдичә ханым (Пепо-
нуи арвады), Адрик Дерзакјан (Шушан), Г. Мәликов
(Какули), М. Б. Гараханов (Зимзимов), З. Терјан (Ке-
кел) һаггында һүсн-рәғбәтлә данышыр, Јунис Нури
һаггында исә дејир ки, «Јунис түрк (Азәрбајҗай—
Ә. Ј.) сәһнәсинин һүнәрли гочамаи типик артисти-
дир» (II).

* * *

Јереван Азәрбајҗан Дөвләт драм театры тәшкил
олундугу күндән е'тибарән республиканын мәдәни,
иқтиман-сијаси һәјатында мүһүм рол ојнајырды. О.
мәдәни ингилабын өи чәһһәсиндә кедир, партијанын
идејаларыны зәһмәткеш күтләләрә чатдырмагда јо-
рулмаг билмәдән чалышырды. Феодализмин галыгла-
рына чүрүк адәтләрә, дини фанатизмә гаршы мүба-
ризәдә театр мүстәсна дәрәчәдә бөјүк рол ојнамыш-
дыр. Белә бир әһәмијјәтли һадисәни гејд едәк ки,
1929-чу илдә Ермәнистан К(б)П МК-сы, мәһәррәмлик
әлејһинә фәал кампанија апардыгына көрә театрын
коллективинә тәшәккүр е'лан етмишидир. Бу тәшәккүр
мәтбуатда чан олунмушдур (31).

Театр кәнд зәһмәткешләри гаршысында ајларда чыхыш едирди. «Гызыл шәфәг» гәзети «Түрк драма-сы кәндә доғру» мәғаләсиндә јазырды: «Бу драм труппасы бүдчәнини дарлыгына бахмајараг Ирәванда бир нечә һәјати вә ингилаби пјесләр вериб, түрк зәһмәткешләринини һүсн-тәвәччөһүнү өзүнә чәлб етминдир.

Драм ғыш мөвсүмүнү гуртарыб бу күн кәндләрә доғру јүрүмүшдү. ...Түрк драм дәстәси әлиндә мәдәнијјәт мәш'әли кәндә доғру кедир. Ешиг олсун онун һәвәскарларына!» (57).

Лакин тәвәччүблүдүр ки, бә'зи мүәлликләр театрын кәнд зәһмәткешләринә көстәрдији бөјүк хидмәти инчилтмәјә чалышырдылар. Һәтта «Театрын пәмбыг топланышына көмәк етмәјинә»ирад тутараг инчәсәләтнин халға хидмәт етмәк јолларыны бајағылашдырырдылар (35). Һәгигәтдә исә театрын коллективви әсл фәдакарлыгла ишләјирди. Бүркүјә вә човғуна бахмадан, бә'зән јары ач, јары тох кәндбәкәнд кәзир, гәлбләрдә маариф ишығыны аловландырырдылар. Театрын коллективви халг арасында сијаси-тәрбијә иши дә аларыр, Ермәнистан КП МК-нын мүһүм хүсуси тапшырыгларыны јеринә јетирирди. Бу ишләри көрән кәнч актјор коллективвини башында онларын мәһәббәтлә «баба» дејә чағырдыглары Јунис Нурн дурурду. Хүсусән колхоз тәшкилиндә, голчомагларын, бандитләрин ифша едилмәсиндә, дүшүнчәсизлик үзүндән онлара гошулан кәндлиләрин динч һәјата гәјтарыл-

масында бүтүн театр коллективинин, биринчи нөvbөдө Јунис Нуринин хидмәтләри бөјүкдүр. Белә бир факт марағлыдыр ки, 1932-чи илдә Јунис Нуринин башчылыгы илә театрын актјорлары Ермәннстан КП МК-нын хусуси тапшырыгыны јеринә јетирмәк мәгсәдилә, өз һәјатларыны төһлүкә гаршысында гојсалар да, бөјүк чәсарәт вә мәрдлик кәстәрәрәк, Веди рајонунун дағларында мәскәң салмыш бандитләрин дүшәркәсинә кетмиш, онлары өз кәндләринә, динч әмәјә гәјтармаға чәһд кәстәрмишләр. Һәмин сәфәрин иштиракчысы, Јунис Нуринин бөјүк оғлу, о заман театрын кәич истедадлы актјору, инди јазычы-драматург олан Әзиз Сүләјмановун актјорларла бандитләрин көрүшү һағында јаздыгы чох марағлы хатирәләриндә гејд едилр ки, Ермәннстан КП МК Јунис Нуринин башчылыг етдијн театр коллективинин кәстәрдијн һүнәри лајигинчә гијмәтләндирди. О. јазыр: «Јеревана гајытдыг. Мәркәзи Комитә дүшәркәдә көрүлән ишдән хәбәрдар олдуғдан сонра башда Јунис Нури олмагла бригада-нын бүтүн үзвләринә тәшәккүр елан етди, бизә пул мүкафаты верилди.

Бир мүддәт сонра дағда атамла данышан кәндли-ләр бизим евә, атамын јанына кәлмәјә башладылар. Демәли онлар бандит Қәблајынын јанындан узаглашмыш, јени һәјата башламышдылар» (53, с. 16—17).

Театрын тәшкил олундуғу илк илләрдә онун мадди базасы һәлә чох заиф иди. Ермәннстанын кәндләринин вә шәһәрләринин гарыш-гарыш кәзиб тамашалар

верәи театр коллективиниң үзвләри узун јоллары чох заман һәтта иијада, ән јакшы һалда атла вә араба илә кетмәли олурдулар. Малијјә кии ағыр иди. Ә. Сүлејманов өз хатирәләриндә јазыр ки, театр коллективни 1932-чи илин јайында Ахта (индики Ыран) вә Севан рајонларында тамашалар көстәрдикидән сонра Диличана кәлиб чатдыгда тамам пујсуз иди. Лакин Јунис Нури дүшүнүб чыхыш јолу тапмышды. О. Ермәнистан КП МК-ның биринчи катиби А. Ханчјанын Диличанда олдуғундан хәбәр тутуб, театрын инзибатчысы Абдулла Рамазановла бирликдә оуну јанына кетмиш, вәзијјәти она данышмышды. Театр хадимләрини чох сәминијјәтлә гаршылајан вә онлары диггәтлә диләјән А. Ханчјан Диличан РИК сәдринә өз әлилә мәктүб јазараг театра 4500 манат пул бурахмағы тапшырмышды (53, с. 3—4).

Театрын коллективни бу чәтнеликләрә бахмајараг фәдакарлыгла чалышыр, һәгиги бир вәтәнләрвәр киими сәнәтний с'чазкар нәфәси илә тамашачыларын гәлбиниңи һсиндирмәјә чәһид көстәрирди.

Әввәлләр олдуғу киими, Јереван Азәрбајчан Дөвләт театры тәшкил олунандан сонра да Јунис Нури кәнич актјорларын мүүллими, мәсләһәтчиси, мә'нәви атасы иди. Бу кәничләр чох илләр кечәндән сонра да Јунис Нуриниң онлара көстәрдији аталыг гәјгысыны даим миңнәтдарлыгла хатырламышлар. Ә. Јусифзәдәнин, Г. Ыәггиниң, З. Шаһбазовун вә баиғаларының хатирәләри буна көзәл сүбутдур. Азәрбајчан ССР

халг артисти Әшрәф. Јусифзадәнин хатирәләриндә 1925-чи ил вә сонракы илләрин марағлы һадисәләри чапланыр: 1925-чи илдир. Кәңч Әшрәф Јеревана кәлиб, фәһлә факултәсинә гәбул олунуб. Азәрбајҗан театры коллективин һағгында хәбәр тутараг онун рәһбәри Јунис Нуринин јанына кедиб вә өзүнү дә бир һәвәскар актјор кими театра гәбул етмәји ондан хаһини едиб. Јунис Нурини разылыг вериб вә она бөјүк гајгыкешлик кәстәриб, ону бир актјор кими јетишдириб. 1928-чи илдә, Дөвләт театры тәшкил олунанда исә, Јунис Нурини ону режиссор Мкртич Чапанын јанында мүдафиә едәрәк театра актјор кими гәбул етдирди. Јунис Нурини өз актјорлуг сәнәти илә сонракы илләрдә дә Әшрәф Јусифзадә вә башга кәңчләрә бөјүк тәсир кәстәриб. Ә. Јусифзадә өз хатирәләриндә јазыр: «Јунис Нурини бизи эәл актјора чевирмәк үчүн һәјәтиши вә гүввәсини әсиркәмирди, о. өз сәһбәтләри вә мүһазирәләри васитәсилә сәһнә сәнәтинин инчәликләрини вә сирләрини бизим дүшүнчәмизә чатдырырды. О. узаг рајонларда вә кәндләрдә тамашалар тәшкил етмәк үчүн өз нүмунәси илә бизи руһландырырды» (33, с. 4).

Јунис Нуринин кәңчләрә кәстәрдији гајгыкешлији Гафар Һәгги дә тәсдиг едир. О јазыр: «Јунис Нуринин сәнәтә мәһәббәти вә кәңчләрә гајгыкешлији һәдсиз дәрәчәдә иди. Онун бизә бәсләдији һәрарәтли, мейрибан мүнәсибәт бизи даһа јахшы, даһа һәвәслә ишләмәјә сөвг едирди» (15, с. 6).

... Бүтүн варлыгы илэ театра баглы олан, өзүнү неч бир заман ондаг ажры тәсәввүр етмәјән Јунис Нурикин зәйкин һәјат тәчрүбәси кәнч актјорлара бөјүк тәсир кәстәрән бир өрнәк иди. Белә бир һадисә мараглыдыр: Ә. Јусифзадә өз хатирәләриндә данышыр ки, «...бир дәфә Јунис Нури мәшгә кәлмәди. Ешитдик ки, о агыр хәстәдир. Мән бир нечә јолдашла евинә кетдик, кордүк ки, һәгигәтән Јунис хәстә јатыр. Мән һәким чағырмаг истәдим, бурахмады. Деди ки, «неч бир һәким лазым дејил. Тез сағалмагымы истәјирсәнсә бир фәјтон кәтир, мәин театра апар, сәһнәјә чыхым, декорларын ији бурнума дәјән кими сағалачам». Биз бу сөзүн үстүндә чох күлдүк, театрда М. Чанан Јунисин вәзијәти һаггында сорушдугда мән она фәјтон әһвалатыны данышдым, Чанан исә деди: «Әсл сәнәткар белә олар» (33, с. 6).

Јунис Нури әввәлләр олдуғу кими, гырхынчы илләрдә дә бир пешәкар, тәчрүбәли сәнәткар, бир гајгыкеш инсан кими кәнч актјорлара көмәк кәстәрмиш, онларын актјорлуг сәнәтинә мүкәммәл јијәләнмәсинә, сәһнәдә ајаг тутуб бәркимәсинә јахындан көмәк етмишдир. Театрын баш режиссору, республиканын әмәкдар инчәсәнәт хадими Б. Гәләндәрли кәнч јарадычы гүввәләр адындан 1939-чу илдә доғру олараг етираф едирди ки, «Театрымызын инкишаф јолунда узун илләр әмәк гојмуш... Јунис Нури кәнч кадрларымызын гочаман мүәллимидир» (18). Азәрбајҗан ССР халг артисти вә Ермәнистан ССР әмәкдар артисти Әли

Јунис Нури илэ таныш олдум. О заманлар о, Јереван театрынын көркөмлү сәнәткары иди.

Демек олар ки, Јереван театрында чалышдыгым мүддәт әрзиндә¹ әксәријјәт тамашаларда Јунис Нури илэ сәһнәдә тәрәф-мүгабил олмушам. Неч бир заман онун ата мәһәббәти илэ биз кәңчләрә олан гајгыны унутмарам.

Јадымдадыр. Нәдәнсә мән театрдан кетмәк истә-јирдим. О вахт биз «Һинд гызы» әсәрини тамашаја һазырлајырдыг. Гурулушчу режиссор Чанан иди. Мән Томсон ролунда чыхыш едирдим. Јунис Нурија Рајчаран ролу тапшырылмышды.

Мән о күнләр Бақыја гајытмаг мејлиндә олдугум үчүн мәшгләри чох һәвәссиз апарырдым. Режиссор Чанан мәни јанына чагырыб мәсәләни өјрәнди вә бу-на гәти е'тираз еләди. О күнүн ахшамы Јунис Нури мәни евинә чагырды. Әлбәттә, мән онун дә'вәтини гә-бул етмәјә билмәздим.

Будур, ахшам онлардајам. Һәр икимиз стол арка-сында отуруб сәһбәт едирик. Сонрадан билдим ки, Ча-нан Јунис Нуридән хәһиш едиб ки, мәним башыма ағыл гојсун, мәни кетмәк фикримдән дашындырсын.

Јунис Нури һәмни ахшам мәнә мәсләһәт көрдү ки, евә, атама мәктүб јазыб бу һагда онун фикрини өјрәним. Онун о вахт дедији бу сөзләр, инди дә јадым-дадыр:

— — — — —
1 1934—1946-чы илләрдә

— Атаи сәнә гајытмағы мәсләһәт көрсә, о заман гајыт. Амма инанмырам ки, атаи сәнии бу фикринә шәрик олсун. Чүнки ата һәмшә өвладының сәадәтини истәјир, амма тәәссүф ки, бә'зән өвладлар буну һисс етмир.

Бу фикрә Чанан да шәрик олду.

О күнүн сәһәри мән Бакыја, атама мәктуб јазыб өз гәрарымы билдирдим. Сәбрсизликлә чаваб көзләјирдим.

Он күн кечди. Нәһајәт атамдан мәктуб алдым. Мәктубун бир јериндә белә јазырды:

«...Оғул, сән өз севдијин сәнәтдә инкишаф етмәк, учалмаг истәјирсәнсә, онда сәнәттин бүтүн чәтинликләринә дөзмәлисән. Бу театрдаи о бири театра кечмәклә сәнәткар олмаг олмаз».

Сәһәриси күн мәктубу Јунис Нуријә көстәрдим. О охуду, сонра меһрибан бир тәбәссүмлә мәни гучаглајыб алынымдан ендү.

Ошун көзләриндә севинч јашы көрдүм. Бәли, о мәни доғма өвлады кими хошбәхт көрмәк истәјирди.

О күндән биз меһрибан дост олдуғ. Истәр шәһәрдә, театрда, истәрсә рајона кедәндә, кәндләрдә, о һәм сәһнәдә тәрәф-мүғабил иди, һәм дә сирдаш, гајыкеш ата, фәдакар јолдаш!

О сәнәттин фәдаиси иди. Јашының чохлуғуна бах-мајарағ ән узағ рајонлара белә кәчлик еһтирасы илә

көдир, јорулмадан бизи дә чошгун ишә чөлбөдирди.

Јунис Нуринин ишыгылы, меһрибан сурәти мәним гәлбимдә хәл арзуларла әбәди јашајыр» (27, с. 1 — 3).

* * *

Јереван Азәрбајҗан Дөвләт драм театрынын јарадычы һеј'әти кетдикчә кенишләнир вә мөһкәмләнирди. Театра истәдәдлы көнчләр кәлирди. Онлардан бир гисми Азәрбајҗандан дә'вәт едилирди. Бу актјор һеј'әтинин чошгун әмәји сәјәсиндә театр мөвсүмдән-мөвсүмә даһа да камилләнир, реалист јарадычылыг јолларында јени-јени гәләбәләр әлдә едир, тамашачыларын дәрин рәғбәтнин газанырды. Бу күн биз 1930 — 1940-чы илләрдә театрымызын инкишафында әмәк сәрф етмиш актјорларын адларыны һөрмәтлә хатырламағы өзүмүзә борч билирик: Јунис Нури, Мәммедбағыр Гараханов, Зарик Терјан, Чәмил Әлијев, Адрик Дерзакјан, Әзиз Сүләјманов, Гафар Һәгги, Имамверди Бағыров, Закир Шаһбазов, Һәсәр Агајев, Аббасгулу Тағыјев, Гөзәнфәр Мәликов вә Ибраһим Һүсәјнов (дајы оғлу вә биби оғлу), Наибә Әлијева, Роза Һүсәјнова, Зүләјха Бабајева, Хәдичә, Мәммәдрза Гөнизадә, Сара Әлијева, Һүсәји Әрәбоғлу, Асәф Әлиханов, Камил Губушов, Әјјуб Һагвердијев, Мәммәдсәдыг Нуријев, Әли Зейналов, Ганбај, Әтајә Әлијева, Һәсәнага Мирзәјев, Исмајыл Дағыстанлы, Солмаз ханым, Әскәр Рәһимов, Күлзәр Рәһимова, Әшрәф Гули-

јсв. Мидхәд Рәсулзадә, Адил Мәммәдов, Дилара Мәм-
мәдова, Исфәндијар Һүсәјнова, Нвард Әлиханова, Әли
Шаһсабаһлы (һәм дә режиссор) вә башгалары.
Онларын һамысы пешәкар актјорлар иди. Онлардан
бир чоху һәјатынын узун илләрини Јереван Азәрбај-
чан театры илә бағлады, бә'зиләри дә бурада бир гә-
дәр ишләдикдән сонра Азәрбајҗанын мухтәлиф театр-
ларына дәјишилди. 1930—1950-чи илләр арасында
узун илләр театрда ишләмиш актјорлардан онун ве-
тераны вә ағсаггалы Јунис Нуридән башга М. Б. Га-
раханову, Ә. Зејналову, Ә. Сүләјманову, З. Терјаны,
А. Дерзакјаны, Ә. Әлијеваны, Һ. Мирзәјев, Ч. Әлије-
ви, А. Тағыјев, З. Шаһбазову, К. Рәһимованы,
И. Һүсәјнову, Н. Әлиханованы, А. Мәммәдову, Ә. Шаһ-
сабаһлыны вә башгаларыны көстәрә биләрик. Театр-
рын икиншафында, кәнч актјорларын пухтәләшмәсин-
дә узун илләр онун баш режиссору олмуш Бахшы Гә-
ләндәрлинин хидмәтләри бөјүкдүр. Рза Мәммәдов
јерли театр рәссамы кими мәһз бу театрда јетиниши-
дир. Јунис Нури онларын һамысына аталыг гәјгысы
көстәрмиш, уstad мүәллим олмуш вә онлардан дәрии
һөрмәт көрмүшдүр. Һамы она «баба» дејә мүраҗиәт
едәрди.

Театр аләминә мәһз Јереван Азәрбајҗан Театры
сәһнәсиндә гәдәм гојан, мүрәккәб актјорлуг сәнәтиниә
бурада јијәләнән вә јүксәлән бир сыра кәнч сонралар
көркәмли сәнәткарлар кими танымыш, Ермәнистан

республикасынын фəхри адларына лəјиг кəрүлмүшдүр. Əли Зейналова, Зарик Терјана, Мəммədбагыр Га-раханова, Чəмиля Əлијева, елə дə јашлы нəслин нума-јəндөлəри олан Нвард Əлихановаја вə Əли Шаһсабаһ-лыја бу театрын актјорлары кими республиканын əмəкдар артисти ады верилмишдир. Театрын баш ре-жиссору Бахшы Гəлəндəрли исə Ермəнистан ССР əмəкдар инчəсəнəт хадими адыны алмышдыр.

Илк јарадычылыг аддымларыны Јереван Азəр-бајчан театрында атан бир сыра кəнч актјор сопра-лар Азəрбајчанын кəркəмли сəһнə усталарына чев-рилмишлэр. Азəрбајчан ССР халг артистлəри Əшрəф Јусифзadə, Əјјуб Нагвердијев, Əли Зейналов, əмəкдар артистлэр Гафар Нəгги, Имамверди Багыров, Əтајə Əлијева, Камил Губушов, Азəрбајчан ССР əмəкдар инчəсəнəт хадимлəри режиссорлар Нəсəн Агајев вə Əшрəф Гулијев өз кəнчлїјинин бир чох иллəрини Је-реван Азəрбајчан Театрында кечирмишлэр.

1940-чы илə гəдэр театрын јарадчылыг инкиша-фында Бакыдан дə'вəт едилмиш вə гыса мұддəт олса да бурада ишлəмнн кəркəмли актјорларын дə əмəји бəјүкдүр. Олардан хусусəн ССРИ халг артисти Ис-мајыл Дагыстанлыны, Азəрбајчан ССР халг артисти Казым Зијаны нəрмəтлə хатырлајырыг. Азəрбајчан ССР халг артисти Рза Əфганлынын театрын «1905-чи илдə» тамашасында (1935) кенерал-губернатор ролун-да чыхышы инди дə кəзүмүз гаршысындадыр.

Јереван Азəрбајчан театры 1930—1932-чи иллэр-

дә бир сыра јадда ғаман әсәрләр тамашаја ғојмушдур. М. Ф. Ахундовун «Ғачы Ғара», Ч. Чаббарлынын «Севил», «Алмаз», А. Ширванзадәнин «Намус», Ч. Мәм-мәдгулузадәнин «Олүләр», Аверјановун «Мүбаризә», Н. Нуријевин «Чинар алтында мәһәббәт» тамаша-зари театрын сәнәткарлыг јолларында јени јүксәлишини сүбүт едирди. Јунис Нури бу тамашаларда бир сыра парлаг сәнә сурәтләри јаратмышдыр. Бунлардан хүсусән Ғачы Ғара («Ғачы Ғара»), Атакыши («Севил»), Афтил («Алмаз»), Ғајранет («Намус»), Шейх мәдгулузадәнин «Олүләр», Аверјановун «Мүбаризә», Ибраһим («Чинар алтында мәһәббәт») дигәти чәлбәтмиш, тамашачылар вә мәғбуат тәрәфиндән һәрарәт-лә ғаршыламышдыр. 1932-чи илдә «Гызыл шәфәг» гәзетиндә чыхан бир рәјлә Аверјановун М. Чанан тәрәфиндән Азәрбајҗан һәјатына тәбдил едилмиш «Мүбаризә» пјесинин тамашасында бир сыра ифачылар сырасында Јунис Нуринин ојуну да тәрифләндирди. Орада охујурт: «Ашпаз ролунда Закир, Түкәзбан ролунда Сара, Ағча бачы ролунда Адрик вә Фиридун бәј ролунда Јунис Нури јолдашлар ролларыны ләј-гәтлә ифа едирләрди» (30).

Јунис Нуринин Ч. Чаббарлы драматуркијасында мүвәфғәғнијәтли ролларында бири дә Афтил («Алмаз») олмушдур. Азәрбајҗан совет драматуркијасынын көркәмли әсәрләриндән бири олан «Алмаз» пјесиндә прәди чәкидән мүнүм проблемиярин—Совет һакимијәтинин илк илләриндә јени инсанын форма-

лашмасы, кәндии сосналистчәсинә јенидән гурулма-
сы, сифи дүшмәнә гаршы мүбаризә кими проблем-
ләрни бәдний һәллһндә драматург кәнч мүәллимә Ал-
мазла јанашы Афтил сурәтинә дә хүсуси әһәмијјәт
вермиш, ону чашы, типик бојаларла гәләмә алмыш-
дыр. Јени һәјат уғрунда мүбаризәдә Алмасын кәндии
саглам гүввәләринә, биринчи нөвбәдә Афтил кими
јохсул кәндилләрә архалаймасы, кәндилләрин сијаси-
шүүрунун икиншафына чалышмасы һәјат һәгигәтлө-
ринә тамамилә ујғун кәлһрдә вә мәһз Ч. Чаббарлы-
нын Алмаз—Афтил хәттинә бу мөвгеләрдән јанашма-
сы өзүнү доғрулдурду.

«Алмаз»тамамасында Јунис Нури Афтилин ролу-
ну мәһарәтлө ифа етмиш, драматургун Афтил сурәти-
нә аид етдији бүтүн характерик чәһәтләри сәһнәдә
парлағ сурәтдә чаһландырмышдыр. Драматургун фик-
ринә вә Јунис Нуринин ојунуна корә Афтил совет һә-
кимиијјәти сәјәсиндә әсрләрин зүлмүнү чијинләриндән
атмыш, ајылмыш, һачы әһмәдләрин ич үзүнү тачы-
мыш, кечмиш ағаларына чәсарәтлө «ағ олан», һазыр-
чаваб кәндии сурәтидир. Өмрү боју сөзүнү ичәри са-
лап, һагг сөзүнү сојләмәјә чәсарәт етмәјән Афтилин
инди дили ачыламышдыр. Һеч кәсдән горхусу јохдур.
Сөзүнү һәр кәсин үзүнә ачығ дејир, каһ һәгиги мәһна-
да, каһ зарафатла, каһ да бә'зәи јүнкүл, бә'зәи дә ачы
кинајә илә. Һарада нечә мүнәсибдирсә елә. Бунуи
үчүн әсәр она бојук имканлар верһрдә. Афтил—Јунис
Нури өз кәндиси Очағгулулу гөлчомағларә мејл ет-

дијниә көрә зарафатла төгид едир, сәһвини баһа сал-
мага чалышырды. Кәнди бәјәнмәјән Чамалла истәһза
вә кинајә илә данышырды. Голчомаг Ибадла гар-
шылашанда исә бу истәһза вә кинајә нифрәт
гарышыг сарказма чевриларди. Афтиә — Јунис
Нури бу үч сурәт — Очаггулу, Чамал вә Ибад
арасындакы фәргә ајдын дәрә едирди. Очаггулу
вә Чамал дүзәләсәи адамлар иди вә Афтил — Јунис Ну-
ри онларла нифрәтлә данышмырды. Голчомаг Ибад
исә онун дүшмәни олдугундан мимикада чиддилик,
аһәнкдә кәскинлик, сөз вә ифадәләрдә ачылыг билди-
рди. Афтиә — Јунис Нури дүшмәнләрни гаршысын-
да мәрд-мәрданә дурур, онлары чәсарәтлә ифша едир-
ди. Јунис Нури драматургун јаратдыгы мүрәккәб ан-
ларда да Афтилин зиддијјәтли психоложи аләмнин
усталыгла ашкара чыхара билирди. Онун дүңјакөрү-
шүндә бә'зәи баһ верән тәрәддүдләр (хүсусән үчүнчү
пәрдәдә) бу зиддијјәтин, мүрәккәб психоложи әһвал-
руһијјәнин јаранмасынын әсас сәбәби иди. Афтил —
Јунис Нури тәрәддүдләрдән узагланшыгча онун әһ-
вал-руһијјәси дә дәјиширди. Тәрәддүдләрә тамамилә
сон гојулдугда исә Афтил — Јунис Нури там мә'нада
Алмазын мүдафнәчисинә вә мәсләһәтчисинә чеври-
лир, дүшмәнләрә гаршы даһа гәти вә амансыз олурду.
Афтил сурәти Јунис Нуринин үрәјинә чох јатырды.
Хүсусән онун дадлы-дузлу данышыгы, аталар сөзү вә
зәрб-мәсәлләри ишләтмәси, сәдәлији вә сәмимилији
Јунис Нуријә хош кәлирди, чүнки онун өзү дә һәјатда

мәһз белә иди.

Јунис Нуринин 1931-чи илдә вә сонралар јаратды-
гы ән марағлы сәһнә сурәтләриндән бири дә һачы Га-
радыр. Өлмәз драматург М. Ф. Ахундовун «Һачы Га-
ра» комедијасы өз идеја-бәдни мәзмунуна көрә истәр
мүәллифинин јарадычылығында, истәрсә бүтөв Азәр-
бајчан драматуркијасы тарихиндә бөјүк әһәмијјәтә
мәлик олан бир әсәрдир. Орада ирәли чәкилән ичти-
ман проблемләр өз дәврү үчүн мүстәсна дәрәчәдә ва-
чиб вә актуал олмушдур. Әсәрин баш гәһрәманы һа-
чы Гара типик хәсис сурәти олса да вә өз сәчијјәси
е'тибары илә дүнија әдәбијјатында јаранмыш бир сыра
мәшиһур хәсис сурәтләри илә јанашы дурмага һагг га-
занса да комедијада М. Ф. Ахундову бир сыра чох ва-
чиб проблемләр дүшүндүрмүш вә о, бунларын бәдни
һәлли үчүн типик һадисәләр вә сурәтләр гәләмә ал-
мышдыр. Сөз јох, бу һадисәләр вә сурәтләр Һачы Га-
ра сурәти илә әлағәдар шәкилдә верилмиш, онун ха-
рактерик хүсусијјәтләринин ашкара чыхармага көмәк
етмишдир. Бөјүк драматург XIX әсрин биринчи јары-
сында Азәрбајчанын ичтиман һәјатында баш верән
ејбәчәрликләри, пула һәрислији вә һијләкәрлији, ава-
ралыгы вә тәнбәллији, горхағлыгы вә јалтағлыгы,
көндлиләрин һүгугларынын тапдаланмасыны, хәсис-
лијин ачы нәтичәләринин амансыз тәһгид атәшиннә тут-
мағла јанашы, зәһмәткеш инсанлары учалтмыш, әмәк-
севәрлији, саф мәһәббәти, халғларын гардашлығыны
сәмимијјәтлә тәрәннүм етмишдир.

«Һачы Гара» комедијасынын ичтиман мәзмуну онун сәһнә көзәллијини дәриндән дујан кәнч, исте'- дадлы режиссор, сонралар ССРИ халг артисти Вартан Әчәмјанын бөјүк сә'ји, актјорларын мәһарәтли ојуну нәтичәсиндә тамаша бөјүк мүвәффәғијјәт газанмыш- ды. Сонралар В. Әчәмјан дејирди ки, әсәрдә «ән коло- ритли фигура Һачы Гарадыр» (49, с. 56). Елә мәһз буна көрә дә о, бу сурәтә хүсуси диггәтлә јанашмыш, ролун ифачысы Јунис Нуријә Һачы Гаранын башга ифачыларындан фәргли олараг јени бир тип јаратмаг- да көмәк етмишди. Режиссорун вә актјорун сых јар- дымчылыг әмәкдашлыгы сајәсиндә Һачы Гара—Јунис Нуринин ифасында моңументал бир сурәтә чеврил- мишди. Актјор Һачы Гаранын мүрәккәб характерик хүсусијјәтләринин, дәјишкән психоложи әләминин бү- түн инчәликләрини бөјүк усталыгла ифадә едирди. Бу хүсусијјәтләр чохдур вә актјор үчүн мә'лум чәттилик- ләр јарадырды. Актјор вәзијјәтдән-вәзијјәтә кечмәли- дир: Һачы Гара—хәсис вә пул дүшкүнү; Һачы Гара— «икид» вә «горхмаз», Һачы Гара—горхаг вә јалтаг; Һачы Гара—зүлмкар вә әзәзил. Јунис Нури онун бү- түн бу кејфијјәтләринин сәһнәдә мәһарәтлә чанланды- рыр, тамашачыларда һачы гаралара гаршы дәрин нифрәт һисси ојада билирди. Јунис Нури Азәрбајчан сәһнәсиндә бу сурәтин башга ифачыларындан фәргли олараг, тамамилә јени сәпкидә, чидди драматик, һәт- та фачиәви планда ојнамышдыр. Бу, Һачы Гара сурә- тинин комик вәзијјәтләрә дүшүб тамашачыларын ачы

күлүшлөрүнө мане олмамын, экинчө күлүшү даһа да күчлөндүрмишдир. 1936-чы илдө Јереванда «Һачы Гара» тамашасына бахан ССРИ халг артисти И. Дағыстанлы Јунис Нурини јаратдығы Һачы Гара сурәтини жүксәк гүјмәтләндирди. О. јазырды: «Јунис Нури бир актјор кими драматик жанрда икишаф етмишдир. Мөн ону комик роллар ајнајан артист кими нә көрмүш, нә дә ешитмишдим.

Һачы Гаранын ролу Јунисә тапшырыланда (режиссор В. Әтәмјан), белә бир рол бөлүсү бир аз гәрибә көрүндү. Ахы Һачы Гаранын ролуну һәминчә комик артистләр ифа етмишләр. Јунис Нури исе комик дејилди.

Сонра ајдынланды ки, режиссор вә актјор Һачы Гара сурәтини комик планда дејил, драматик, һәтта фачиәви планда вермәк истәмишләр.

Бу, ағлабатаи ишди. Вә доғрудан дә, Һачы Гаранын характериндә олан хәсислик, худпәсәндлик, көзү ачылыг онун башына фачиә кәтирди. О, өз-өзлүјүндә ағыр фачиәли вәзијјәтләрә дүшүр. Лакли онун мәһз бу вәзијјәти күјмәлидир. Јунис Нури Һачы Гара ролуну мисилсиз мүвәффәгијјәтлә ифа етди. Онун чаңлы вә сәмини ојуну мәним хатиримдән һеч бир заман силнимәз». (22, с. 10—11). И. Дағыстанлы буну да хатырлајырды ки, Јунис Нури кечид сәһнәләрини һејрапедичи инчә вә усталыгла баша дүшүрдү.

Јунис Нури, драматургуи јаратдығы имканлардан мәһарәтлә истифадә едәрәк, Һачы Гаранын мүхтәлиф

вэзифјетлэрдэ чилддөн-чилдэ кирмәсини бөјүк уста-
дыгла нүмајиш етдирирди. Аракея вә Мкртичлэ кө-
рүш сәһнәсиндә һачы Гара—Јунис Нури пул күчүлө
зорбалыг едир, јохсул әкиичиләрә һәрбә-гадага кәлир
вә бүтүн бунлары там инамла һәјата кечирирдисә, на-
чаликнин гаршысында онда инамсызлыг, горху, јал-
тағлыг һөкм сүрүр, о, тир-тир әсирди. Һәр ики һалда
агтјорун ојуну башдан-баша инандырычы иди, хәсис
Һачы Гаранын чүрүк мә'нәви аләминни реалист боја-
ларла ашкара чыхарырды.

Јунис Нури 1938—1939-чу илләрдә дә «Һачы
Гара» тамашасында ејин усталыгла ојнамышдыр.
(Һәмин тамашаларын гурулушчу-режиссору Б. Гәләндәрли иди).

Јунис Нуринин јаратдыгы марағлы сәһнә образ-
ларындан бири дә Ч. Мәммәдгулузадәнин «Өлүләр»
комедијасындакы Шейх Нәсруллаһ иди. Бу әсәр Јере-
ван Азәрбајҗан драм театрынын сәһнәсиндә дәфәләр-
лә (1932, 1936-чы вә с. илләрдә) тамашаја гојулмуш-
дур. 1932-чи илдә тамашанын гурулушчу режиссору
М. Чанан, 1936-чы илдә исә Б. Гәләндәрли олмуш-
дур.

«Өлүләр», XX әср Азәрбајҗан драматуркијасында
феодал-дәрәбәјлик дүнјасынын дәһшәтли ејбәчәрлик-
ләрини амансызчасына ифша едән гүдрәтли бир әсәр-
дир. Өлмәз пигилабчы-демократын «Өлүләр» адлан-
дырдыгы адамлар торпағын алтында јатанлар јох,
мәһз шәрәфсиз, гәддар, зүлмүкар, иадан вә фанатик

дириләрдир. Мәһз онларын үзүндән Шејх Нәсруллаһ киһи фырылдагчылар мүсәлман дүңјасынын рәзаләтләринин үстүнә јени рәзаләтләр артырырлар. Мүәллиф сәһијјәви һадисәләр, типик сурәтләр вәситәсилә чүрүк дүңјанын үзүндән һәмни рәзаләт пәрдәсини көтүрүб, рәзил, намуссуз вә зүлмкар «мө'тәбәр» адамлары—фанатик һачылары, мәһһәдиләри, һәтта онларын торуна дүшмүш гејрәтсиз зијалылары бүтүн чыһпағлығы илә бһабыр едир. Јери кәлминикән јада салаг ки, һигилабдан әввәл диндар мүсәлманлар «Өлүләр» комедијасыны мәһз бу кејфијјәтләринә көрә гылыңчла гаршыламыш, ислам динини тәһгир едән бир әсәр адландырмыш, Шејх Нәсруллаһ ролунун ифачыларына исә өлүм фитвасы вермишдиләр.

Совет һакимнјәтнин илк доврләриндә, дини фанатизм һәлә дә јашамагда давам етдији вә она гаршы күтләви мүбаризә апарылдыгы бир заманда «Өлүләр» комедијасы мүстәсна дәрәчәдә бөјүк әһәмијјәтә малик иди. Онун тамашасы һәр јердә олдуғу киһи, Ермәнистанда да бөјүк мүвәффәғијјәтлә кедир, халг арасында мүһүм тәблиғати, маарифләндиричи рол ојнајырды.

Мә'лумдур ки, һәр бир тамашанын мүвәффәғијјәти бүтүн актјор ансамблынын, хүсусән баш ролда чыхыш едән актјорун мәһарәтли ојунундан асылы олур. Шејх Нәсруллаһ ролунда чыхыш едән Јүһис Нури тамашанын бүтөвлүјү, мүәллиф идејасынын тамашачыја там чатдырылмасында өз актјорлуг исте'дадынын рәһкарәнк бојаларындан бачарыгла истифадә едир.

һижлөкөр шејхнн тиник суретинн јарадырды. Јунис
 Нуринн Шејх Нәсруллаһ ролунда дөфәләрлә көрмүш.
 актјорлар вә театршүнаслар актјорун бу ролу инчә
 бир тәкннлдә ишләдијинн, она јени чизикләр ашыла-
 дығыны с'тираф едирләр. О, мүәллиф тәрәфиндән
 драматик планда ишләнмиш Шејх Нәсруллаһ сурәти-
 нә бир һөзинлик, лиризм дахил едирди. Јунис Нури-
 нин ифасында Шејх Нәсруллаһ габагча бир мүдри-
 к, эличәнаб, нәчиб сифәтли, инчә гәлбли, шәрәф вә һөр-
 мәтә лајиг бир шәхс кимн чанланырды. Даһа доғрусу
 фанатик мүсәлманлар ону белә бир шәхс һеса-
 б едир-
 диләр. Тамашачы исә онун алчаг, икнүзлү, позғун,
 јаланчы, гарынгулу бир шәхс олдуғуну Јунис Јури-
 нин ифасындан, онун сөһнәдә ајры-ајры штрихләрин-
 дән, Шејх Әһмәдлә диалогларындан, һәрәкәт вә бахы-
 шындан ајдын һисс едирди. Јунис Нури Шејх Нәсрул-
 лаһын мөһз бу ики аләминн бөјүк дөғиглик вә инан-
 дырычылығла тамашачыја чатдырыр, Шејхн она та-
 нытдырырды. Јереван Азәрбајчан театрынын 1936-
 чы ил тамашасында Искәндәр ролунда чыхыш едән
 Н. Дағыстанлы Јунис Нуринин Шејх Нәсруллаһ ро-
 луну белә тәһлил едир: «Мән бу ролда чох артистләр
 көрмүшәм. Демәлијәм ки, Јунис дајы она тамамилә
 јени мә'на верди. Онун ифасында Шејх Нәсруллаһ
 чох меһрибан, һәгиги бир алим, диндар вә пак бир
 шәхс кимн көрүшүрдү. Адам һеч инана билмирди ки,
 Шејх Нәсруллаһ позғунун, әхлағсызын, јаланчынын
 вә гарынхорун биридир. Онун јерини, бахышы, һәрә-

кәтләри, данышыг тәрзи, сәсинин аһәнкдар ифадәси она нәрәстиш едән һачылары, мәшәдиләри, күтбејин, керидә галмыш Әли бәј вә һејдәр аға кими динин вә фанатизмин гулу олан зијалылары өзүнә тәрәф чәкирдиди.

Лакин икничи нәрдәдә Шејх Нәсруллаһ — Јунис дајы тамамилә танынмаз олур. О бурада бир лоту, дадлы иловун вургуну, әјјаш бир адам кими көрүнүр, о, гадылларла вахт кечирмәк истәјир, кичик јашлы ғызларын намусуна тохунур, әл чалараг ојнајыр.

Јеребан сәһнәсиндә, истәр режиссор Б. Гәләндәрли, истәрсә ролун ифачысы Јунис дајынын шәрһи илә јаранмыш Шејх Нәсруллаһын сурәти инчәсәнәт хәзинәсиндә өз лајигли јерини тапа биләр» (22, с. 12).

Јери кәлмишкән демәлијик ки, о заман һәлә кәнч бу күн исә мәрһум ССРИ халг артисти Исмајыл Дағыстанлы «Өлүләр»дә Искәндәр ролуну чох бөјүк мәһарәтлә ифа етмиш, Јунис Нури илә бирликдә тамашанын бөјүк мүвәфғәғијјәтинә сәбәб олмушду. Јалныз ади тамашачылар дејил, һәм дә ермәни сәһнәсинин ән мәңһур актјорлары белә «Өлүләр» тамашасына мәфтунлуғла бахмыш вә ону әсл сәнәткарлыг нүмунәси кими гијмәтләндирмишләр. Һрачја Нерсесјан, Ваһрам Папазјан, Вағарш Вағаршјан, Авет Аветисјан, Гуркен Чанибекјан (һамысы сонралар ССРИ халг артисти адыны алмышды). Азәрбајчан театрынын сәһнәсиндә «Өлүләр»ә бахмышлар, Һ. Нерсесјан дејәрмиш ки,

мән дә Искәндәри ојнамаг истәрдим, һәм дә Исмајыл Дағыстанлыдан пис ојнамаздым (48, с. 92).

Буну да јада салаг ки, бөјүк ермәни јазычысы А. Ширванзадә 1932-чи илдә Јереван Азәрбајчан театрынын сәһнәсиндә «Өлүләр»ә тамаша етмишдир. Бундан башга о, тамашадан габаг өз бөјүк досту Чәлил Мәммәдгулузадә барәсиндә, елә дә әсәрин мәзијјәтләри һаггында парлаг нитг сөјләмишдир (20).

Театрын 1932-чи вә сонракы илләрдәки ән јахшы тамашаларындан бири дә бөјүк ермәни әдиби А. Ширванзадәнин «Намус» әсәри олмушдур. 1932-чи илдә тамаша һазырланаркән А. Ширванзадә онун тәләји илә чох јахындан марагланмышдыр. О, демәк олар һәр күн мәшгәләләрдә иштирак етмиш, актјорлара мәсләһәтләр вермишдир. Бу мәсләһәтләр ролларын маһијјәтини дүзкүн баша дүшмәк вә инандырычы сәһнә образлары јаратмаг үчүн актјорлара хејли көмәк етмишдир.

«Намус» пјеси мүәллифинә бөјүк шөһрәт кәтирән ејни адлы роман әсасында јазылмышды. Шамахи кими кичик гәза шөһәриндә баш верән һадисәләри тәсвир етмәклә А. Ширванзадә мүнһүм ичтиман-әхлаги проблемләрә тохунурду. Әсәрин гәһрәманларынын јашадыгы мүнһүндә чүрүк ата-баба адәтләринин дағылдыгындан дәһшәтә кәлән Бархудар кими аталар нә гијмәтә олур-олсун өз «намус»ларыны горумага чан атыр, бунун үзүндән исә өз өвладларынын фачиәсинә, мәһвиңә сәбәб олурдулар. Сүсәнлә Сејранын фачиәси

мәһз «намус» гурбаны олан Бархударын инадынын пәтичәси иди. Ушаглыгдан бир-бирини севән, бир-бирини дејиклисн олан Сусәнлә Сејран, кәбинә вә тоја гәдәр көрүшү гадаган едән килсә гануиларыны позмушдулар. Иззәти — нәфси «тапдаланмыш» Бархудар чәмијјәтдә өз «намус»уну горумаг үчүн Сусәни башгасына, тачир Рүстәмә әрә вермәји гәрара алып. Әсл фачиә дә бундан сонра башлајыр. Сејран, Рүстәмин шәрәфини алчалтмаг үчүн еһтијатсыз, лакни тәһлүкәли ифадәләр ишләдир. Намусу тапдаланмыш Рүстәм Сусәни өлдүрүр. Сејран да өз һәјатына сон гојур.

Јунис Нурн тамашада Сејранын атасы һајрапетин ролуну ифа едирди. Догрудур, һајрапет һадисәләрин кедишиндә әсас рол ојнамыр. Мүәллиф гәјәсинә көрә о, көмәкчи, лакни чох лазымлы сурәтдир. Әмәксевәр, мүлајим, намуслу, меһрибан бир шәхс олан һајрапет Бархударла ата-баба гоншулуғунун гәдр-гијмәтини көзәл билән, ушагларын сәадәтини үрәкдән арзулајан нәчиб бир инсандыр. Јунис Нурини јаратдыгы һајрапет сурәти дә сәһнәдә белә мәһналандырылмышдыр. Јунис Нурини ағыр, тәмкинли јериши, меһрибан даһышыгы, һәрарәтли бахышлары сурәтин маһијјәтинә там ујғун кәлирди. Бунула бәрабәр, сәһнәдә вәзијјәт дәјишидикчә, фачиә јеткинләшидикчә актјор да дәјиширди, һајрапетин гәлбиндә гопан һәјәчанлар вә тәлатүмләр Јунис Нурини гәмли бахышларында, зәифләјән сәсиндә, әлләрини титрәмәсиндә, гејри-сабит јеришиндә ајдын һисс олунурду. Көнчәләрин өлүмүн

дән сарсылан Һајрапет — Јунис Нури там бир фачиә кечирмәји бачарырды. Бу фачиә Һајрапетин өз зәманәсилә, даһа зорба олан Бархударла, намус гаршысында күчсүзлүјү, ачизлији илә бирләшәрәк даһа ағыр тә'сир бағышлајырды. Јунис Нури Һајрапетин бу кејфијјәтини дә мәһарәтлә тамашачыја чатдырырды. Јунис Нурийин ојуну тамашанын идеја мәзмунуну ачмагда вә бүтөвлүјүнү тә'мин етмәкдә чидди еһәмијјәтә малик олмушдур.

Бир сыра диггәтәләјиг әсәрләрлә бирликдә «Намус» әсәри дә театрла тамашачы арасында сых үнсийјәтнин јаранмасына етбәб олмушдур. Театр халгын үрәјиндән хәбәр верән дә гәдәр чох әсәр тамашаја гојурдуса вә бу әсәрләрин бәдии кејфијјәтиниң иә гәдәр чох тә'мин едирдисә, тамашачы да театра бир о гәдәр чох бағланырды. «Намус» пјеси дә белә әсәрләрдәнди. Азәрбајчанлы тамашачы әсәрдә өзүнү дә, өз кечмиш һәјатыны да, онун һәлә дә јашамагда олан чиркин галыгларыны да көрүр вә үрәкдән тә'сирләнирди... А. Ширванзадә елә бир мовзuja тохунмушду ки, һәм ермәни, һәм дә Азәрбајчан халгына бәрабәр шәкилдә анд иди.

Сонраки илләрдә Јереван Азәрбајчан театры «Намус»у дефеләрлә тамашаја гојмушдур. Булардан хүсусән 1934—1935-чи театр мовсүмүндә јени гурулушта көстәрилән тамаша гејд едилмәјә лајигдир. Тамашанын гурулушуну режиссор Б. Геләндәрли вермиш-

ды. Роллары театрың ысте'дадлы. актёрлары ыфа едирдилэр: Јунис Нури Ђајрапет, М. Б. Гараханов Бархудар, Ә. Зејналов Сејран, З. Терјан. Сусән, Ә. Сүлејманов Рүстәм ролларыны мүвәффеңијјәтлә ыфа едирдилэр. «Намус»ун тамашасы заманы театрың салону доп-долу олурду.

1934-чү ыла декабрың 25-дә Јереван Азәрбајчан театры вә онун тамашачылары үчүн әламәтдар бир һадисә баш верди. Ђәмни күн «Намус» тамашасы заманы мәшһур ермәни актјору Ђ. Абелјан ермәни дилиндә Бархудар ролуну ыфа етди. Тамашачыларың дө-нә-дөнә алғышыладыглары бу тамаша Азәрбајжан—ермәни театр әлагәләри тарихинә диггәгәләјт бир һадисә, достлуг тамашасы кими дахил олду. Театрыңың Ђ. Ђовакимјаның јаздыгы кими «Тамаша әрзиндә театрың коллективи ыла Ђ. Абелјан арасында дәриң бир меһрибанлыг јаранды. Хүсусән Ђ. Абелјан вә Јунис Нури бир-бирини севдиләр. Ђ. Абелјан бүтүн актјорларың ојуңудан, хүсусән Јунисдән разы ыди, тамашадан сонра онларла шәкил чәкдирди» (60, с. 74).

Јунис Нури Јереван Азәрбајчан театры сәһнәсиндә Ђајрапет сурәтиндән сонра бир сыра башга ермәни сурәтләри дә јаратмышдыр. Булардан Ч. Чаббарлының «1905-чи ылдә» пјесиндә Аллаһверди, Г. Сундукјаның «Хатабала»сында Исаји, С. Рүстәмин «Гачаг Нәби»синдә Богдан, В. Вағаршјаның «Ђәлгәдә»синдә кешини ролларыны көстәрә биләрик. Мәзмунуна көрә мүхтәлиф олан бу сурәтләрини характерик чизкиләри-

ин Јунис Нури сәһнәдә инандырычылыгла чаңландыр-
мышдыр.

Өз фәалијјәтинин икинчи бешиллијинә гәдәм гој-
дуғу 1933—1934-чү ил театр мөвсүмүндән башлаја-
раг Јереван Азәрбајчан Дөвләт театрында әсл жүксә-
лиш нәзәрә чарпыр. 1933—1936-чы илләрдә театрын
репертуарына Ч. Чаббарлынын «Севил», «Од кәлини»,
«Јашар», «1905-чи илдә», Г. Сундукјанын «Хатаба-
ла», Ү. һачыбәјовун «О олмасын, бу олсун», Әбдүл-
һәг һамидин «Һинд гызы», А. Ширванзадәнин «На-
мус», Ч. Мәммәдгулузадәнин «Өлүләр», Шкваркинин
«Өзкә ушагы», М. Ибраһимовун «Һәјат», Тур гардаш-
лары вә Шејнинин «Үзләшдирмә», Молјерин азәрбај-
чанчаја «Чанчур Сәмәд» ады илә тәбдил едилиши
«Хәјали хәстә», јерли мүүллифләрдән Н. Әфәндијевин
«Од ичиндә», «Үысанчылыг», Ә. Зејналовун вә М. Б.
Гарахановун «Фәридә» кими пјесләри дахил иди вә
мүвәффәғијјәтлә тамашаја гојулурду. Театрын баш
режиссору Б. Гәләндәрлинин гејд етдији кими, һәмни
илләрдә «...биринчи новбәдә репертуар проблемини
доғру вә дүзкүн һәлл етмәк, јә'ни мәзмунча вә идеја-
ча көркәмли әсәрләрлә репертуары тәшкил етмәк вә
театрын иш методуну тамамилә јенидән гурмаг...»
(15) театрын гаршысында дуран мүһүм вәзифәләрдән-
ди. Јухарыдакы снјаһыдан ајдын көрүнүр ки, театр
һәмни вәзифәнин өһдәсиндән мүвәффәғијјәтлә кәл-
мишидр.

Јунис Нури бу әсәрләрдә өз көһнә вә јени ролла-

рында мөһарәтлә чыхыш едир, реалист, инандырычы, типик сәһнә сурәтләри ярадырды. Хүсусән Атакиши («Севил»), Аллаһверди («1905-чи илдә»), Нәсән («Яшар»), Јанардаг («Од кәлини»), Исаји («Хатабала»), Рза бәј («О олмасын, бу олсун»), Рајчаран («Һинд ғызы»), Рәһман («Ғысганчылыг»), Молла («Чанчур Сәмәд») вә санр ролларын ә'ла ифасына көрә Јунис Нури тамашачыларын дәрин рәғбәтнин газанмышыч Буилардан ән марағлысы Аллаһверди сурәти иди.

Ч. Чаббарлынын «1905-чи илдә» пјеси өз идеја-бәдин мәзмунуна, **драматуржи камиллијинә** көрә јалпыз мүүллифин јарадычылыгы үчүн дејил, Азәрбајчан вә үмумсовет **драматуржијасы үчүн** мүстәсна әһәмијјәтә малик олан бир әсәр иди. Азәрбајчан вә ермәни халғларынын әсри гардашлығына, халғларын ингилаби-мүбариз **әмәкдашлығына** һәср едилимиш бу пјесдә мүүллиф чанлы вә һәјати һадисәләр, реалист вә типик сурәтләр васитәсилә тәсвир етдији дөврүн вә мүһитин парлаг вә инандырычы мәнзәрәсини јаратмышдыр. Тәсадүфи дејилдир ки, пјес Загафгазијанын бүтүн Азәрбајчан театрларында дәфәләрлә бөјүк мүвәффәғијјәтлә тамашаја гојулмушдур. «1905-чи илдә» пјесин ермәни театрларынын да диггәтнин чәлб етмишидир. Пјес илк дәфә 1938-чи илдә Ленинанкан дөвләт театрында, сонра исә, 1957-чи илдә, Г. Сундукјан адына Дөвләт Академик драм театрында көстәрилмиш, тамашачылар тәрәфиндән бөјүк рәғбәтлә гаршыланмышдыр. Һәр икн тамашанын гурулушчу

режиссору ермәни совет сәһнәсинин гүдрәтли сәнәт-карларындан бири ССРИ халг артисти Вартан Әчәм-жан олмушдур.

Јереван Азәрбајчан драм театрынын сәһнәсиндә көстәрилән «1905-чи илдә» пјеси театрын ән мүнвәф-фәғијјәтли, ән тә'сирли тамашаларындан бири кими гижмәтләндирилмишдир. Режиссор Б. Гәләндәрлинин гурулушунда верилмиш тамашада Ч. Чаббарлынын бејнаһмиләл гәјәләри өз парлаг сәһнә тәчәссүмүнү тапа билмиш, бир сыра типик, реалист сәһнә сурәтлә-ри јарадылмышдыр. Ч. Чаббарлынын бөјүк бир мәһа-рәтлә гәләмә алдығы һадисәләр, јаратдығы сурәтләр, гаршыја гојдугу проблемләр театрын сәһнәсиндә бө-јүк бир инандырычылыгга чапландырылмышдыр. Ер-мәни вә Азәрбајчан халгларынын әсри достлуғунун парлаг рәмзи олан Аллаһверди илә Имамвердинин аиләләри арасында олан сәмини, һәрарәтли мүнәси-бәт, бу аиләләрин јени нәслинин нүмајәндәләри олан Соһа илә Бахшынын гаршылыглы мәһәббәти, нәһајәт халгларымызын һәјаты вә гардашлығы тарихиндә је-ни мәрһәлә олан ингилаби мүбаризә, бу мүбаризәдә јараныб бәркәјән ингилаби әмәкдашлыг вә достлуғ (Ејваз—Бахшы хәтти, Бахшынын чохмилләтли инги-лабчыларынын фәалијјәти), нәһајәт чаризмин төрәт-дијң милли гырғынлар вә оиларын ифшасы тамашада өз парлаг әксини тапмышды. Театрын ән истә'дадлы актјор һәјәти тамашада иштирак едирди. Јунис Нури

(Аллаһверди), Ч. Әлијев (Имамверди), Ә. Зејналов (Бахшы), З. Терјан (Сона), М. Б. Гараханов (Ејваз), З. Шаһбазов (Арам), И. Һүсејнов (кенерал-губернатор) вә башгалары өз ролларынын өһдәсиндән мәһарәтлә кәлирдиләр. Рәссам Ј. Левханјанын бәдии тәртибаты, бәстәкар А. Сатјанын мусигиси тамашанын тә'сир күчүнү хејли артырырды.

Јунис Нуринин јаратдығы Аллаһверди сурәти өз дәрин реализми, сәмимијјәти илә нәзәрә чарпыр, мүәллиф гајәләринә вә дүшүнчәләринә тамамилә ујуу кәлирди. Ермәни халгынын һәјатына јахындан бөләд олан актјор Аллаһвердинин бу садәләвһ, үрәјичыг, сәмими ермәни кәндлисинин мә'нәви әләмини, психолокијасыны чох сәмими вә тәбии бојаларла ача билирди. Јунис Нур сәһнәдә һеч бир чәтишлик чәкмәдән санки әсл бир Аллаһвердијә чеврилди. Һадисәләрин чәрәјанына мүвафиғ оларағ актјорун дәјишән, лакии даима тәбии мимикасы, јериши вә әл һәрәкәтләри, дапышыг тәрзи, хүсусән нитгә азча даһил едилән «ермәни» тәләффүзү Аллаһверди сурәтинин камиллијини тә'мин едән инчәликләр иди вә бүтүн буилар јалныз режиссор ишинин дејил, бәлкә даһа чох актјорун тәбии йстә'дадынын, ифачылыг габиллијјәтинин, үрәк сәсинин нәтичәси иди. Хүсусән ики «дүшмәнин» үзү үзә кәлдији сәһнәдә Јунис Нуринин ојуну чох сәмими, тәбии вә тә'сирли иди. Дәрин драматизмлә долу олан

бу сәһнәдә Јунис Нури өз азәрбајчанлы достуна — Имамвердијә мин бир телләрлә бағлы олан, өмрү-күнү онулла бир јердә кечирмиш, һәјатын ачысыны-ширинини бөлмүш Аллаһвердинин өз достуна һәр-рәтли гардашлыг дүјғуларыны, гардаш гырғынына дәрини нифрәтини, һәјәчан вә тәәччүбүнү дадлы-дузлу вә ифадәли бојаларла әкс етдирирди. Чар жандармы-нын күлләсиндән јараланан Аллаһвердинин — Јунис Нуринин һәјәчанла дедији «атап казаклардыр» сөз-ләри, онун дүшүнчәсиндә әмәлә кәлән ајдынлыгы парлаг шәкилдә әкс етдирирди. Индијәдәк милли гыр-ғынларын әсл сәбәбини баша дүшмәјән вә өзүндән асылы олмадан сәикәрә кирән Аллаһверди — Јунис Нуринин тәлаш вә һәјәчаны ән јүксәк зирвәјә галхыр, сөјләдији икнчә сөз исә милли гырғынларын торәди-чини олан чаризмә иттиһамнамә кими сәсләнирди.

Ики «дүшмәнин» — Аллаһверди илә Имамверди-нин үз-үзә кәлдији сәһнәдә Јунис Нуринин мисилсиз ојуну һағгында тамашанын гурулушчу режиссору Бахшы Гәләндәрли бизимлә сәһбәтиндә демишдир: «Һәмин корүш сәһнәси үчүн Аллаһверди — Јунис Ну-ринин мизанларыны тәјин едәркән она ајдынлашдыр-дым ки, о, нә кими мөвгә тутмалыдыр, түфәнки «дүш-мәнә» тәрәф нечә тушламалыдыр вә саирә. Мәлүғ зама-ны о мәним көстәришләримн дәгиг јеринә јетирирди. Лакин илк тамаша күнү о елә ојнады ки, мән севинчим-дән аз галыгдым дәли олам. Һәмин сәһнәдә Јунис Ну-

ри јашармын көзлөрүндөки севинч вә тәәччүб гарышыг бахышлары, бә'зән бүтүн бәдәнинин кечирдији сарсынты илә һәм өзү вә Имамверди арасында олан һәрарәтли вә сәминн мүнәсибәти хатырладыр, һәм дә Имамвердинин «дүшмәнә» чеврилдијинә көрә өз дәрин тәәччүбүнү билдирди. Б. Гәләндәрли сөзүнә давам едәрәк дејир, — Аллаһверди — Јунис Нури каһ түфәнкинин лүләсинн Имамвердијә (артист Чәмил Әлијев) тәрәф узатмагла, каһ да керн чәкмәклә, түфәнкин чахмагында тутдугу бармагынын титрәјинн илә, «ах-вах!» индалары илә вә лал ојуну илә Аллаһвердинин руһи әзабларыны там шәкилдә ифадә едирди. О. Имамвердинин дүшмән олдугуна инанмыр вә әтрафда чәрәјән едән һадисәләри баша дүшүрдү. Вә бүтүн буңлары Јунис Нури о гәдәр тәбнн ифа едирди ки, онун һәгиги бир әскәр олдугуну зәин едә билирдик. Тамашачылар онун һәр бир һәрәкәтиндән, көзлөрүндән ахан севинч јашларындан һәјәчана кәлирдиләр.

Јени тамашада һәмин сәһнә дәрин психоложи мәзмунла зәнкннләшмишиди. Б. Гәләндәрли мизанлара әсаслы дәјишикликләр дахил етмәмишиди. Аллаһверди илә Имамверди сурәтләринин дахили долгуңлуғу дәјишмишиди. Комик актјор олан Чәмил Әлијев бу сәһнәдә танынмаз дәрәчәдә дәјиширди. Имамверди — Чәмил Әлијев әлиндә снлаһ сәнкәрә дүшәркән өзүнү итирир, сарсылырды. Кечминн шад адамдан әсәр белә галмајырды. Күлүмсәр бахышы вә шад зарафатлары јоха чыхырды. Аллаһверди — Јунис Нуридә дә буна

бөксәр һаллар баш верирди. Бурада да тамашачы еһтираслы һәҗәчанларла бәрабәрләшән виртуоз актјор ојунунун шаһиди олурду. Аллаһверди—Нури пис көрүр. Онун көзләри тез-тез јашарыр. О. көзләрини гыјараг, өзү дә билмир ки, һаралара бахыр. Б. Гәләндәр-ли: данышыр ки, илк тамаша күнү о. театрын ветеранынын ојунундан садәчә олараг сарсылды. Көзләри һәм гүссә, һәм шаштынлыг, һәм севинч, һәм дә... һәҗрәт ифадә едән Аллаһверди—Нуријә һәгиги мә'нада һәҗәчансыз бахмаг мүмкүн дејилди. О, Имамвердини чәтинликлә таныдыгда, әлиндә силаһ олдуғу һалда. «Имамверди нијә мәним гаршымдадыр, о дүшмән ола биләрми?» дејә бир аңлыға шашдыгда, нәһәҗәт севинчиндән үзүндән көз јашлары ахдыгда, салон сүрәкли алғышлардан партлајырды.

Беләликлә, Јунис Нурини исте'дадлы ојуну сајәсиндә Аллаһверди тамашанын мәркәзи сурәтләриндән биринә чеврилмишди.

Театршүнаслардан биринин дедији ки ми «...истәр драматургун фикринчә, истәрсә сүжетә корә Аллаһверди сурәти әсәрин ағырлыг мәркәзини тәшкил етмирди. Буну Јунис Нурини өзү дә билирди. Лакин бу өз ојуну илә тамашаны мә'наландырмаға, ону халqlар достлуғунун һәрарәти илә долдурмаға, тамашачынын гәлбини дә бу һәрарәтлә исиндирмәјә исте'дадлы артистә мане олмурду. Бир сөзлә актјор өз мәһарәтли, реалистик ојуну илә икинчи дәрәчәли сурәти өи плана чәкиб кәтирә билмишди» (60, с. 62).

Јунис Нури Ч. Чаббарлы драматургијасынын сур-
гуну иди. Өлмөз әдибин јаратдыгы сурәтләри үрәкдән
сеһир вә онлардан өзүнә тапшырыланлары үмумиј-
јәтлә мөфтунлугла ојнајырды. Бу сөзләр артыг јуха-
рыда һаггында данышдығымыз Атакиши («Севял»),
Афтил («Алмаз»), Аллаһверди («1905-чи илдә») кими
сурәтләрин ифасына аид олдуғу кими Јанардаға («Од
кәлини») вә Һәсәнә дә («Јашар») аиддир. Үмумијјәт-
лә гејд етмәк лазымдыр ки, Јунис Нури ојнадығы бү-
түн роллара бөјүк мәс'улијјәтлә јанашмыш, образын
маһијјәтини там ајдынлығы вә актјорлуг сәнәтинин
рәиکارәнк бојалары илә ачмаға чалышмышидыр. Бу
сөзләр онун ифа етдији һәм азербайҗанлы, һәм дә баш-
га халqlарын нүмајәндәләринин сурәтләринә аиддир.
Јада салаг ки, Јунис Нуринин ојнадығы роллар ичә-
рисиндә азербайҗанлыларла јанашы ермәниләр, рус-
лар, фарслар, әрәбләр, һиндлиләр, инкилисләр вә
башгалары да олмушдур. Бүтүн актјорларын тәлеји
беләдир. Онлар мұхтәлиф милләтләрин нүмајәндәлә-
ринин ролларында чыхыш етмәли олулар. Бу исә
актјор гаршысында чох мурәккәб мәсәләләрн һәлл ет-
мәк вәзифәси гејур—о һәм ојнадығы ролун мә'нәви
аләминин, психолокијасыны, типик хүсусијјәтләринин
ачмалы, һәм дә бу ролун мәнсуб олдуғу милләтин
вәрдишләринин сәһнәдә чанландырмалыдыр. Бунун
үчүн актјор һәмин милләти танымалы, онун тарихинә,
ичәсәнәтинә, адәт-ән'әнәләринә, вәрдишләринә, пси-
холокијасына јахындан бәләд олмалыдыр. Актјор пје-

синг чорчиваси илэ мөһдудлаша билмэз. О. ифа едочә-
 ји ролу мүкәммәл өјрәнмәлидир. Јунис Нуринин бүтүн
 сәһнә јарадычылыгы мөһз бу тәләбләрә әсасланмыш,
 о. бүтүн актјорлардан бу тәләбләрә үјгүн ишләмәји
 бир сөzlә рол һаггында там мә'лумата малик олмагы
 тәләб етмишдир. Бунула јанашы о, актјорун өз ролу
 үзәриндә јарадычылыгла ишләмәји, сурәтин маһијјә-
 тинә мүвафиг олараг ролу там сәмини, реалистчәсинә
 ојнамагын әһәмијјәтинин дәрк етмиш, өзү бу тәләбә
 әмәл етмиш, буну баһгаларына да өјрәтмишдир. О.
 ннанмышдыр ки, актјорун мөһарәтли ојуну мүәллиф
 тәрәфиндән лазыми сәвијјәдә ишләнмәмиш сурәти дә
 жүкәлдә биләр, әтә-чана долдураг. Ермәнистан респуб-
 ликасынын халг артисти О. Буниатјан Јунис Нуринин
 ојнадыгы бу роллардан бири һаггында марағлы бир
 хатирә данышыр. О јазыр: «Јунис Нуринин сәһнәдә
 ојунуну чох көрмүшәм. О. чох сәмини, тәбин иди,
 бәзәк-дүзәк вермәдән ојнајырды. Сәһнәдә онун сөзү
 гәти, сәмини сәсләширди. Мән Н. Әфәндијевин колхоз
 һәјатыны ишыгландыраи «Од ичиндә» ијесинин тама-
 шасындан унутулмаз тәәсүрат алмышам. Бу тамаша-
 да Јунис јохсул кәндли ролуну ојнајырды: колхоз је-
 ничә тәшкил олуимушду. Тәшкилати чәһәтдән о, бөјүк
 чәтишликләр кечирирди. Голчомағлар ишә бөјүк зијан
 урурдулар. Будур, белә чәтин күнләрдән бириндә кол-
 хозчу—Јунис колхоз идарә һеј'әтинин дәфтәрханасы-
 на кәлир. Јунис Нури әтрафына бахыр һеч кәс јохдур.
 Нараһат, көзләмә вәзијјәти. Кәтсин ја галсын?.. Демә-

Јә сөзү вар, амма кимә десин? Ырдән о, башыны ју-
хары галдырыр вә Калининни дивардан асылмыш бө-
јүк шәклини көрүр. Көзәл бир монолог башлајыр...
О, Калининлә (шәкиллә) данышыр, колхоза јахшы
рәһбәрлик етмәјән, иши позан, колхозчулар арасын-
да паразылыг төрәдән адамлардан шикајәтләнир. Бу
шикајәтдә һәм паразылыг, һәм дә тәңгид вар иди...
Монолог гуртармамыш, бир голчомаг идарәнин пән-
чәрәсинә јахышлашыр вә ону ешидир. Колхозчуун
Калининлә (шәкиллә) мүбәһисә етдијини көрән гол-
чомаг дејир: «Дүз дејирсән, әзиним, чох дүз дејир-
сән... Белә... тәңгид елә ону дә... О нә ојун ачырлар
башымыза, бәс бу олду?». Бу сөзләри ешидән кими
Јунис бирдән дәјишилип, дәличәсинә голчомагын үс-
түнә һүчум едир,—«Әдә, көпәк оғлу, сән кимсән ки,
данышырсан, сәнин нә ишин ки, мән јолдаш Калинин-
лә нә данышырам. Мән колхозчујам, о да мәним дов-
ләтим, истәрәм савашарам, истәрәм севәрәм, сәнә нә,
нијә бизим ишләрә гарышырсан? Сән голчомагсан,
бизим дүшмәнимиз, рәдд ол бурадан, јохса елә бу са-
ат башыны әзәрәм».

Бир чох илләр кечиб, амма һәмни мәнзәрәни һәми-
шә мәмнунийјәтлә хатырлајырам. Јунис Нури ролу
дүзкүн дүјмушду. О, драматуржи чәһәтдән о гәдәр дә
мүвәффағијјәтли чыхмамыш сурәти вәзијјәтләрини, бо-
јаларын сүр'әтли дәјишмәләринлә зәккилләшдирмиш-
ди» (12, с. 3).

Ч. Чаббарлы адына Јереван Азәрбајчан Довләт драм театры 1937—1941-чи илләрдә Загафгазијанын габагчы театрларындан биринчә чеврилмиш, сәнәткарлыг е'тибары илә камил әсәрләр тамашаја гојурду. Тәләбкәш театр иттимайјәти, шәһәр вә кәнд зәһмәткешләри — азәрбајчанлылар вә ермәниләр бу тамашалара мәфтунлугла бахырдылар. Театрда исте'дадли јарадычы һеј'әт — актјорлар, режиссорлар, рәссамлар, бәстәкарлар инләјирдиләр. Репертуар чох зәңгин иди. Бир-биринин ардында Азәрбајчан, рус, ермәни, күрчү вә дүнја драматуркијәсинин ән көзәл әсәрләри тамашаја гојулурду. Репертуарда совет драматуркијасы бөјүк јер тутурду. Мәсәлән, 1937—1938-чи ил мөвсүмүндә, јә'ни чәми бир илдә Ч. Чаббарлынын «Од кәлини», «Севил», «Јашар», «1905-чи илдә», М. Ибраһимовун «Һәјәт», Ү. Һачыбәјовун «Аршын мал алан», Александр Ширванзадеһин «Чинли», Д. Фурмановун «Гијам», А. Корнејчукун «Полад гартал», Б. Лавренјовун «Разлом», А. Островскиһин «Күнаһсыз мүгәсирләр», Гогољун «Мүфәттин», Тур гардашлары вә Шәјинин «Үзләндирмә», Шкваркинин «Өзкә ушагы», В. Шекспири «Отелло» вә с. әсәрләр мүвәффәгијјәтлә тамашаја гојулмушдур.

1938—1939-чу ил театр мөвсүмүндә кәстәрилән дөјәрли тамашалардан М. Ф. Ахундовун «Һачы Гара», Ч. Мәммәдгулузадәһин «Өлүләр», Мдиванинин «Вә-

тән намусу», М. Ибраһимовун «Һәҗәт», С. Вурғунун «Вағиф», Ү. Һачыбәјовун «Арышын мал алан», В. Вағаршҗанын «Һәлгәдә» вә с. әсәрләри хатырламалы-
җыг. Үмумиҗәтлә бу мөвсүм театр үчүн уғурлу олмуш-
дур. 1939-чу илин җазында театрын җарадылмасынын
10 иллиҗи тәнтәнәли шәкилдә бајрам едилимидир. Бу
заман театрда кечмиш илләрдәки 20 нәфәр әвәзинә
30 нәфәр актјор чалышырды. Театрын өз студијасы
варды ки, бурада да 32 нәфәр охујурду. Олар тама-
шаларда күтләви сәһнәләрдә чыхыш едирдиләр.

1939—1940 вә 1940—1941-чи ил театр мөвсүм-
ләринин ән җахшы тамашаларындан С. Вурғунун
«Ханлар», С. Рүстәмин «Ғачаг Нәби», Ә. Һаҗбәрдиҗе-
вин «Пәри Чаду», М. Ф. Ахундовун «Ләнкәран ханы-
нын вәзири» пјесләрини көстәрә биләрик. 1940-чы
илдә театрын актјору Әли Зейналовун «Дашигын» пје-
си дә тамашаја гојулмушду.

1937—1941-чи илләрдә Јунис Нури характер е'ти-
бары илә бир-бириндән фәргли олан чохсајлы сәһнә
сурәтләри җаратмышдыр. Бунлардан хусусән ашағы-
дакылары хатырламалыҗыг: Јанардаг («Од кәлини»),
Атакиши («Севил»), Һәсән («Јашар»), Аллаһверди
(«1905-чи илдә»), Гурбан киши («Һәҗәт»), Бај («Ги-
җам»), Гратсиано («Отелло»), Һачы Ғара («Һачы Ға-
ра»), Шейх Нәсруллаһ («Өлүләр»), гоча фәһлә («Хан-
лар»), Богдан («Ғачаг Нәби»), Һачы Салех («Ләнкә-
ран ханынын вәзири»), Толстых («Үзләшдирмә»). Ју-
нис Нуринин бу дөвр сәһнә җарадычылыгы Азәрбај-

чан, ермәни вә рус мәтбуаты тәрәфиндән жүксәк гнј-мәтләндирилмишдир (42).

Бөјүк Вәтән мүһарибәси илләриндә Ч. Чаббарлы адына театр вәтән вә халг гаршысында өз борчуну кәрәфлә јеринә јетирди. Зәһмәткешләрә вә Совет ордусу һиссәләринә нүмунәви хидмәт кәстәрди. Гочаман артист Јунис Нури дә мүһарибә илләриндә вар гүввәсилә, кәичлик еһтирасы илә ишләјирди. Мүһарибәдән сонра театр коллективинин бир чох үзвләри фәдакар әмәјә кәрә дәвләт мүкафатлары алдылар. Јунис Нури «Гафгазын мүдафиәсинә кәрә» вә «1941—1945-чи илләрин Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә рәшадәтли әмәјә кәрә» медалы илә тәлтиф олуңду.

Мүһарибә илләриндә театр вәтәншәрвәрлик вә мүбаризлик тәблиг едән әсәрләр, о чүмләдән С. Вургун «Фәрһад вә Ширин», «Вагиф», С. Шашинашвилинин «Анзор», Ш. Саминин «Дәмирчи Кавә», М. Һ. Тәһмасибин «Аслан јатагы», Прутун «Ражком катиби», С. Рәһманын «Хошбәхтлик» вә с. тамашаја гојду, ејини заманда көһнә репертуарынын ән јахшы тамашаларында олан «Ајдын»ы, «Ханлар»ы, «Гачаг Нәби»ни вә с. тәкрар етди.

1944-чү илдә театр Јереванда кечирилән Шекспир фестивалында «Отелло» тамашасы илә мүвәффәгијәтлә чыхыш етди. Режиссор иши (Б. Гәләндәрли) вә актјор ојуну жүксәк гнјмәтләндирилди. Хүсусән Отелло ролунда чыхыш едән әмәкдар акт-

јор Әли Зејналовун ојуну тә'рифләнди. «Отелло» та-
машасынын мүвәффегијјети, тәбинидир ки, бүтүн јара-
дычы һеј'әтин сәнәткарлығынын, Шекспир дүһасы-
нын јаратдыгы сурәтләрин маһијјетини мәһарәтлә ач-
масынын вә бүтөв бир тамаша һазырланмасынын нә-
тичәси иди. Јунис Нури бу тамашада Гратсиано ролу-
ну өзүнәмәхсус фитри вә пешәкар бир исте'дадла ифа
етмишдир.

Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонракы үч-дөрд ил
әрзиндә Ч. Чаббарлы театрынын сәһнәсиндә бә'зи
көһнә тамашаларла јанашы јени јазылмыш әсәрләр
дә көстәрилди. М. Гүсејнин вә И. Әфәндијевин «Ин-
тизар», В. Шоғерјанын «Чаваһир», М. Кочарјанын
«Догма инсанлар», И. Әфәндијевин «Ишығлы јоллар»
Ә. Јереванлынын «Сәадәт уғрунда» ијесләри вә баш-
галары һәмин әсәрләрдәндир.

Бөјүк Вәтән мүһарибәси илләриндә вә сонракы үч
ил әрзиндә Јунис Нури һәм өз бә'зи көһнә ролларын-
да, һәм дә јени ролларда чыхыш етмишдир. Бунлардан
Богдан («Ғаҗағ Нәби»), гоча фәһлә («Ханлар»), Азәр
баба («Фәрһад вә Шири»), Гратсиано («Отелло»),
Ғачы Салех («Ләнкәран ханынын вәзири»), Атакиши
(«Севил»), Аллахјар («Ишығлы јоллар») вә с. көстә-
рә биләрик. Бу ролларын әксәријјети көрүндүјү ки-
ми «кичик» роллар иди. Лакин Јунис Нури үчүн, һә-
гиги бир сәнәткар кими, ролун «бөјүклүјү» вә «ки-
чиклијинин» һеч бир әһәмијјети јох иди. О, һәмишә
оәдугу кими, инди дә «кичик» ролда бөјүк актјор ки-

ми ойнамағы, «кичик», һәтта эпизодик ролу өз мәһарәтли ојуну илә учалдыб јадда галан, инандырычы, типик образлар сәвијјәсинә галдырмағы бачарырды. Јада дүшүр ки, бә'зән ролларда чыхыш едән актјорлар пис ойнадыгларындан чанлы вә чазибәдар ојуну илә тамашачылары валәһ едән Јунис Нурини јанында сөнүк көрүнүрдүләр.

1945—1949-чу илләрдә театрын һәјатында мүәјјән мә'нада тәнәззүл башлајыр. Гәлә мүһарибә дөврүндән драматик жанрдан узаглашмаг мејли, драматик актјорларын ифасында бајағы мусигили әсәрләрә алудәлијин сонракы илләрдә дә давам етмәси, чидди драматик әсәрләрин сәһнәдән сыхышдырылыб чыхарылмасы, елә дә мүасир јазычыларын конфликтсизлик нәзәријјәсинә ујараг јаздыглары зәиф әсәрләрин тамашаја гојулмасы сәбәбилә Ч. Чаббарлы адына театр өз чохсајлы тәләбкеш, һәгиги инчәсәнәти севән вә гијмәтләндирмәји бачаран тамашачылары тәдричән итирди. Белә вәзијјәтин бә'зи објектив сәбәбләри илә јанашы, даһа чох субјектив сәбәбләри дә вар иди. Ән мүһүм субјектив сәбәб әдәби оғурлуг мәһсулу олан, зәиф вә бајағы мусигили «әсәрләрин» шәхси мәнфәәт характеринә сәһнәјә чыхарылмасы вә театрын репертуарында кениш јер тутмасы иди. Зәнкин драматик ән'әнәләрә малик олан бир театрын һәјатына, драматик актјорларын јарадычылығына чох мәнфи тә'сир кәстәрән, нәһајәт театрын бағланмасына (1949-1950), камил актјор коллективини дағылмасына, бир чох

исте'дадлы актјорларын үмумијјәтлә театрдан узаг-
лашмасына кәтириб татдыран һәмин һадисә барәдә
инди јенидән јазмағын сәбәби јалныз көзәл бир теат-
рын бағланмасындан вә узун мүддәт фәалијјәт көс-
тәрмәмәсиндән доған тәәссүф дејилдир. Бунун сәбә-
би һәм дә I (Ч. Чаббарлы адына Азәрбајчан Дөвләт
драм театрынын тарихини дүзкүн ишыгландырмаг вә
2) 1967-чи илдән јенидән фәалијјәт көстәрән һәмин
театрын јүксәлишинә наил олмаг, көһнә сәһвләрә бир
даһа јол вермәмәк арзусундан доғур. Инди үрәк ағры-
сы илә гејд едирик ки, әсасы һәлә XIX әсрин сонла-
рында гојулан, совет һакимијјәти сәјәсиндә дөвләт
театрына чеврилән, 30—40-чы илләрдә јүксәк сәнәт
әсәрләри илә һәр јердә мәшһур олан, нәһајәт 1944-чү
ил Шекспир фестивалында бөјүк мүвәффәгијјәт
газанан Ч. Чаббарлы адына Јереван Дөвләт драм
театры бә'зи театр «хадимләринин» үзүндән ар-
тыг 1945—46-чы илләрдә өз кечмиш шөһрәтинин итир-
мишди. Бу һадисә о заман партија мәтбуатыны, зија-
лылары чох дүшүндүрүр, һәјәчан вә тәшвиш кечирмә-
јә мәчбур едирди. Шаир вә журналистләр Чөлал Сәр-
дәров вә Таһир Аббасов 1946-чы илдә «Совет Ермә-
нистаны» гәзетиндә чап етдирдикләри «Ч. Чаббарлы
адына театрын ишләрини јенидән гурмалы» мәгалә-
синдә доғру олараг јазырдылар ки, «Театр тамаша-
чыларын нүфузуну газанмаг вә онларын бәдин зөвгү-
нү совет һәгигәтиндән доған долғун мәзмунлу әсәр-
ләрлә охшамалыдыр. Анчаг... Шаһсабаһлынын Ү. Һа-

чыбәјовун «Лејли вә Мәчнун» вә 3. Һачыбәјовун «Ашыг Гәриб» әсәрләринин үзүнү кочүрәрәк ејбәчәр шәклә салдыгы «јени» «Лејли вә Мәчнун», «Ашыг Гәриб» кими халтура әсәрләри театрын сәһнәсинә сохулмаға имкан тапмышдыр. «Лејли вә Мәчнун» вә «Ашыг Гәриб»и гурашдыран «драматург»ун тарихи һадисәләри тәһриф етмәкдә, сәнәт һәгигәтинин кобудчасына позмагда етдији чинајәти театр рәһбәрләри бир даһа хатырласын... Бу бајағы әсәрләр — косакәлини ојуилары тамашачыларын бәдни зөвгүнү корламыш вә үмумијјәтлә онларын театрдан узаглашмасына сәбәб олмушдур» (52). Мүһарибәдән сонра театрын тамашаја гојдуғу әсәрләрин бир һиссәси јухарыдакылар идисә, диқәр һиссәси дә конфликтсиз пјесләр иди. (М. Һүсејнин вә И. Әфәндијевин «Интизар», В. Шоғерјанын «Чавахир», М. Кочарјанын «Доғма инсанлар», И. Әфәндијевин «Ишығлы јоллар» вә с.). Һәммин дөврдә театрын тамашаја гојдуғу јеканә чидди драматик әсәр С. С. Ахундовун «Ешиг вә интигам» фәһиәси сајыла биләр ки, онун да илк тамашасына гәрезлик үзүндән әввәлчә ичазә верилмәминш, јалныз Сәмәд Вурғунун мүдаһиләсиндән, Бақыдан Јеревана иччәсәнәт ишләри идарәсинә вурдуғу телеграмдан сонра тамаша көстәрилмишиди (53).

Театрын өз көзәл јарадычылыг әһәмәләринин итирмәси онун јарадычысы вә ветераны Јунис Нуринә атыр тә'сир бағышлајырды. Һәммин илләрдә о, дәрин һәјәчан кечирир, театрын габагчыл актјорлары, исте'дад-

лы режиссёр Б. Гөлөндәрли илэ бирликдә театрын кечмиш шөһрәтнин галдырмаға чалышырды. «Совет Ермәнистаны» гәзетинин јухарыда һагғында данышдығымыз кәскин чыхышы Јунис Нуринин дә дүшүнчә вә арзуларыны әкс етдирирди. Тәәссүф ки, мүәјјән сәбәбләрә корә театрын вәзијјәти дәјишмәдм вә о, 1949-чу илдә бағланараг Басаркечәр рајон театрына чеврилди, бурада исә онун чәми бир иллик өмрү олды. Алтмыш беш илә јахын фәдакарлыгла ишләмиш бир театр мүвәггәти дә олса, сырадан чыхды.

Лакин Јунис Нурини, онун сәнәт достлары, республиканын чохминли тамашачылар ордусу Ермәнистанда Азәрбајчан театр сәнәтинин јенидән дирчәләчәјинә, дәвләт театрынын јарадылачагына үрәкдән янаыырдылар. Онларын үмид вә арзусу тезликлә чичәкләнди. Азәрбајчан халг театры тәшкил олуиду; онун да әсасында 1967-чи илин апрел ајынын 28-дә Ермәнистан һөкүмәтинин гәрары илә јенидән јарадылмыш Јереван Ч. Чаббарлы адына Азәрбајчан Дәвләт драм театры өз илк тамашасыны, «Севил»и көстәрди. Бу театр артыг он үч илдир ки, өз икинчи һәјатыны јашајыр, мүвәфғәггәјјәтлә халға хидмәт едир.

ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ.

КИНО АКТҖОРУ КИМИ

Јунис Нуринин актјорлуг фәалијјәтнин икинчи сәһәси кино сәнәти иди. «Ермәнфилм» киностудиясынын чәкдији бир сыра филмләрдә сәнәткарлыгга јаратдыгы сурәтләр Јунис Нурини исте'дадлы бир кино актјору кими тапытмышды. Мә'лумдур ки, ермән киноларында бир сыра азәрбајчанлы актјорлар да чәкилмишләр. Јунис Нури белә актјорларын илкки иди. О, 1927—1947-чи илләр дөврүндә ермән кино сәнәткарлары илә сых әмәкдашлыг етмиш, «Хаснуш», «Зәнкәзур», «Севан балыгчылары», «Даг маршы» вә «Анаһид» филмләриндә чәкилмиш, јадда галаи тиник сурәтләр јаратмышдыр.

Јунис Нуринин киноја чәкилмәсинин тарихи 1927-чи илдәи башлајыр. Бу дөврдә Ермәнистан совет кино сәнәти, илк бәднә филмләр јетинчә јаранырды. 1925-чи илдә «Намус», 1926-чы илдә «Зарә», «Шор вә шоршор» филмләри чәкилмишди. 1927-чи илдә исә «Хаснуш» филми мејдана кәлди ки, мәһз о да бир ки-

но актјору кими Јунис Нуринин исте'дад вә imkanла-
рыны илк дәфә сүбут етди. Мәшһур кино режиссору,
Ермәнистанда совет кино сәнәтинин јарадылмасында
мүстәсна дәрәчәдә бөјүк рол ојнамыш Һ. И. Бекна-
зарјан (Инди Ермәнистан бәднин филмләр киностуди-
јасы онун ады илә адланыр) «Хаспуш» филминдә чә-
килмәк үчүн Јунис Нурини дә дә'вәт етди. Бу филмдә
Јунис Нурн, баш гәһрәман Хаспуш Рзанын атасынын
ролуну ифа етди вә бу кинода онун илк ролу олду.

«Хаспуш» филми Иран јохсулларынын шаһ зүл-
мүнә, елә дә империалист дәвләтләринин һижләләринә
гаршы, азадлыг вә чөрәк үчүн апардыглары мүбариз-
зәдән бәһс едирди. Филмдә Иран хаспушларынын
(лүмпен пролетариатынын) ачыначаглы вә фачиәли
һәјаты, онлара едилән һәдсиз зүлм вә әдаләтсизлик-
ләр бөјүк бир инандырычылыгга әкс етдирилмишдир.

Филмин гурулушчу режиссору Һ. Бекназарјан
Иран мүһитинин дүзкүн мәнзәрәсинин јаратмаг үчүн
о заман Јереванда јашајан иранлы јохсуллары-фәһлә-
ләри, һамбаллары, нөкәрләри күтләви сәһнәләрдә
чәкмәк үчүн дә'вәт етмишди. Бу јохсуллар бир тикә
чөрәк газанмаг үчүн һәлә ингилабдан әввәл аиләләри-
ни атыб ахын-ахын Загафгазија шәһәрләринә, о чүм-
ләдән Јеревана кәлмиш дәрдли-гүссәли адамларды.
Әввәлләр ади бир мараг үчүн операторун апараты
гаршысында дуруб чәкилән иранлы јохсуллар филмин
мәзмуну илә таныш ојандан сонра чани-дилдән ишә
гошулмушдулар. Онлар баша дүшүмүшдүләр ки, бу

фильм мәһз онларын озү һаггында, озләринин Иранда-кы фачиәли һәјаты һаггындадыр (9, с. 142).

Һ. Бакһазарҗан фильмдә тәсвир едиләчәк һадисәләрин, Иран мүнһитинин, иранлыларын реал, инандырычы, бәдин ин'икасыны әлдә етмәк үчүн бөјүк һазырлыг инн апармыш, Иран һәјатынын инчәликләринин мүнәммәл өјрәнмәк үчүн жалһыз бәдин вә тарихи әдәбијјата вә ја сәнәдләрә дејил, һәм дә бу һәјаты јахшы билән алимләрә вә чаһлы шаһидләрә, биринчи нөзбәдә Јунис Нуријә, елә дә алим, Јереван Көј мәсчидинин ванзи Мирзә Һүсәјн аға Гаанијә мүрачигәт етмишәди. Онлар Һ. Бекһазарҗана вә сценаринин дикәр мүәллифләри А. Тер-Һовһаннесҗана вә Г. Бракинскијә бөјүк көмәк көстәрмишдиләр (9, с. 140).

«Хаспуш» филминин чәкилиши бу сәтирләрин мүәллифинин бүкүнкү кими јадындадыр. Филмин эпизодларында бирн Јереванын мәркәзиндә олан Һачы Новрузәли мәсчидиндә чәкилирди. Мәсчидин гаршысындакы мејданчада адам әһиндән ијнә салсајдын јерә дүһмәзди. Бура топлашанларын чоһу иранлы јохсуллар иди. Онлар өз палтарларында идиләр. Көјидмин, грим етмин актјорлар да бә'зән мејданда көрүнүр, каһ да мәсчидин ичәрисинә кечирдиләр. Јунис Нури дә онларын арасында иди. О, гримдә иди вә иранлы јохсулларла нә барәдә исә данышыр, нә исә баша салырды. Бәлкә дә онлара филмин мәзмунуну нағыз едир, дејирминн ки, фильм мәһз онларын һәјатыны тәсвир едир.

Јунис Нуринин «Хаспуш» кинофилминин чәкилишинә көстәрдији көмәк, елә дә кинода өз илк ролуну нечә ифа етмәси һаггында Ы. Бекназарјан чох сонрлар онун һаггында јаздығы хатирәләриндә демиңдир: «1927-чи илдә мән Иранын лүмпен-пролетариатынын һәјатындан көтүрүлмүш «Хаспуш» филминин гурулушуна башладым. Мәним гаршында Шәрғи бәзәк-дүзәксиз, шәрбәтсиз вә раһат-дохумсуз көстәрмәк вәзифәси дурурду.

Мән әсл Шәрғи, бир тәрәфдән јохсул вә һүгүгсуз, о бири тәрәфдән вар-дөвләтә вә ишсизлијә гујланмыш Шәрғи көстәрмәк истәјирдим...

Бу мәгсәдлә дә мән Шәрғи штамплы шәкилләр васитәси илә дәјил, миллионларла јохсул инсанларын әсл әзаблы һәјаты васитәсилә таныјан адамлары ишә чәлб етмәјә башладым. Мәним диғгәтими илк дәфә чәлб едәнләрдән бири Јереван Азәрбајчан театрынын артисти Јунис олду. О, өзүнү образ үзәриндә мүстәгил ишләмәјә гадир, дүшүнән јарадычы ишчи кими көстәрди, һәм дә јахшы харичи көрүнүшә малик иди.

Јунис Нуринин мәним чох хошума кәлди вә биз ертәси күн студијада хејли сәһбәт етдик. Јунис Шәрғин әсл һәјаты һаггында һәңгәти јахшы билирди, һәм дә бәзәксиз-дүзәксиз вә мүбалиғәсиз билирди. Истәр өзүнүн, истәрсә гоһумларынын вә достларынын әзаблары һаггында онун данышдыглары «көзәл» вә «ширин» Шәрғи һаггында там тәсәввүр јарадырды.

Кинофилмин чәкилиши заманы онун иши өз ролу-

ну ифа етмәклә мәһдудлашмырды. О, мәним ән јахын мәсләһәтчим иди вә мән мәншәтә, характерләрә вә адәтләрә анд онун вердији мәсләһәтләрә әмәл едирдим» (10, с. 1-2).

Һ. Бекназарјанын хатирәләриндә, көрүндүјү кими, Јунис Нуринин фәалијјәтиндән бәһс едилір. Лакин мүәллиф өзүнүн она көстәрдији бөјүк јарадычылыг көмәји һаггында тәвәзәкарлыгла сусур. Јунис Нуринин өзү исә буну һеч бир заман унутмур, өмрүнүн сонунадәк һамо Ивановичдән сөһбәт ачараг онун бир режиссор вә бир инсан кими бөјүклүјүнү, өзүнүн бир кино актјору кими јетишмәсиндә онун хидмәтләрини дәнә-дәнә тәсдиг едирди. Јунис Нуринин етирафына көрә Һ. Бекназарјан «Хаспуш»ун чәкилишиндән әввәл вә бүтүн иш әснасында кино сәнәтинин сирләри вә хүсусијјәтләри, кинонук театрда фәргләри һаггында данышмыш, Јунис Нуријә театр актјорундан кино актјоруна чеврилмәкдә бөјүк көмәк көстәрмишди. Јунис Нури дәрк етмишди ки, кинода актјор театр сәһнәсиндәки фәсиләсиз ојундан, даима јарадычылыг вәзијјәтиндә олмаг имканындан мәһрум олур, театр техникасынын бир сыра хүсусијјәтләрини кинода ишләтмир вә ја аз ишләдир. Јунис Нури сурәтин психолокијасыны ачмаг үчүн мимиканын кинода хүсуси әһәмијјәтини дә баша дүшүр. Онсуз да зәнкин мимикаја малик олан актјор истәр «Хаспуш»да, истәрсә сонраки филмләрдә пластик партитураны театр техникасындан азад

«дәрәк миникә васитәсизә ојуа даһа артыг јер вер-
ды».

Һ. Бекназарјан Јунис Нуринин филмдәки ифасын-
дан там рази галмышды. Бу барәдә о јазмышдыр:
«Мән Јунис јолдаша филмдә ән мәс'ул роллардан би-
рини тапшырдым. Вә сәһв етмәдим. О, тамашачынын
узун заман јадында галан јохсул сурәти јаратды.
Ону кечирдији һәјәчанлағын дәрини емоционаллығы,
сәмилији вә һәгигәтлији тәбии иди вә ону дүшүнән
актјор кими характеризә едирди» (10, с. 1).

Јунис Нуринин кинодакы фәалијјәти 1938—1939-
чу илләрдә даһа да кенишләнди. Көһнә досту Һ. Бек-
назарјанын дә'вәтизә Јунис Нури 1938-чи илдә «Зәп-
кәзур» филминдә чәкилди. Һәмин ил о, икинчи бир
филмдә «Севан балыгчылары»нда, бир ил соңра исә
«Дағ маршы»нда азербайҗанлыларын ролларыны ифа
етди.

Һәр үч филмдә Ермәнистанда вәтәндаш мүһари-
бәсә, Совет һакимиятјәти уғрунда кедән мүбаризәләр
өз бәдини әксити тапмышдыр. Филмин јарадычылары
белә бир һәгигәтә садиг галмышдылар ки, бу мүбаризә-
ләрдә ермәни халгы илә бирликдә азербайҗанлылар
да фәал иштирак етмишкәр. Һәмин филмләрә азе-
байҗанлы сурәтләринин дахил едилмәси мәнз бу һәјат
һәгигәтинә әсасланырды. Мүхтәлиф сценаристләр вә
режиссорлар тәрәфиндән јарадылса да бу филмләр-
дәки азербайҗанлы кәндли партизанларын сурәтләри
өз идеја мәзмунларына көрә бир-биринә чох јахын

иди. Һәм дә һәр үч ролу ејни актјор—Јунис Нури ифа едирди. Тәбии олараг, бу, актјор гаршысында бөјүк чәтинликләр јарадырды. Бир-биринин ардынча чәкилән филмләрдә актјор нәинки өзүнү тәк-
рар етмәмәли, һәм дә һәмин сурәтләри бир-би-
риндән фәргләндирән рәнкарәнк бәдин бојалар тап-
малы иди. Јунис Нури бу бојалары мәһарәтлә тапды,
дүнјакөрүшү, мә'нәвијјаты илә ејни олан, лакин сә-
чијјәви инчәликләрлә бир-бириндән ајрылан фәргли
сурәтләр јаратды. Тәсадүфи дејилдир ки, метбуат Ју-
нис Нуринин ојунуну јүксәк гиймәтләндирмиш, тама-
шачылар исә гырх илдән бәридир ки, ону мәфтунлуғ-
ла алгышлајыр, хатырлајырлар.

«Зәнкәзур» филминдә (гурулушчу режиссор Һ.
Бекназарјан) Јунис Нури азербайчанлы партизан Әһ-
мәдин ролунда чыхыш едирди. «Јунисин ифасында Әһ-
мәд мисилсиз бир сурәтдир. Әһмәд сәдә, ади, лакин
чәсарәтли бир кәндлидир. Онун кејими, грими, һәрә-
кәтләри, Азербайчан дилинә хас бир вурғу вә колорит-
лә зәнкин олан сәси тамашачыја јахшы тә'сир бағыш-
лајырды. Хүсусән филмин Азербайчан партизан дәс-
тәсинин командири кими Әһмәдин—Јунис Нуринин
өз дәстәсинин тәркиби һаггында мә'лумат вердији
сәһнәсиндә актјорун ојуну чох тәбии вә күчлүдүр»
(60, с. 87). Онун чох зәнкин мимикасы вә мә'налы һә-
рәкәтләри дәрин психоложи-мә'нәви аләмини мәһарәт-

лә бүрузә верирди

Әһмәдин — Юнис Нуринин ингилабчыларын башчысы болшевик Һакопјанла — Һ. Нерсесјанла тәрәф-мүгабил (партијор) олдугу сәһнә дә унудулмаз тә'сир бағышлајыр. Бу сәһнәдә Һакопјан вә Әһмәд јан-јана дашинаклара гаршы вурушурлар. Һакопјанын — Һ. Нерсесјанын күлләси гуртарыр. Буну һисс едән Әһмәд — Юнис Нури дәрһал өз патрондашындан бир печә күллә чыхарыб Һакопјана — Һ. Нерсесјана узадыр. Бу лал сәһнәдә актјорларын бахышлары тоггушур. Бу бахышлар һәдсиз дәрәчәдә мә'налыдыр. Әһмәдин — Юнис Нуринин бахышларында ингилабчы рәһбәрә һәдсиз еһтирам, сәдагәт вә мәһәббәт, Һакопјанын — Һ. Нерсесјанын бахышларында исә дар ајагда онун көмәјинә чатан азербәјчанлы ингилабчы достуна изһар олунан миннәтдарлыг чох ајдын вә тә'сирлидир.

Юнис Нури пөвбәти ингилабчы азербәјчанлы сурәтнин гурулушчу режиссор Г. Мариносјанын вә Ј. Дукорун чәкдикләри «Севан балыгчылары» филминдә ифа етди. Әсрләрдән бәри әзаблар вә фачнәләр гојнунда бојүмүш јохсул, һүгүгсүз азербәјчанлы кәндлинин јыгчам нүмунәси олан бу кәндли — Юнис Нури азадлыг уғрунда мүбаризәјә гошуланларын өн чәркәсиндәдир. Юнис Нури өз ади, сәмини, һәм дә мә'налы ојуну илә кәндлинин дүнјакөрүшүндә баш вермиш ингилаби дәјишклији, өз һәмтале гардашы

олан ермәни кәндлисинә тәрәфдар чыхмасыны бөјүк инандырычылыгыла ифа етминдир. Азәрбајчан халгыны тәмсил едән кәндли—Јунис Нури өз тәби依илији вә тәвазокарлығы, ајдын психолокијасы, сакит тәбиәти, дөјүш мејданында исә мәрдлији вә гочаглығы, чәсәрәти илә, ермәни зәһмәткешинә һәрарәтли достлуг мүнасибәтилә иәзәрә чарлыр. Дашнаглара гаршы һүчүма кечәркән вә онлары күллә илә бир-бир јерә сәрәркән өн планда көстәрилән кәндли—Јунис Нуринин һәрәкәтләриндән вә мимикасындан онун гәтијјәти, азадлыг уғрунда мүбаризә өзми ајдын дујулмагдадыр. Бурада тамашачы баша дүшүр ки, азәрбајчанлы кәндлинин вурушу һәр ики халгын азадлығы үчүндүр. Кәндли—Јунис Нуринин мәһарәтли ојуну анчаг буну сүбүт едирди.

Јунис Нури, јенә дә вәтәндаш мүһарибәси мөвзусунда чәкилмиш «Даг маршы» филминдә Азәрбајчан партизан дәстәсинин командири Һәсән Гулијевни ролуну да мүвәффәгијәтлә ифа етди. Филмин гурулушчу режиссору, ССРИ халг артисти С. Кеворков өз хатирәләриндә Јунис Нури илә биркә ишләдији күнләри, бир кино актјору кими онун сәнәткарлыг хүсусијәтләрини јада салараг јазиышдыр: «1937-чи илдә Јеревана кәлдикдә илк бәди филмим олан «Даг маршы» үзәриндә ишим башланды. Актјорлары чох еһтијатла сечирдим. Бу заман режиссор Һ. И. Бекназаров әввәлләр өзүнүн «Хаспуш» вә «Зәнкәзур» филмлә-

риндә чәкилмиш Сүлејманову Азәрбајчан дәстәсинин командири Һәсәнин ролунда ојнамағы мәнә мәсләһәт кәрдү. Мән ону (Јунис Нурини) сынагдан кечирмәдим, һәмни филмләрдә онун јаратдығы сурәтләри хатырладығымдан бирбаша онун үзәриндә дајандым вә сәһв етмәдим.

Јунис Нури актјор палитрасынын бир чох рәнкләринә јијәләнән, дүшүнчәли, парлаг актјор иди. Онунла ишләмәк чох асан иди, чүнки о, өз ролунун характерини, образы баша дүшүрдү. Чәкилмиш группунда ону чох севирдиләр, башга чүр дә ола билмәздн. Јунис Нури сәмини, хејирхаһ инсан иди (35, с. 1).

Сүвари бејнәлмиләл партизан дәстәсинә башчылыг едән Һәсән Гулијев Јунис Нуринин ифасында мәтин, чәсур бир коммунист, мүбариз дөјүшчү иди. Дашнагларла гејри-бәрабәр дөјүшләрдә ингилабчылар үчүн кәркин вә тәһлүкәли анларда көмәјә чатан бејнәлмиләл сүвари дәстәсинин әкс-ингилабчылары әзмәсинин тәсвир едән кадрларда Јунис Нури өз чәлдлији вә гәтијјәти илә нәзәрә чарпырды. Дашнагларла дөјүш Јунис Нури үчүн јени вәзијјәт (ат үстүндә чапмаг вә вурушмаг) јаратдығындан чәлдлик вә гәтијјәт бу филмдә, әввәлки филмләрдәкинә нисбәтән даһа артыг олмалы иди. Јунис Нури буна наил ола билмишди. Онун симасындакы кәркишлик, мүбариз әһвал-руһијјәни билдирән чизкиләр дә образын характерини дүзкүн ифадә едирди.

Јунис Нури кинода ахырынчы дэфә 1947-чи илдә «Аһәид» филминдә чәкилди. Филмин гурулушту режиссору Ы. Бекназарјан өз көһнә достуну мүсәлман шејхи ролунда ојнамага дә'вәт едәркән, һеч шүбһәсиз, онун Шәрг аләмини, Иран һәјатыны јахшы билдији вә өз реалист ојуну илә мүсәлман руһаниләринин еј-бәчәр маһијјәтини мәһарәтлә ашқара чыхарачағы инамы илә рәһбәрләнишиди. Јунис Нури шејхин ролуну мөһз режиссорун дүшүндүјү кими ојнады, мүсәлман руһанисинин типик сурәтини јаратды.

Јунис Нури театрда олдуғу кими кинода да мүгтәдир актјор иди. О, кинода монументал сурәтләр јаратмышдыр. Ермәни совет киносунун јарадычысы, мәшһур режиссор Ы. Бекназарјан Јунис Нуринин кинодакы фәалијјәтини белә гијмәтләндирмишиди: «Онун јаратдығы сурәтләр актјорлуг усталығы нүмунәси олмушдур. О, ифадәлик техникасына јахшы јијәләнишиди вә онун јаратдығы сурәтләр монументал сурәтләр иди» (10, с. 2). Халғларымызын достлуғ рәмзинә чевриләп бу сурәтләр, онларын мәһарәтли ифачысы Јунис Нуринин адыны учалтмыш вә әбәдиләшдирмишиди. Јунис Нуринин јарадычылығ һәјаты давам едир: экранларда тез-тез көстәрилән, милјонларла тамашачынын бөјүк рәғбәтини газанмыш филмләрдә, хүсусән «Зәһкәзур»да, «Севан балыгчылары»нда, «Дағ маршы»нда...

БЕШИНЧИ ФӘСНЛ. ЕРМӘНИ ДОСТЛАРЫН ӘҖАТӘСИНДӘ

Јухарыдакы фәснләрдә биз Јуцид Нуринин Азәр-
бајчан сәһнәсинин чохсајлы хадимләри илә таныш вә
дост олмасы һаггында јери кәлдикчә сәһбәт ачдыг.
О, һәлә 1909-чу илдә Азәрбајчан театрынын Јереван
на гастрол сәфәринин әсасыны гојмуш өлмәз актјор
Һүсәјн Әрәблинскидән башламыш әсримизин 40-чы
илләринин гочаман вә кәнч актјорлар, режиссорлар,
мусигичиләр нәслинин онларча нүмајәндәси илә кө-
рүшмүш, тамашаларына бахмыш, чохлары илә бир-
ликдә сәһнәјә чыхмыш, достлуг етмиш, өјрәнмиш вә
өјрәтмишдир: Сидги Руһулла вә Мирзаға Әлијев,
Зүлфугар Һачыбәјов вә Бүлбүл, Мустафа Мәрданов
вә Ибраһим Исфәһанлы, Аббас Мирзә Шәрифзадә вә
Үлви Рәхәб, Исмајыл Һидајәтзадә вә Мәрзијә Даву-
дова, Сона вә Әзизә Һачыјевалар, Рза Әфганлы вә
Рза Дараблы, Әшрәф Јусифзадә вә Казым Зија, Ис-
мајыл Дағыстанлы вә Әли Зејналов, сајмагла гуртар-
маг олмаз. Јереванын өзүндә Јунис Нуринин јерли
зијалыларла, хүсусән сәнәт адамлары илә јахынлы-

ғы вә достлуғу һаггында данышмағ белә артыгдыр.

Лакин Јунис Нурини сәнәт достлары јалныз азәр-бајчанлылардан ибарәт олмамышдыр.

Гәлбән бејнәлмиләлчи олан Јунис Нурн ермәни халгынын сәмими досту, Азәрбајчан вә ермәни халглары арасында гардашлығын аловлу чарчысы иди. Бу, бир тәрәфдән сәһнәдә ермәни сурәтләрини мөһарәтлә јаратдығы заман ашкар олурдуса, диқәр тәрәфдән шәхсн һәјатында ермәни гоншуларындан, таныш вә достларындан тутмуш сәнәткар јолдашларынадәк һамыја бәсләдији ән һәрарәтли, ән мөһрибан мүнәсибәтиндә өзүнү көстөрирди. Көркәмли актјорун шәхсн вә сәһнә һәјаты халглар достлуғунун вә бејнәлмишәлчилијин парлаг ифадәси кими данма вәһдәт һалында чыхыш едирди. Инчәсәнәтини, театрын халглар арасында достлуғ көрпүсү олдуғуна дәрин инам бәсләјән Јунис Нурн бүтүн дүшүнчәли һәјаты әрзиндә театр сәнәтиндән мөһз бу достлуғу даһа да мөһкәмләндирмәк мөгсәдилә истифадә етмишдир.

Јунис Нурн сәһни ермәни мәдәнијјәтини, хүсусән театр сәнәтини вә онун хадимләрини сәнәткарлығыны јүксәк гијмәтләндирди. Бу барәдә һәр һансы бир јазылы сәнәд галмамышса да, бу сәтирләрин мүәллифләри, Јунис Нурнә јахын олан, илләр узуну онун сөһбәтләрини динләмиш адамлар кими шөһадәт верә биләрләр ки, јухарыдакы фикир там һәгигәтдир. Ырачја Нерсесјан, Ваһрам Папазјан, Григор Аветјан вә Авет

Аветисјан, Ыовһаннес Абелјан, Ҳасмик Ҳакопјан вә бир чох башгалары Јунис Нуринин пәрестиш етдији гүрдәтли ермәни актјорлары иди. Кәжорежиссор Ҳамо Бекназарјанын, узун илләр бир јердә ишләдији Мкртич Чананын адлары, сөзү-сөһбәти онун дилиндән дүшмүрдү. Ҳ. Абелјан, Ҳ. Нерсесјан вә В. Папазјан Ч. Чаббарлы адына Азәрбајҗан театрынын сәһнәсиндә тәрәф-мүғабил олмасыны һеч бир заман унутмур, ики дилдә кедән тамашаларын, театрларын вә актјорларын јарадычылыг әлагәләринин мөһкәмләндирилмәсиндә әһмијјәтини дәнә-дәнә гејд едирди.

Јунис Нуринин ермәни театр вә кино хадимләри, инчәсәнәт усталары арасында чохлу достлары вә јолдашлары варды. Онлар Јунис Нуринә истәр бир инсан вә јолдаш, истәрсә истә'дадлы вә фәдакар инчәсәнәт хадими кими јүксәк гијмәт верирдиләр. Јухарыда артыг дејилдији кими, Јунис Нуринин сәһнәдә илк парлаг чыхышыны, онда «сәһнә гығылчымы» оядуғуну һәлә 1896-чы илдә драматург Е. Тер-Григорјан «Нордар» гәзетиндә дәрч етдирдији мәғаләсиндә јүксәк гијмәтләндирмишди.

Күман етмәк олар ки, Јунис Нурини мәшһур ермәни драматургу Васаг Мәдәтовла да таныш вә дост олмушдур. 1914-чү илә гәдәр Јереванда јашамыш, әсәрләринин тез-тез тамашаја гојдуғу драматургла о, таныш вә дост олмаја биләрдими? Совет дөврүндә мәшһур ермәни артјорларынын вә режиссорларынын, театршүнасларын Јунис Нуринин сәһнә јарадычылығына

мәфтуи олмасы јухарыда кәтирдидјимиз мисаллардан ајдын көрүнүр.

Ермәни театр хадимләри илә Јунис Нуринин јарадычылыг әлагәләри һәлә ингилабдан әввәл башланмышдыр. Мә'лумдур ки, мәшһур актјор вә театр хадими Давид Гулазјан 1914-чү илдә Јереванда Јунис Нуринин иштиракы илә Азәрбајчан дилиндә бир тамаша тәшкил етмишдир. Лакин тәәссүф ки, Јунис Нуринин ингилабдан әввәлки башга ермәни сәнәт достларынын адларыны биз билмирик.

Јунис Нуринин ермәни театр вә кино хадимләри илә шәхси достлуг вә јарадычылыг әлагәләри совет дөврүндә мүстәсна дәрәчәдә кениш олмушдур. Һәјатын кедиши онлары вахташыры көрүшдүрмүш, достлуг, јолдашлыг үчүн бөјүк имканлар јаратмышдыр. Хүсусән Г. Сундукјан адына Дөвләт академик драм театрынын актјорлары илә Јунис Нурн арасында сых сәминијјәт вар иди. Јунис Нурн ијирминчи илләрин әввәлләриндән, һәмни театр тәшкил едилән күндән, онун бүтүн јени тамашаларына бахар, досту олан актјорларла тез-тез көрүшәрдн. 1928-чи илдә Јереван Азәрбајчан Дөвләт драм театрынын јарадылмасы вә онун узун илләр Г. Сундукјан адына театрын бинасында ишләмәси вә тамашалар вермәси һәр ики театрын, ермәни вә азәрбајчанлы сәһнә усталарынын достлуг вә јарадычылыг әлагәләринин даһа да мөһкәмләnmәсинә сәбәб олду.

Јунис Нуринин Ермәнифилм студијасынын чәкдији

кинофильмләрдә ојнамасы онунла ермәни сәнәткарлары арасында јарадычылыг әлагәләрн вә шәхси достлуғун јаранмасы үчүн мүнүм амилләрдән бирн олмушдур. Илк дәфә чәкилдијн «Хаспуш» фильми (1927) бир тәрәфдән Јунис Нуријә кинода өз гүввәсини сынамағ, диқәр тәрәфдән ермәни инчәсәнәт усталары илә даһа јахындан таныш олмағ, бир јердә ојнамағ, достлуг етмәк имканы вермишди. Јада салағ ки, Јунис Нурини бир кино актјору кими мәшһур ермәни кинорежиссору Һамо Бекназарјан «кәшф» етмишди. «Хаспуш» кинофильминдәки биркә иш Һ. Бекназарјанла Јунис Нурини әбәди достлара чевирмишди. Һәмни филмдә ермәни актјорларынын исте'дадлы бир дәстәси чәкилмишидир. Булардан Һ. Нерсесјаны, А. Аветисјаны, Т. Ајвазјаны, Һ. Хачанјаны, М. Чананы, М. Гарагашы, Т. Шамирханјаны, В. Вағаршјаны вә башгаларыны кәстәрмәк олар. Јунис Нури өмрүнүн ахырынадәк онларла сәмини дост олмушдур.

1938-чи илдә чәкилән «Зәнкәзур» фильминдә иштиракы Јунис Нуријә бир тәрәфдән көһнә сәнәт достлары илә— Һ. Нерсесјан вә А. Аветисјанла, диқәр тәрәфдән башга көркәмли ермәни актјорлары илә бир јердә ојнамағ, јарадычылыг әлагәсинә кирмәк имканы верди. Филмдә ермәни театрынын гочаман ветераны Г. Аветјан (Гриша дајы), мәшһур халг актрисасы Һасмик, кәнч исте'дадлы актјорлар олан Д. Малјан, Г. Чанибекјан, Г. Габриелјан, Г. Һарутјунјан, С. Америкјан вә башгалары чәкилмишләр. Онларла Јунис

Нури арасында олан јахын достлуг вә сәмиими мүнәсибәтләр ахырадәк давам етмишдир. «Зәнкәзур» филми гурулушчу режиссор Ы. Бекназарјанла Јунис Нуринин достлуғуну даһа да мөһкәмләндирмишдир. Бу сөzlәри «Севан балыгчылары», «Дағ маршы», «Анаһид» кинофилмләринин јарадычылығына да аид етмәк олар.

Онларын ичәрисиндә көһнә сәнәт достлары илә јанашы јениләри дә чох иди. «Севан балыгчылары» филминдә Јунис Нури гурулушчу режиссорлар Г. Мариносјан вә Н. Дукорла, оператор Ж. Варданјан, М. Костанјан, Ы. Дилакјан, Х. Абраһамјанла, «Дағ маршы»нда гурулушчу режиссор С. Кеворковла, оператор Г. Бекназарјан вә Г. Арамјанла, актјорлардан В. Багратуни, Л. Мерлјан, С. Мкртчјанла, «Анаһид»дә режиссор А. Мәртиросјанла, оператор И. Дилгарјанла, актјорлардан М. Симонјан, Ј. Себар, Ф. Довлатјан, Ш. Талјанла бир јердә ишләмишди. Јунис Нури һәјатда онларын һамысы илә сәмиими мүнәсибәтдә иди.

Театр һәјаты Јунис Нурини бир сыра көркәмли ермәни јазычылары вә актјорлары илә Ч. Чаббарлы адына театрда да көрүшдүрмүшдүр. 1932-чи илдә «Намус» пјеси тамашаја һазырланаркән әсәрин мүәллифи бөјүк ермәни әдиби А. Ширванзадә тез-тез театра көләр, мөшгләрдә иштирак едәр, өз ағыллы мәсләһәтләрилә актјорлара көмәк едәрди. Һајрапет ролунда

чыхыш едән Јунис Нури мәнз бу заман А. Ширванза-
дә илә көрүшүб таныш олмуш, достлашмышды.

Мәшһур ермәни актјорларынын театрын тамаша-
ларында ермәни дилиндә чыхыш етмәләрн танышлыг
вә достлуг үчүн шәраит јарадырды. 1934-чү илдә Ју-
нис Нури «Намус» пјесинин тамашасы заманы Бар-
худар ролунда ојнајан мәшһур ермәни актјору Ы.
Абелјанла тәрәф-мүгабил олмушду. Бу гыса таныш-
лыг ики актјорун сәмини достлугуна чеврилмишди.
Сопралар Јунис Нури ермәни сәһнәсинин парлаг ул-
дузларындан олан ССРИ халг артисти Ы. Нерсесјан-
ла да ејни тамашада ојнамышдыр.

1944-чү илдә исә Јунис Нури Ч. Чаббарлы адына
Азәрбајҗан театрынын сәһнәсиндә көстәрилән «Отел-
ло» тамашасында мәшһур ермәни актјору Ваһрам Па-
пазјанла ојун јолдашы олду. Бир чох илләр сонра
1960-чы илдә, ССРИ халг артисти В. Папазјан һәмни
тамашаны, өз сәнәт досту Јунис Нурини сәминијјәтлә
хатырлајараг јазырды: «Бу тәнтәнәли кечәдә мән сә-
нәт достум ағсачлы Јунис Нурини хатырлајырам.¹ Вә
тәкчә хатырлајыраммы? Хејир, мән ону һәм дә ағсач-
лы Гратснаноун ролунда көрүрәм, көрмәкдән даһа
чох ешидирәм.

Бәлкә дә бунун сәбәби одур ки, инчәсәнәт адамы
өлмүр, әбәдијјәт онун додагларыны һәтта мөһүрләмиш

1. В. Папазјанын бу хатирәси Јунис Нуријә һәср олунмуш
хатирә кечәсиндә (1960-чы ил 23 јанвар) охунмушдур.

белә олурса, онун сәси јенә дә ешидилир. Инчәсәнәт әбәдијјәтин дилидир, фикри доғрудурса, демәли инчәсәнәтин әсәрләри дә әбәди оларағ сағ галачағлар, нечә ки, мәним көһнә достум Јунис Нури хатиримдә јашајыр. Чүнки хатирәләримин көзәл бир сәһифәсини тәшкил едән бир кечә мәрһум актјор тәсадүфән мәним партнјорум олду. Јунис Нури мәни бир даһа инандырды ки, инчәсәнәт халғлары бир-биринә бағлајан ән јахшы көрпү олмуш вә белә дә галмағдадыр» (44).

В. Папазјанла ејни тамашада тәрәф-мүғабил кими чыхышы Јунис Нурийин сәһнәдә ермәни актјору илә сон күрүшү олмады. Онлар бир дә көрүшдүләр. Бу, 1947-чи илдә «Анаһид» филминдә чөкиләркән баш верди.

Јунис Нурийин шәхсән вә јарадычылығ достлары инчәрисиндә Ч. Чаббарлы адына театрда мүвәғгәти вә даими ишләмини ермәни режиссорлары, бәстәкарлары вә рәссамлары да аз олмамышдыр. Онлардан хусусән театрын илк режиссору М. Чананы, ССРИ халғ артист-хәри В. Вағаршјаны вә В. Әчәмјаны, республиканын халғ артистләри Л. Калантары, А. Бурчалову, В. Вартајаны, Т. Иәмирханјаны, әмәкдар артист Г. Мушегјаны, мөшһур бәстәкар А. Сатјаны, көркәмли рәссамлар А. Чилингарјаны, К. Минасјаны, В. Вартајаны вә башгаларыны хатырламағ лазымдыр. Рәссам Васи-ли Вартајанла Јунис Нури јахын дост иди.

Ч. Чаббарлы театрында бир чох тамашаларын гурулушуну вермиш көркәмли режиссор Аркади Бурчалов «...азәрбајчанлы актјорларла бөјүк һәвәслә иш-

ләјирди. О, белә һесаһ едирди ки, азербайҗанлыларыни актјор сәнәтиндә көзәл бир әһ'әнә—парлаг шәкилдә ифадә олуһан театраллыға мејл вардыр» (49, с. 38).

Ермәһи режиссорлары сонралар Ч. Чаббарлы театрындакы ишләрини, онун исте'дадлы актјорларыны о, чүмләдән Јунис Пурини һөрмәтлә јад едирдиләр. ССРИ халғ артисти В. Вағаршјан өз хатирәләриндә јазырды: «Јеревана көчәндән сонра, мән бизим театрыни (Г. Сундукјан адына театрыни—Ә. Ј.) бинасында чыхыш едән азербайҗанлы артистләри јахышдан таныдым. Һәтта Јереван Азербайҗан театрында ишләмәк дә мәнә пәсиб олду. Бу театрда мән чох көзәл ифачылар көрдүм». (49, с. 36). Сонра В. Вағаршјан әлавә едир ки, «Ч. Чаббарлы адына Јереван Азербайҗан театры марағлы театр иди. Биз, ермәһи актјорлары вә режиссорлары тез-тез бу театрыни гонағы олурдуг» (49, с. 39).

ССРИ халғ артисти Авет Аветисјан да Ч. Чаббарлы тетары артистләринин сәнәткарлығыны јүксәк гијмәтләндирди. О јазырды: «Јереванда бизим, Г. Сундукјан адына театрыни артистләринин чыхыш едикләри сәһнәдә чыхыш едән Ч. Чаббарлы адына театрыни тамашаларына тез-тез бахырдым. Азербайҗанлы артистләрин ојунунун хариҗи ифадәлилији мәнә чох јахшы тә'сир бағышлајыр. Силар тамамилә һағлы оларағ белә адланан мәһһәтә ујғун доғрулугдан узағ гачырлар. Артистин усталығы мәһһз ондадыр ки, һәјати факт ифачынын фантазијасы илә зәһкинләшир. Ифачы һадисәләрин бүтүн дәривилијини аҗан чох ифа-

дәли тәфәррүат тапмаға борчлудур. Артистин сәһнәдә мүнәффеһијјәтлә тапдығы тәфәррүат интонасија, бахыш ијесин персонажынын дахили алимени даһа јахшы вә дәриндән ача биләр» (49, с. 41). Бу сөзнәр там шәкиллә Јунис Нуријә дә аиддир.

Республиканын халг артистләри Н. Харазјан, О. Буннатјан, Д. Гулазјан вә башгалары Јунис Нуринин јахын достлары иди. Ермени театрынын ағсаггалы, халг артисти Григор Аветјан (Гриша дајы) илә Јунис Нури сирдаш, гардаш идиләр. Гәлбән бир-биринә бағлы олан бу сәнәткарлар арасында һәм дә бир чох чәһәтдән охшарлыглар варды. Сәһнәдә өз данышыглары, һәрәкәтләри, мимикалары, һәјатда һазырчаваблыглары, сәминијјәтләри, дадлы-дузлу сөһбәтләри, шән зарафатлары, достлугда сәдагәтли олмалары илә бир-биринә чох бәнзәјирдиләр. Онлары мөһкәм телләрлә бир-биринә бағлајан јалныз халг инчәсәнәти уғрунда ејни чәтин јоллардан фәдакарлыгла кечмәләри дејил, һәм дә хасијјәтләриндәки јахынлыг, ејнилик олмушду. Бөјүк Вәтән мүнәрибәсиндән әввәл һәлә кәнч икән бир мүддәт Ч. Чаббарлы театрында ишләмиш истә дадлы актјор инди ССРИ халг артисти Исмајыл Дағыстанлы өз хатирәләриндә Г. Аветјанын Азәрбајчан сәһнәсинин көркәмли усталары, о чүмләдән Јунис Нури илә чох сәмини достлугу һаггында јазмышдыр: «Јунис дајы ермени инчәсәнәт усталарынын Азәрбајчан сәһнәсинә көстәрдији хидмәтләри һә-

мишә хатырлаҗыр вә кечмишдән индијәдәк давам едән һәммин һәрарәтә вә мәһәббәти гејд едирди.

...Мән дә Јунис даҗынын васитәсилә ермәни сә-
нәткарларла јахынлашдым вә достлашдым.

О мәни М. А. Әлијевин, Сидги Руһулланын көһнә
досту, ермәни театрынын баниләриндән бири олан
Гриша даҗы¹ илә таныш етди.

Јеревана јеничә кәлмишдим. Јунис Нури мәнә де-
ди: «Сәни достумла таныш едәчәм». О мәни Суидук-
җан адына театра апарды, икинчи мәртәбәјә галхдыҗ,
сола дөндүк. Дәһлизини ортасында бир отаҗа кирдик.
Гриша даҗы бу отаҗда јашаҗырды.

Гриша даҗы бизи һөрмәтлә гаршылады. Јунис да-
җы мәни ола тәгдим етди. Бу гоча мәнә елә салам вер-
ди ки, елә бил Јунис даҗыја салам верир, адымы фа-
милијасыз чағырҗы, сәнлә мұрачиәт етди, һәтта әл
һөрмәк әвезинә мәни гучаглады.

Гриша даҗынын бозбашы електрик пилтәсинин үс-
түндә, кичик аҗ газанын ичиндә гајнаҗырды. Гриша да-
җы деди:

«Әдә, Јунис, сән нә јахшы еләдин кәлдин. Мән
дүшүнүрдүм ки, аллаһ мәнә бир јолдаш көндәрәјди,
бу бозбашы онула јејәјдим, — сонра о, столун үстү-
нә бир аз чакыр гојуб деди, — Јунис, даһа отурма, сән
дә гонаҗ дејилсән ки, дур ајаҗа көмәк елә, бир мә'ри-
фәтли стол ачаҗ»..

¹Григор Аветјан

Бурада биз чох отурдуг. Гриша дајы чох ширин бир диллә кечмиш һадисәләрдән данышды. Мән озүмү чох хошбәхт санырдым ки, бу севимли гочаларла чөрәк кәсдим вә достлашдым» (22, с. 15—16).

Јунис Нуринин инчәсәнәтә бағлы олмајан садә әмәк адамлары, истәр азәрбајчанлылар, истәрсә ермәниләр арасында да сајсыз-һесабсыз достлары вар иди. Олар узун һәјат јолларында ачылы-ширинли күнләри бирликдә кечирмиш, өмүр боју бир-бирләриндән ајрылмамышдылар. Јунис Нуринин бу достлары она һәм садәлијинә, үрәкачыглыгына, аличәнаблыгына көрә, һәм дә бир устад сәнәткар кими дәрин һөрмәт бәсләјирдиләр.

Јунис Нурн 1948-чи илдә 70 јашында икән пенсияја чыхды. Лекин өмрүнүн сон күнләринәдәк (о, 1950-чи ил јанвар ајынын 5-дә вәфат етди вә Јереванын Тохмаханкөл гәбиристанында дәфи олунду) доғма театрдан ајрылмады. Тамашаларда иштирак етмәсә дә һәр күн театрда сәнәт јолдашларынын јанында олур, тез-тез тамашалара бахырды. Гочалыг вә хәстәлик күч кәлсә дә, гәлби јенә дә театрла, сәнәтлә бағлы иди. Һәмин ашларда о, бир даһа сәһнәјә чыхмағы нечә дә арзу едирди...

* * *

Һәјатда һеч нә унудулмур, һеч кәс унудулмур. Хүсусән халг јолунда, онун сәадәти уғрунда сон нәфәсләринәдәк чаршишанлар әбәди һәјат газанырлар.

Бу күн, Юнис Нуринин өлүмүндөн 30 ил кечсə дə ифтихар һиссилə дəјə билəрик ки, онун ады Азəрбајчан театр сənəти салнамəсиндə əн фəхри јерлəрдən бири-ни тутур, ермəни кино сənəти тарихиндə һөрмəтлə чəкилир. Юнис Нурини таныјанлар, онун һазырда јашајан достлары вə јолдашлары, бир заман кəнч, бу күн исə артыг јаша долмуш кечмиш тамашачылары вə пəрəстишкарлары ону еһтирамла јадə салырлар. «Зəнкəзур», «Севан балыгчылары», «Даг маршы» филмлəри исə она јени пəрəстишкарлар газандырыр, онун адыны əбəдилəшдирир. Бу филмлəрдə азəрбајчанлы партизан—пурани вə мəһрибан гоча Юнис Нури экранда көрүнəркən тамашачылар арасында баш верən чанланманын, севинч вə һејранлыг билдирən сəдаларын учалдыгынын дəфəлəрлə шаһиди олмушуг. Бу, сənəткарларын јашадыгыны, инсанларын гəлбини һəрарəтлə, нəчиб дужуларла долдурдугуну сүбүт етмирми?!

Юнис Нуријə кəстəрилən үмүмхалг һөрмəти заман кечдикчə һеч дə азалмыр, бəлкə даһа да бəјүјүр, даһа дəрини ришəлəр атыр. Академик С. П. Агајан доғру олараг кəстəрир ки, «Ики дост халг бир-биринин јаратдыгы мэдəни ирси вə онларын исте’дадлы вə габагчыл хадимлəрини чох јүксək гүјмəтлəндирир. Буна көрəдир ки, јереванлылар Јереван Азəрбајчан театрынын банилəринидən бири, Ермəнистан ССР əмəкдар артисти Юнис Нуринин парлаг хатирəсинə чох бəјүк мəһəббət вə һəрарəтлə еһтирам бəслəјирлəр» (3, с.

394). Бу еһтирамьын ифадәсини чох јердә корүрүк. 1960-чы или јада салаг. Һәмни ил јанварын 23-дә Ермәнистан Театр Чәмијјәти Јунис Нурини анадан олмасынын 80 вә вәфатынын 10 иллији мунасибәтцлә хатирә кечәси кечирди. Кечәдә онун сәнәт достлары вә јолдашлары—ССРИ халг артистләри А. Аветисјан, Д. Малјан вә С. Кеворјов, республиканын халг артисти О. Буниатјан, әмәкдар инчәсәнәт хадими режиссор Б. Гәләндәрли, әзәрбајчанлы көһнә болшевикләрдән Р. Вәлибәјов, Р. Шејхзадә вә башгалары чыхып етдиләр. ССРИ халг артистләри В. Папазјанын вә И. Дағыстанлынын, мәһһур кинорежиссор, Ермәнистан ССР халг артисти Һ. Бекназарјанын вә башгаларынын хатирәләри охунду. Јунис Нурини иштирак етдији кинофилмләрдән парчалар көстәрилди.

Хатирә кечәси Әзәрбајчан вә ермәни халгларынын достлуг вә гардашлығынын парлаг нүмајишинә чеврилди. ССРИ халг артисти Ваһрам Папазјанын Јунис Нури һаггындакы хатирәсинин бу сөzlәри нә гәдәр доғру иди: «Инчәсәнәт халглары бир-биринә бағлајан ән јахшы көрпү олмуш вә белә дә галыр» (44).

Хатирә кечәсиндән бир нечә күн сонра ермәничә «Јерекојан Јереван» гәзетиндә «Ону унутмаг олмаз» башлығы алтында кедән мәгаләдә јухарыдакы фикир даһа да әсасландырылмышды. Мәгаләдә дејилирди: «Миллијјәтчә әзәрбајчанлы оһан Јунис Нури өз бүтүн һәјаты

ны үлви бир мәгсәдә, иичәсәнәти ермәни вә Азәрбајчан халгларынын достлуғуну мөһкәмләндирмәк мәгсәдинә һәср етмишидир. Адлы-санлы ермәни актјорлары. Ғ. Абелјан, Ғасмик, Ғ. Нерсесјан, Д. Малјан, О. Буннатјан вә башгалары илә онун шәхси танышлығы вә гаршылыгы һәрарәтли мүнәсибәти исте'дадлы актјорун ермәни халгына бәсләдији һәдсиз мөһәббәти вә һөрмәти сүбут едир» (45).

Академик С. П. Ағајан Јунис Нурины «халглар достлуғуну мөһкәмләндирмәк ишиндә парлаг сима олан бир сәнәткар» (З, с. 395) адландырмагда тамамлә һаглыдыр.

Ермәнистан Театр Чәмијјәти көркәмли акторун хатирәсини әбәдиләшдирмәк мәгсәдилә 1961-чи илдә театршүнас Ғ. Һовакимјанын «Јунис Нури» китабчасыны ермәни дилиндә нәфис шәкилдә чап етди. Китабчаја актјорун театрда вә кинода ифа етдији бир сыра ролларын фотошәкилләри дә дахил едилмишидир.

Ермәни совет тарихчиси Т. Х. Ғакопјанын бу јахынларда нәшр едилән «Јереванын тарихи очерки» китабында Ермәнистанда Азәрбајчан театрынын баниләриндән бири кими Јунис Нурины хидмәтләри бир даһа јүксәк гүјмәтләндирилмишидир (4, с. 301).

Бу мисалларын сајыны чох артырмаг олар. Тәкчә ону әлавә едәк ки, Ермәнистан театр ичтимаијјәти бу ил Јунис Нурины анадан олмасынын 100 иллијини гејд едәчәкдир...

Замаң ирәли аддымлајыр вә дүнјанын бүтүн кушәләриндә јаранмыш мә'нәви сәрвәтләри, инчәсәнәт инчиләринин вә оңларын јарадычыларынын адларыны да өзү илә апарыб кәләчәк нәсилләрин јаддашына вә гәлбинә һәкк едир.

Гәдиҗбилән халг өз бөјүк оғуллаарыны һеч бир заман унутмур, нечә-нечә оңилликләр вә әсрләр кечсә дә. — ССРИ халг артисти С. Кеворков дејир: «Јунис Нури чохдән бәри бизимлә дејилсә дә, мән ону инди дә чох јахшы хатырлајырам, санки биз дүнән бир-биримиздән ајрылмышыг» (35). Јунис Нуринын хатирәси јашамагдадыр. О, унутулмамш, унутулмајачаг. ССРИ халг артисти И. Дағыстанлы доғру дејиб: «Јунис Нуринын унутмаг чәрәк верән, јол кәстәрән атаны, гәһрәманлыгла сәнәт јолларыны тәминләјиб ишыг-ландыран бир гәһрәманы унутмаг демәкдир» (23).

Јунис Нури сәнәт јолларында јенә дә нур сачмагда, халгларымызын гәлбини јенә дә ишыг-ландырмагда, достлуг, гардашлыг һәрарәти илә долдурмагда давам едир. Бу исә онун үчүн әбәдијјәт демәкдир.

1977, Јереван.

«Занкәзур» кинофилмиңдән кадр. ССРИ халг артис-
ти Ырачја Нерсесян вә Јунис Нуря.

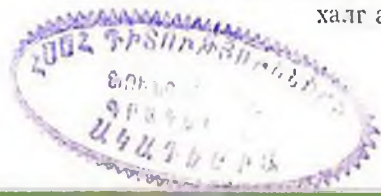

«Севан балыгчылары» кинофильминдөн бир кадр.
Кендзи Јунне Нури.

«Сван балыгчылары» кинофилминдөн кадр. ССРИ
халг артисти Давид Малјан вә Југос Нврия.

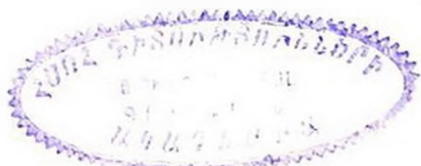

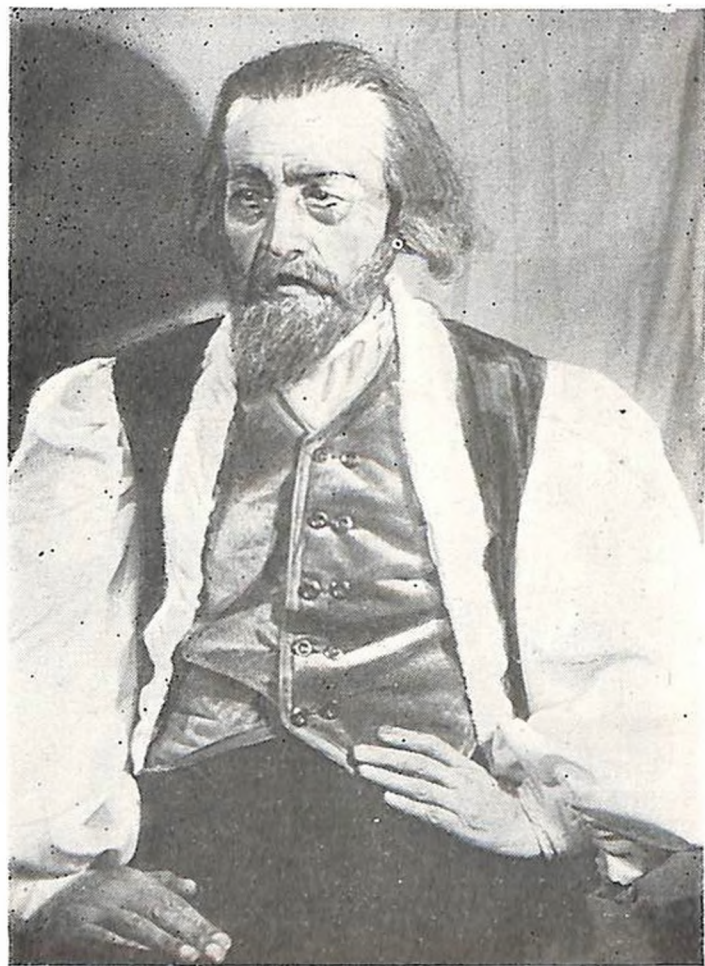

«Даг маршы» кинофилминдөн кадр. Һәсән
ролуида Јүнис Нуря.

Д. Фурманов. «Гијам». Бај ролунда Јунис
Нури.

В. Шекспир, «Отелло». Граспано родунда
Јуније Нури.

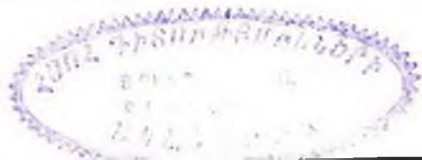
Ա. Շիրվանզադե. «Նամուս». Բախրաբեդ րոլուն՝ Լյուիս Նյու-րի և Ի. Աբելյան.

Ә. Бәмид. «Ғинд гызы». Рајчарап ролунда
Јунис Нур.

В. Вагаришян. «Мүһасирәдә». Кенеш ролун-
да Юнус Нур.

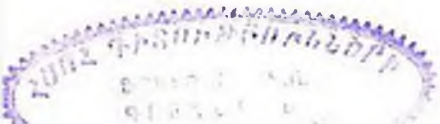

М. Ф. Ахундов. «Начы Гара». Начы Гара
ролуида Јуниис Нурн.

С. Рүстәм. «Гачаг Нәби». Богдан ролунда
Лүнис Нури.

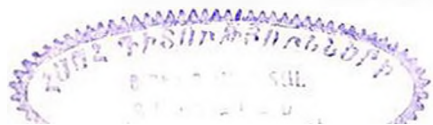

Ч. Чаббарлы. «Од көлүнн». Јапардаг ролун-
да Јүмө Нүри.

Ч. Чаббарлы. «1905-чи илдә». Аллаһверди
ролуида Јунне Нурн.

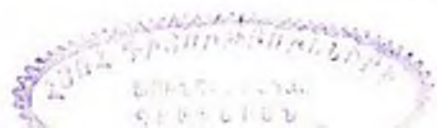

Н. Мавид. «Шейх Сәғ'ан». Шейх Бадир розун-
да Јунис Нурн.

Ч. Чаббарлы. «Севил». Атақиниң ролунда Ю-
нис Пури.

«Занкәзур» кинофильмидән бир кадр.

ƏDƏBİYYAT

1. Аббасов Н., Хатирələrим, Азәрнəшр, Бакы, 1968.
2. Абытлы, Дəвлəт түрк театресунда, «Гызыл шəфəг», гəзəти, Јереван, 1933, 16 дəкəбр, № 170.
3. Агајан С. П., Ермəни вə Азəрбајчан халqlарынын əсрл дост-
лугу «Һајастһрат», Јереван, 1961 (ермəничə).
4. Анопјан Т. Х., Очерк исторчи Еревана, Изд-во Ереванского
университета, Ереван, 1977.
5. Ахундов А., Театро вə мусиги («Ајдын» тамашасы һаггын-
да) «Гызыл шəфəг», 1929, 20 март, № 21.
6. Ахундов А., Ермəнистанда азəрбајчанлы театр дəрнəклəри,
«Коммунист» (азəрбајчанча) гəзəти, Јереван, 1939, 26 јан-
вар, № 20.
7. Ахундов А., Ч. Чаббарлы адына Азəрбајчан Дəвлəт театры-
нын он иллији, «Хорһрдајин Һајастан» («Шура Ермəниста-
ны») гəзəти, Јереван, 1939, март, № 63 (ермəничə).
8. Бајрамов М., Александр Ширванзаде вə Азəрбајчан, «Һа-
јастан» нəшр., Јереван, 1971.
9. Бекназаров А. И., Заниски актєра и кинорежиссєра, Изд-во
«Искусство», Москва, 1965.
10. Бекназаров А. И., Воспоминания о Юнусе Нури, Москва,
1960, (рукопись 6) Архив АТО.
11. Бєє Г., Азəрбајчан театры чари мəвсүмдə, «Хорһрдајин ар-
вəст» («Шура личəsəнəти») журнaлы, Јереван, 1938, № 4
(ермəничə).
12. Бунијатјан Ори, Бəзим Јунис (хатирələr), Јереван, 1960 ЕТЧ
архиви, əлјазмасы (ермəничə).
13. Бəлибəјов Р., Кечминидəн сəһифələr, «Һајастан» нəшр., Је-
реван, 1969.
14. Газарјан Г., Түрк сəһнəсиндə Г. Сундукјанын «Пепə»су,
«Гызыл шəфəг», Јереван, 1930, 12 феврал, № 13.

- 14 а. Гараханов Мəммəдбағыр, Јереван Азəрбајҗан театры һағында гејдлəр. Əлҗазмасы. Јереван, 1938. Визим архивимиздə сахланылыр.
15. Гафəр Һəгги, Унудулмаз сənəткар (Јунис Нури һағында хатирəлəр). Бақы, 1960. Əлҗазмасы. ЕТЧ архиви.
16. Гафғазлы Б. М., Азəрбајҗан театросунун иккиншағы, «Зəнки» гəзети, Јереван, 1927, 7 апрел, № 21.
17. Гафғазлы Б. М., Унудулмаз хатирəлəр, «Совет Ермənистаны» гəзети, Јереван, 1957, 20 ијун, № 143.
18. Гəлəдєрин Б., Театрымызын 10 иллик јубилєји гаршысында, «Коммунист» (азəрбајҗанча) гəзети, Јереван, 1939, 3 март, № 50.
19. Гəмкүсар Ə. Г., Сечилимш əсəрлəри, Азəрнəпир, Бақы, 1959.
20. «Гызыл шəфəг» гəзети, 1929, 22 ијун, № 46, 1932, 21 феврал, № 23.
21. «Гызыл шəфəг» гəзети, 1936, 26 җанвар, № 20.
22. Дағыстанлы Мəмајыл, Јунис дағыны һеч бир заман унутма-рам (Хатирəлəр), Əлҗазмасы, Бақы, 1960, ЕТЧ архиви.
23. Дағыстанлы Мəмајыл, Əниз Сүлєјманова мəктүб, Бақы, 1960 (əлҗазмасы).
24. Ермənи кино сənəти (мəгалəлəр мəчмүəsi), Ермənистан ССР ЕА нəпир., Јереван, 1958 (ерхəничə).
25. Ермənистан Түрк театросунун 1930—31-чи ил мəвсүмүнүн ачышыны (театро мүдир Исағил илə мусаһибə), «Гызыл шəфəг», 1930, 22 нəјабр, № 127.
26. Əфəкдijев Бала, Түрк дилинин тəдрисатында «јени фəлсə-фə», «Гызыл шəфəг», 1929, 10 феврал, № 11.
27. Зəјналлов Əли, Јунис Нури һағында хатирəлəрим, Бақы, 1975, (əлҗазмасы).
28. Зəки Г., Театро вə мусиги, «Зəнки» гəзети, Јереван, 1926, 23 апрел, № 18.
29. «Зəнки гəзети, Јереван, 1926- № 13, 16, 31, 36, 38, 49, 50.
30. Ибраһим Ə., Театро вə мусиги («Мубаризə» пјесинин тамашасы һағында), «Гызыл шəфəг», 1932, 10 феврал, № 17.
31. Изһари тəшəккүр, «Гызыл шəфəг», 1929, 22 ијун, № 46.
32. Јунис Нури, Хатирəлəрим, «Коммунист» (азəрбајҗанча) гəзе-ти, Јереван, 1939, 20 феврал, № 41.
33. Јусифзадə Ə., Јунис Нури һағында хатирəлəрим, Киросабал, 1960, (əлҗазмасы), ЕТЧ архиви.
34. Карен Ф., Горини марш, Госкино издат, Москва, 1939.

35. Кеворков С., Воспоминания о Юнусе Нури. Ереван, 1976 (рукопись).
36. «Коммунист» (азербайджанча) гәзәти, Јереван, 1939, № 26.
37. Көчәрли Ф., Сечилмиш әсәрләри, Азәрбајҹан ССР ЕА нәшр., Бақы, 1963.
38. Манафлы А. С., Театро күтләје доғру. «Ғызыл шәфәг» гәзәти, Јереван, 1930, 4 декабр, № 132.
39. Мәмнәдди Г., Азәрбајҹан театрының салнамәси, Азәрнәшр, Бақы, 1975.
40. Мәмнәдди Г., Һүсәји Әрәблински, Азәрнәшр, Бақы, 1967.
41. Мәрдапов М., 50 ил Азәрбајҹан сәһнәсиндә, Ушағкәнчнәшр, Бақы, 1959.
42. Мәтбуат Јунис Нури һағғында: «Коммунист» (азербайджанча) гәзәти, Јереван, 1938, 10 апрел, № 82, 1939, 26 январ, № 20; 1939, 3 март, № 50; «Совет Ермәнистаны» гәзәти, Јереван 1941, 21 март, № 68; «Хорһурдајин арвест» журналы, Јереван, 1938, № 4; «Коммунист» гәзәти (русча), Јереван, 1940, 22 феврал вә с.
43. Мин, Јереванда түркчә театр, «Зәһн» гәзәти, Јерван, 1926, 13 март, № 13.
44. Палазјан В., Јолдашым—Јунис Нурийин хатирәсинә, Јереван, 1960, (ермәничә), ЕТЧ архивн. Әлјазмасы.
45. Ону унутмағ олмаз (Јунис Нури һағғында), «Јереван» (ермәничә) гәзәти, Јереван, 1960, 28 январ, № 23.
46. Оручов Ы., Јереванда Азәрбајҹан театры. «Гобустан» ишчә-әснәт тоңлусу, Бақы, 1974, № 4.
47. Ризајев С., Азәрбајҹан-ермәни театр әлағәләри. «Әдәби Ермәнистан» мәчмүүси, II, III, IV китаблар, һајлөһрат, Јереван, 1959, 1960, 1962.
48. Ризасев С., Азербайджанский театр в Армении. Изд-во Азербайджанского Театрального Общества, Баку, 1963.
49. Ризасев С., Страницы дружбы. Азәрнәшр, Баку, 1964.
49. Ризасев С., Страницы дружбы. Азәрнәшр, Баку, 1964. ыглыл зәһкинләшмәси. Театр. Кино. Ермәнистан ССР ЕА нәшр., Јереван, 1976 (ермәничә).
51. Салманов Ы., Јунис Нури һағғында хатирәләрәм. Јереван, 1960, (әлјазмасы). ЕТЧ архивн.
52. Сәрдаров Ч., Аббасов, Т., Ч. Чаббарды адына театрын ишләринә јенидән гурмалы. «Совет Ермәнистаны» гәзәти, Јереван, 1946, 24 ноябр, № 137.

53. Сүлейманов Әзиз, Көпчүлүк иялдеринин хатирөлөриндөн. Јереван, 1976 (әлҗазмасы).
54. Сүлейманов Әкбәр (Јереванлы) Азәрбајҗанлы театры өз иу-биклеји гаршысында, «Коммунист» (азәрбајҗанча) гәзети, Јереван, 1939, 2 феврал, № 34.
55. Театральные связи. Изд-во АН Арм. ССР, Ереван, 1972.
56. Төр-Григорјан Е., Јереванда түркчә илҗ тамаша. «Нор-дә» гәзети, Тифлис, 1896, 19 декабр, № 223 (ермәничә).
57. Түрк драмасы кәндә доғру кедир (имзасыз), «Гызыл кәфәг» гәзети, Јереван, 1929, 26 ијун, № 47.
58. Ёјдаров Ә., Театро вә мусиги. «Зәнци» гәзети, Јереван, 1926, 7 август, № 31.
59. Ёовакимјан Ё., Ермәнистанын Ч. Чаббарлы адына Азәрбајҗан Довләт театрынын 10 илҗи. «Гракан терт» («Әдәбијат гәзети»), Јереван, 1939, № 7. (ермәничә).
60. Ёовакимјан Ё., Јунис Нури. Ермәнистан Театр Чәмијјәти-ниң кәшир., Јереван, 1961 (ермәничә).
61. Ёовакимјан Ё., Ермәнистанда Азәрбајҗан вә күрд театрлары тарихиндән сәһифәләр. Ермәнистан Театр Чәмијјәти. кәшир., Јереван, 1976 (ермәничә).
62. Шејхзаде Р., Јунис Нури һаггында хатирөләрим. Јереван, 1960, (әлҗазмасы).

МҮНДӘРИЧАТ

БЕРИНЧИ ФӘСИЛ. Зүлмәт аләминдә бир нур	3
ИКИНЧИ ФӘСИЛ. Ишыгы дунянын ганадларында	49
ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ. Лүкселишин севинчләри вә һәләчанлары	73
ДОРДУНЧҮ ФӘСИЛ. Кино актјору Һими	134
БЕШИНЧИ ФӘСИЛ. Ермәни достларын әһәтәсиндә	145
ӘДӘБИЈАТ	161

53. Сүлейманов Әзиз, Көпчүлүк иялөрүнүн хатирәләриндән. Јереван, 1976 (әлҗазмасы).
54. Сүлейманов Әкбәр (Јереванлы) Азәрбајҗанлы театры өз үбүкләји җаршысында. «Коммунист» (азәрбајҗанча) гәзети. Јереван, 1939, 2 феврал, № 34.
55. Театральные связи. Изд-во АН Арм. ССР. Ереван. 1972.
56. Төр-Григорјан Е., Јереванда түркчә илҗ тамаша. «Нор-дәв» гәзети. Тифлис. 1896, 19 декабр, № 223 (ермәничә).
57. Түрк драмасы кәндә доғру кедир (имзасыз), «Гызыл шәфәг» гәзети. Јереван, 1929, 26 ијун, № 47.
58. Нейдаров Ә., Театро вә мусиги. «Зәнци» гәзети. Јереван, 1926, 7 август, № 31.
59. Новакимјан Н., Ермәнистанын Ч. Чаббарлы адына Азәрбајҗан Довләт театрынын 10 иллији. «Гракан терт» («Әдәбијат гәзети»), Јереван, 1939, № 7. (ермәничә).
60. Новакимјан Н., Јунис Нури. Ермәнистан Театр Чәмијәтнин кәһр., Јереван, 1961 (ермәничә).
61. Новакимјан Н., Ермәнистанда Азәрбајҗан вә күрә театрлары тарихиндән сәһифәләр. Ермәнистан Театр Чәмијәти. Тәһир., Јереван, 1976 (ермәничә).
62. Шейхзаде Р., Јунис Нури һаггында хатирәләрим. Јереван, 1960, (әлҗазмасы).

МҮНДӘРИЧАТ

БИРИНЧИ ФӘСИЛ. Зүлмәт әлеминдә Бир нур	3
ИКИНЧИ ФӘСИЛ. Ишынлы дүнiанын ганадларында	49
ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ. Јүкселишин севиичләри вә һәләчанлары	73
ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ. Кино актјору кими	134
БЕШИНЧИ ФӘСИЛ. Ермәни достларын әһатәсиндә	145
ӘДӘБИЈАТ	161

САБИР ЭЛӘКБӘР ОҒЛУ РИЗАЕВ
ЭКБӘР ЈУНИС ОҒЛУ ЈЕРЕВАНЛЫ
ЈУНИС НУРИ

САБИР АЛЕКПЕР ОҒЛЫ РИЗАЕВ
АКПЕР ЮНУС ОҒЛЫ ЕРЕВАНЛЫ
ЮНУС НУРИ

Армянское театральное общество
Ереван—1980

Редактору С. Р. Гәдимова
Бедии редактору Ј. Б. Чахојан
Рәссам А. В. Гаспарјан
Техничи редактору А. С. Саркјан
Корректору К. Ә. Сүлейманова

Чапа верилминш 9/IX-1980-чи ил, чапа имзаланмыш 1/II-1982-чи ил, ВФ 01230, чап форматы 70X108^{1/32}, кағыз № 1. Шәрти чап вәрәти 7,35. учот нәшриҗат вәрәти 5,2. Тиражы 1000. һәриф көвү ИГ1-3-10Л. «Јүксәк» нәшр шәкилләр 10. Сифарини 2117. Гүҗмәти 60 гәп.

Ермәнистан театр чәминнәти
Јереван-9, Ленин проспекти 48.
Армянское театральное общество.
Ереван-9, проспект Ленина, 48.

Ермәнистан Коммунист Партијасы
Мәркәзи Комитәсинин Нәшриҗаты мәтбәәси.
Јереван. С. Орчоникидзе проспекти 2.
Типографии Издательства ЦК КП Армении,
проспект Орджоникидзе, 2.

Դիմում 60 րոպ.

900

000000
P T
50069